

СЛОВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ

**Фахове загальнодержавне
науково-практичне та наукове-методичне
юридичне видання**

№ 4 (9) 2014

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ОНИЩУК Микола Васильович, ректор Національної школи суддів України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України, *голова Редакційної колегії*

БАЛАКЛИЦЬКИЙ Іван Ілліч, начальник відділу Національної школи суддів України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

БЕЛЯНЕВИЧ Олена Анатоліївна, викладач Національної школи суддів України, доктор юридичних наук, професор

ГАШИЦЬКИЙ Олександр Васильович, начальник відділу Національної школи суддів України, суддя Вищого адміністративного суду України у відставці, заслужений юрист України

ГОРОДОВЕНКО Віктор Валентинович, голова Апеляційного суду Запорізької області, голова Координаційного суддівського центру, доктор юридичних наук, заслужений юрист України

ДЗЕРА Олександр Васильович, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

КОВАЛЬСЬКИЙ Віктор Семенович, президент видавничої організації ТОВ «Юрінком Інтер», доктор юридичних наук, доцент, *заступник голови Редакційної колегії*

КОЗЯКОВ Сергій Юрійович, голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, кандидат юридичних наук, доцент

КОСТЕНКО Анатолій Васильович, проректор з підготовки кадрів для судових органів Національної школи суддів України, суддя Верховного Суду України у відставці, заслужений юрист України

КРАВЧУК Геннадій Анатолійович, заступник голови Вищого господарського суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

КРИВЕНКО Віктор Васильович, заступник Голови Верховного Суду України – секретар Судової палати в адміністративних справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

МАЗУРОК Володимир Антонович, проректор по забезпеченню організаційної діяльності Національної школи суддів України, суддя Верховного Суду України у відставці, заслужений юрист України

МІКУЛІН Віктор Петрович, викладач Національної школи суддів України, доктор юридичних наук, професор

ПОГОРЕЦЬКИЙ Микола Анатолійович, головний науковий співробітник Національної школи суддів України, завідувач кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор

РОМАНЮК Ярослав Михайлович, Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

РОТАНЬ Володимир Гаврилович, старший науковий співробітник Національної школи суддів України, доктор юридичних наук, професор

САВЧИН Михайло Васильович, викладач Національної школи суддів України, доктор юридичних наук, доцент

ФУЛЕЙ Тетяна Іванівна, начальник відділу Національної школи суддів України, кандидат юридичних наук

ХАВРОНЮК Микола Іванович, професор кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, заслужений юрист України

ЦУРКАН Михайло Іванович, суддя Вищого адміністративного суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

ШАМРАЙ Оксана Василівна, начальник відділу Національної школи суддів України, кандидат юридичних наук, *відповідальний секретар Редакційної колегії*

ШАПОВАЛОВА Ольга Анатоліївна, викладач Національної школи суддів України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист Автономної Республіки Крим, суддя Верховного Суду України у відставці

ШЕВЧУК Станіслав Володимирович, суддя Конституційного суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ

ШЕМШУЧЕНКО Юрій Сергійович, директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, заслужений працівник науки і техніки України

ШУКЛІНА Наталія Георгіївна, проректор з науково-дослідної роботи Національної школи суддів України, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України, *заступник голови Редакційної колегії*

ЮРОВСЬКА Галина Валентинівна, суддя судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

<i>Микола ОНИЩУК</i> . Атестація суддів: як це розуміють у Європі.....	6
<i>Надія СТЕФАНІВ</i> . Міжнародні стандарти, що регламентують питання забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень.....	13

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

<i>Петро АНДРУШКО</i> . Деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення в кримінальному провадженні (ст. 375) (продовження).....	23
<i>Ігор ІВАНЕНКО, Юлія БАРАНЬКО</i> . Прозорість кримінального провадження: окремі аспекти.....	40

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

<i>Максим ЧЕМЕРИС</i> . Поняття гарантування і страхування вкладів фізичних осіб	50
--	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

<i>Олександр КРАВЧУК</i> . Захист адміністративними судами прав фізичних осіб на землю.....	58
---	----

ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

<i>Вікторія ХОЛОД</i> . Деякі особливості розгляду судами справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною.....	72
<i>Володимир ШЕВЧЕНКО, Світлана ЩЕРБАК</i> . Реалізація розпорядчих прав сторін у цивільному судочинстві та при виконанні судових рішень	80

ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА

- Сергій БОГАЧЕНКО, Оксана МІКУЛА.* Проблеми формування та перспективи розвитку адміністративних судів в Україні.....89
- Володимир КРАВЧУК.* Аномалії судового процесу.....98
- Олег МАТУЩАК, Ольга МИХАЛЮК.*
Актуальність спеціалізації судів чи суддів?.....104

ПРОФЕСІЯ СУДДІ

- Володимир ГАНДЗЮК.* Конфлікт інтересів у діяльності судді та шляхи його урегулювання117
- Роман СЛОБОДЯН.* Деякі питання фахового мовлення професійного судді.....131

НОВИНИ.....146

ЗВІТ

- Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Національної школи суддів України у 2014 році.....166
-

УДК 347.962(4)

Микола ОНИЩУК,
ректор Національної школи суддів України, доктор
юридичних наук, заслужений юрист України

АТЕСТАЦІЯ СУДДІВ: ЯК ЦЕ РОЗУМІЮТЬ У ЄВРОПІ

Конституція України проголошує Україну правовою державою, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

У європейських правових системах звернення до суду для здійснення правосуддя є дієвим механізмом поновлення порушених прав особи, важливим інструментом боротьби із корупцією.

Наразі в Україні рівень суспільної довіри до суду викликає занепокоєння, а запит суспільства на очищення суддівського корпусу та підвищення ефективності судової системи є надзвичайним.

Не випадково ключовим завданням у сфері правосуддя керівництвом держави на сьогодні визначено проведення судової реформи, яка б забезпечила ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб в судовому порядку, практичну реалізацію права на справедливий суд, гарантованого Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.

Способом реалізації такого завдання покликаний стати підготовлений Президентом України та прийнятий 13 січня 2015 року Верховною Радою України у першому читанні проект Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» (реєстраційний номер № 1656).

У цілому підтримуючи більшість положень законопроекту як таких, що мають істотно покращити стан справ з відправленням правосуддя в Україні-

ні, маємо зауважити і певні недоліки, які потребують усунення при підготовці законопроекту до другого читання. Це й обумовлює актуальність проведення дискусії щодо окремих новаційних положень вказаного законопроекту, зокрема, в частині професійної атестації суддів. Особливого значення порушене питання набуває у контексті необхідності врахування європейських стандартів та кращої практики країн континентальної Європи.

Так, одним із завдань, визначених законопроектом, є очищення суддівського корпусу від непрофесійних і недоброчесних суддів та створення дієвих механізмів запобігання корупції. Інструментом такого очищення суддівського корпусу у законопроекті визначено проведення кваліфікаційної атестації діючих суддів, окремим етапом якої встановлено складення суддею атестаційного іспиту за зразком іспитів, що складають кандидати на посаду судді.

За статтею 87 аналізованого законопроекту атестаційний іспит має проводитися Вищою кваліфікаційною комісією суддів України шляхом складення суддею письмового анонімного тестування та виконання практичного завдання з метою виявлення рівня знань, практичних навичок та умінь у застосуванні закону. Порядок складення атестаційного іспиту, методика оцінювання повинні визначатися положенням, що затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за погодженням із Радою суддів України. Тестові запитання та практичні завдання атестаційного іспиту для суддів планується скласти з урахуванням принципів інстанційності та спеціалізації.

Водночас треба наголосити, що практика європейських демократій не знає такого інструменту атестації діючих суддів як проведення щодо них іспиту.

Правовою та інформаційною основою для такого висновку стали аналітичні матеріали і акти міжнародних та європейських організацій (ООН, Ради Європи, ОБСЄ), в тому числі професійних суддівських органів, зокрема, Консультативної ради європейських суддів (далі – КРЄС) та Європейської комісії з ефективності правосуддя.

Відповідно до європейських стандартів «оцінювання діяльності суддів» (атестація) повинне мати на меті вдосконалення судової системи та забезпечення її якомога вищої якості; таке оцінювання варто робити в інтересах громадськості в цілому. При цьому основне правило будь-якого індивідуального оцінювання суддів повинно полягати в тому, що в процесі його проведення має зберігатися повна повага до незалежності судової системи [1].

За загальними правилами, в правових системах країн континентальної Європи оцінювання діяльності суддів (атестація) не застосовується до суддів касаційного рівня. Такі атестації, за незначними винятками, не можуть мати наслідком звільнення судді або застосування інших санкцій. Крім того,

в усіх випадках судді не можуть бути оцінені через надання оцінки змісту їхніх рішень. Визначення професійної компетентності має здійснюватися через оцінювання (аналіз) професійної діяльності, включаючи професійні навички [3]. Саме в цьому полягає принципова відмінність між діючим суддею та кандидатом на посаду судді, оскільки у останнього відсутня база такого оцінювання – професійна суддівська діяльність.

Жоден із документів вказаних вище міжнародних та європейських організацій не містить положень щодо використання як інструмента індивідуальної оцінки (атестації) іспиту з питань права.

У практиці країн-членів Ради Європи використовуються формальні та неформальні моделі оцінювання [1].

Формальна модель оцінювання передбачає функціонування органу з оцінювання, склад та повноваження якого визначаються законом. Законодавчо також визначаються мета оцінювання, застосовні критерії, процедура оцінювання та її можливі наслідки, процесуальні гарантії прав судді при проведенні оцінювання щодо нього. У деяких країнах таке формальне оцінювання покладається на голів судів або спеціально уповноважених суддів-перів. Формальна система оцінювання суддів є **домінуючою** (Австрія, Бельгія, Болгарія, Естонія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Молдова, Нідерланди, Польща, Румунія, Іспанія та ін.).

Неформальна модель оцінювання не передбачає формалізованих норм або критеріїв, як правило, не має прямих наслідків для судді, який проходить оцінювання. Неформальне оцінювання може проводитися у вигляді обговорення, неформального збору інформації про суддю тощо (Чеська Республіка, Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія, Швеція, Швейцарія, Велика Британія).

Метою проведення оцінювання за будь-якої моделі може бути отримання інформації [2]:

- про якість роботи суддів (оцінка досягнень і навичок, виявлення потреб у навчанні та забезпечення зворотного зв'язку);
- для прийняття рішень про заохочення суддів чи просування їх по службі;
- для визначення елементів суддівської винагороди або пенсійного забезпечення на основі індивідуальної продуктивності роботи судді;
- для можливого подальшого вирішення питань щодо дисципліни судді тощо.

У висновку № 17 (2014) КРЕС щодо оцінювання діяльності суддів, якості правосуддя і поваги до незалежності судової влади від 24 жовтня 2014 року зазначено, що «хоча порушення етичних та професійних норм/стандартів можуть бути враховані в процесі оцінювання, держави-члени мають чітко відрізняти оцінювання від дисциплінарного провадження та процесів... довічне призначення не повинно припинятися лише через не-

гативну оцінку. Воно має припинятися виключно у випадку серйозних порушень дисциплінарних або кримінальних положень, визначених законом, або в разі неминучого рішення, об'єктивно винесеного в процесі оцінювання, стосовно того, що суддя не може або не бажає виконувати свої судові обов'язки відповідно до мінімального прийнятого стандарту».

Застосовувані у Європі критерії проведення оцінювання можна розділити на дві групи: 1) кількісні; 2) якісні. КРЕС, у свою чергу, рекомендує використовувати обидві групи критеріїв.

Кількісні критерії передбачають оцінку кількості справ, які розглядає суддя, що проходить оцінювання, час, який затрачається на розгляд кожної зі справ, а також середній час, потрібний для винесення судового рішення. У деяких державах продуктивність судді оцінюється на основі фіксованої квоти (наприклад, *Іспанія*) або середньої кількості рішень, винесених іншими суддями (*Німеччина, Польща*).

Якісні критерії охоплюють: *професійну компетентність* (знання закону/права, здатність вести процес, писати мотивовані рішення); *персональну компетентність* (здатність працювати під тиском та поратися із великим обсягом роботи, здатність приймати рішення, відкритість до розвитку та нових технологій); *соціальну компетентність* (здатність до медіації, повага до позицій сторін, здатність керувати продуктивною дискусією); у випадках, коли мова йде про призначення на адміністративні посади, – адміністративний досвід, здатність вести команду за собою та керувати нею.

Особливо враховується рівень аналітичних здібностей судді і спосіб, у який суддя вирішує складні справи. У багатьох державах кількість або відсоток рішень, скасованих в апеляційному порядку, є показником, якому надається велике значення в процесі оцінювання (наприклад, *Греція, Польща, Румунія, Іспанія*). В інших країнах (наприклад, *Франція і Австрія*) через принцип незалежності судової системи не враховується ані кількість рішень, скасованих в апеляційному порядку, ані причини їх скасування, за винятком ситуацій, коли вони вказують на серйозні помилки.

У практиці європейських країн при оцінці діяльності суддів беруться до уваги також здатність співпрацювати з іншими колегами, працювати в нових сферах права і готовність взяти на себе такі додаткові обов'язки в адмініструванні судом, як наставництво і навчання новопризначених суддів. Організаторські навички, трудова етика чи наукова діяльність, така як публікації і читання лекцій, також вважаються чинниками для оцінки.

У Королівстві Нідерланди застосовується система якості (EFQM-model-European Foundation for Quality Management), якою враховуються наступні **критерії** [2]: безсторонність та чесність судді; швидкість роботи та своєчасність її виконання; компетентність (кількість скасованих рішень, співвідношення справ, що розглядаються колегіально чи одноособово), юридична єдність суддів відповідного суду; поведінка з учасниками процесу.

У практиці європейських країн застосовуються наступні форми оцінювання [2; 4; 5]:

- ознайомлення з рішеннями судді;
- оцінка статистичних даних щодо роботи судді;
- відвідування засідань, на яких головує суддя, та проведення бесіди із ним;
- отримання документа про самооцінку судді;
- збирання іншої інформації про суддю (від учасників процесу, інших суддів цього суду, суддів апеляційного суду).

Періодичність проведення оцінювання у практиці країн Європи значно різниться (*Франція – 2 роки, Молдова – 3 роки, Німеччина – 5 років, Італія – диференційовано через 2, 11 чи 7 років*). КРЄС рекомендує, щоб оцінювання не проходило занадто часто, аби не справляти враження постійного нагляду, який за самою своєю природою може загрожувати незалежності судової влади.

Оформлення результатів атестації:

- список критеріїв з відмітками про рівень відповідності судді у балах чи відсотках;
- текстовий звіт тощо.

Види оцінювання:

- загальне – проводиться з різною періодичністю, але не для кожного конкретного судді, а для всього суду. Метою є ранжування усіх суддів.
- спеціальне – провадиться у разі, якщо суддя претендує на зайняття посади у іншому суді або залишає посаду за сімейними обставинами чи задля роботи в державній адміністрації.

Відповідно до рекомендацій КРЄС, формальне індивідуальне оцінювання суддів повинно допомагати у вдосконаленні та підтримці високоякісної судової системи в інтересах громадян держави. В свою чергу, воно повинно допомогти у підтримці довіри громадськості до судочинства. Це вимагає, щоб громадськість була в змозі зрозуміти загальні принципи і порядок процесу оцінювання через доступність процедурних рамок та методів оцінювання. Однак процес індивідуального оцінювання з метою кар'єрного росту або заохочення не повинен враховувати громадську думку щодо судді, яка не завжди може бути результатом повної чи повністю зрозумілої інформації. Процес і результати окремого оцінювання повинні залишатися конфіденційними і не повинні оприлюднюватися.

Підсумовуючи все вищенаведене та на основі проведеного аналізу пропонуємо при доопрацюванні законопроекту, зокрема ст. 87, визначити, що кваліфікаційна атестація проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України у формі індивідуального оцінювання діяльності судді та включає в себе:

- 1) дослідження результатів діяльності судді на посаді та матеріалів

суддівського досьє;

2) проведення атестаційної співбесіди.

Дослідження результатів діяльності судді повинно передбачати аналіз кількісних та якісних показників роботи судді на посаді. Кількісні показники роботи судді відображаються у суддівському досьє. Якісні показники роботи судді визначаються його професійною компетентністю, зокрема, рівнем знань права, спроможністю проводити судові засідання, здатністю писати вмотивовані рішення та вправлятися зі значним обсягом роботи, вмінням виявляти повагу до прав та свобод осіб, які беруть участь у розгляді справ (матеріалів проваджень).

Оцінка якісних показників роботи судді, на нашу думку, повинна здійснюватися на основі звіту судді-інспектора, призначеного Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Порядок та критерії призначення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України судді-інспектора, а також методика підготовки звіту щодо оцінки суддею-інспектором якісних показників роботи судді визначаються положенням, що затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за погодженням із Радою суддів України.

Атестаційна співбесіда повинна бути підсумковим етапом проведення індивідуального оцінювання діяльності судді та полягати в обговоренні узагальнених результатів (кількісних та якісних показників) роботи судді на посаді за участі такого судді.

З урахуванням європейських стандартів, кваліфікаційна атестація не повинна проводитися щодо суддів вищих спеціалізованих судів та суддів Верховного Суду України.

Перелік використаних джерел

1. *Opinion no. 17 (2014) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) on the evaluation of judges' work, the quality of justice and respect for judicial independence [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE\(2014\)2&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE(2014)2&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864).*

2. *Recruitment, professional evaluation and career of judges and prosecutors in Europe: Austria, France, Germany, Italy, The Netherlands and Spain / Ed. G. Di Federico. – University of Bologna. – 2005. – 217 p.*

3. *Київські рекомендації щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії, схвалені на регіональній експертній зустрічі з незалежності судочинства у Києві 23—25 червня 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/odihr/86319?download=true>.*

4. *Нешатаева Т.Н. Карьерное продвижение судьи: проблемы правового регу-*

лирования // Т.Н. Нешатаева. – Журнал российского права. – 2008. – № 11. – С. 84–95.

5. Самойлов М. Оценка профессиональной деятельности судьи // М. Самойлов. – Прецеденты и позиции. – 2014. – Вып. 3. – С. 38–44.

ОНИЩУК М. Атестація суддів: як це розуміють у Європі.

У статті аналізується практика проведення атестації суддів у європейських країнах, зокрема, розглядаються формальна та неформальна моделі атестації, критерії, наслідки, а також процедура проведення атестації.

Ключові слова: атестація суддів, формальна атестація, неформальна атестація, критерії атестації суддів.

ОНИЩУК Н. Аттестация судей: как это понимают в Европе.

В статье анализируется практика проведения аттестации судей в европейских странах, в частности, рассматриваются формальная и неформальная модели аттестации, критерии, последствия, а также процедура проведения аттестации.

Ключевые слова: аттестация судей, формальная аттестация, неформальная аттестация, критерии аттестации судей.

ONISHCHUK M. Evaluation of professional performance of judges: how it is understood in Europe.

The article analyzes the practice of evaluation of professional performance of judges in European countries, in particular, formal and informal models of evaluation, criteria, consequences, as well as the procedure of evaluation are considered.

Key words: evaluation of professional performance of judges, formal evaluation of professional performance, informal evaluation of professional performance, criteria of evaluation of professional performance of judges.

УДК 340

Надія СТЕФАНІВ,
суддя Апеляційного суду Івано-Франківської області

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ, ОБҐРУНТОВАНOSTІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Поняття терміна «стандарт» можна розглядати як ознаки певного явища, що встановлені компетентним органом, звичаєм або за загальною згодою як модель чи приклад. Традиційним стало застосування поняття «міжнародні стандарти прав людини». Завдяки міжнародному визнанню норм Загальної декларації прав людини 1948 року, підписанню та ратифікації Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, в конституціях більш як 120 країн світу перелік, зміст та допустимі обмеження прав і свобод, які містяться у цих актах, перетворилися на загальновизнані норми міжнародного права, тобто на міжнародні стандарти прав людини, яких мають дотримуватися всі країни світу.

До системи міжнародних актів, що закріплюють стандарти прав людини, безумовно, належить Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [1], котра встановлює механізм міжнародного контролю, найважливішим елементом якого є діяльність

Європейського суду з прав людини, що розглядає заяви будь-яких осіб, неурядових організацій або груп осіб про порушення положень Конвенції або Протоколів до неї. У поняття європейських стандартів входять юридичні принципи та стандарти, вироблені у рамках регіональних міжнародних організацій (Ради Європи, ОБСЄ, ЄС). В актах Ради Європи містяться детально регламентовані гарантії прав особи в судовому процесі, певні стандарти такого процесу та судового рішення.

Прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду прав людини» [2], яким передбачається, що рішення Європейського суду з прав людини та його практика застосовуються в Україні як джерело права стало важливим етапом закріплення на рівні закону міжнародних стандартів справедливого судового розгляду, що включає в себе і ухвалення справедливого судового рішення.

11 лютого 2010 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підстав перегляду судових рішень» [3], яким внесено зміни до вітчизняних процесуальних кодексів щодо виконання рішень міжнародних судових установ. З цього часу встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом є підставою для перегляду справи.

Згідно зі ст. 8 Цивільного процесуального кодексу України суд вирішує справи відповідно до Конституції України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4]. Частиною 2 ст. 1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачено, що «...кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України...» [5].

Право особи на справедливий судовий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, а також обов'язковість судових рішень закріплене в ст. 21 КПК України [5].

Важливим положенням є те, що Верховний Суд України переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Таке положення прямо закріплено п. 2 ч. 2 ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року [6].

Міжнародні стандарти щодо судового розгляду в кримінальному провадженні закріплені у статтях 8 та 9 КПК України, в яких зазначено, що кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, який застосовується з урахуванням практики Європей-

ського суду з прав людини, а суд, слідчий суддя під час кримінального провадження зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. У разі, якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України [5].

Український суддя повинен знати, розуміти та застосовувати міжнародні стандарти у сфері судочинства, зафіксовані у міжнародних документах, що є частиною національного законодавства. Ухвалюючи рішення, викладаючи його письмово, суддя має усвідомити, що дане рішення буде доступне не тільки для сторін, а й для громадськості та міжнародної спільноти. Тому особливе значення має правильний виклад та посилання у судовому рішенні не тільки на норми українського, а й міжнародного законодавства, на рішення Європейського суду з прав людини, в яких застосовані норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Суддя повинен бути незалежним, мати чітку громадянську позицію – саме цього від нього очікує громадськість, яка має право на безсторонні й незалежні суди, які вирішують правові питання виключно на підставі закону. Це право закріплено також в Європейській хартії про статус суддів [7], прийнятій у Страсбурзі Радою Європи 1998 року. Хартія передбачає, що статус суддів означає забезпечення компетентності, незалежності й безсторонності, яких будь-яка людина законно очікує від судових органів, від кожного судді, якому довірений захист її прав. Таким чином судові рішення, яке отримує громадянин, має відповідати всім необхідним міжнародним стандартам законності, бути обґрунтованим і справедливим. Воно має стати реальним підтвердженням існування незалежної і самостійної судової влади задля забезпечення й реального захисту прав людини і громадянина.

Винесення законних, обґрунтованих та справедливих судових рішень є основним завданням судів як в Україні, так і в усіх країнах світу.

Справедливі доступні та ефективні суди створюють позитивні взаємовідносини між громадянами, а також між громадянами та державою. В свою чергу, довіра та впевненість громадян в тому, що суди будуть ухвалювати законні та справедливі рішення, зростатиме за умови функціонування ефективною та дієвою судовою системою.

Суди мають вирішувати спори та виносити рішення у справах в рамках законодавства у справедливий, доступний, ефективний і дієвий спосіб у прийнятні строки.

Неможливо переоцінити важливість ролі судів в суспільстві. Однак

сам по собі тільки конституційний статус судів не може забезпечити довіру громадськості до судових рішень. Якщо суд діє безсторонньо та справедливо, громадськість позитивно сприйматиме роль суду в громаді та визнаватиме судові рішення.

Як відомо, наразі важко знайти єдине визначення поняття терміна «законне, обґрунтоване та справедливе судові рішення».

Однак, виходячи із критеріїв, які містяться в міжнародних актах щодо кожної із вказаних характеристик, це поняття є однією із складових поняття «справедливого судового розгляду».

Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» [1].

Право на справедливий судовий процес вважається одним із найважливіших прав, гарантованих Конвенцією. Воно містить право на доступ до суду, рівність сторін у процесі, публічність судового розгляду та оголошення рішення чи вироку суду, обов'язковість виконання судового рішення, яке вступило у законну силу, та інше.

Завдяки тлумаченню положень Конвенції Європейським судом із прав людини концепція справедливого судового розгляду зазнавала певних змін, еволюціонувала, і на сьогоднішньому етапі ця концепція становить систему елементів, до яких належать: процесуальна рівність сторін; вимога вмотивованості судового рішення; надання правової допомоги стороні, яка її потребує і не має змоги самотійно собі її забезпечити, якщо це необхідно в інтересах правосуддя.

Стандарти ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення нерозривно пов'язані із стандартами суддівської незалежності. Говорячи про незалежність, слід підкреслити, що принцип незалежності судових органів дає їм право і вимагає забезпечення справедливого ведення судового розгляду та дотримання прав сторін.

Стандарти суддівської незалежності закріплені в Основних принципах незалежності судових органів, схвалених резолюціями № 40\32 та № 40\146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року [8]. Цей найвизначніший документ став основою для подальшого закріплення стандартів суддівської незалежності. Враховуючи його основні принципи, Комітет Міністрів Ради Європи 13 жовтня 1994 року ухвалив Рекомендацію № (94)12 щодо незалежності, ефективності та ролі суддів [9], у якій урядам держав-членів запропоновано вжити всіх необхідних заходів або зробити їх більш ефективними з тим, щоб піднести роль як кожного окремого судді, так і всього суддівського корпусу в

цілому та зміцнити їхню ефективність і дієвість, зокрема, через застосування викладених у ній принципів незалежності суддів.

Згадані у статті документи близькі як термінологічно, так і концептуально, мають велике практичне значення для судді, який здійснює правосуддя.

Самостійне значення має компонент оцінки «якість судового рішення», який розглядається у Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів [10] щодо якості судових рішень. Цей аспект аналізу якості діяльності суду є найбільш корисним для українських суддів, оскільки ключовим механізмом визначення якості судових рішень є процедури апеляційного чи касаційного оскарження.

Треба згадати вимоги до судового рішення, що викладені в Рекомендаціях № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя [11], ухвалених на 367-ому засіданні заступників міністрів 28 лютого 1984 року. У шостому принципі зазначено, що судові рішення має бути постановлене наприкінці провадження або якомога скоріше по його завершенні. Рішення суду має бути якомога стислим. Воно може містити посилання на будь-яку норму права, але має з певністю вирішити всі питання, пов'язані з претензіями сторін.

Безсторонність та об'єктивність судді є запорукою ухвалення законного та справедливого судового рішення. Принцип об'єктивності як один із необхідних показників поведінки судді визначено у Бангалорських принципах поведінки суддів, схвалених резолюцією 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. [12], де зазначено, що об'єктивність судді є необхідною умовою для належного виконання посадових обов'язків. Вона проявляється, крім іншого, у змісті винесених процесуальних рішень. Там же зазначено, що компетентність та старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків. Цей принцип означає, що судові функції судді, в яку входить судовий розгляд справи та винесення рішень, мають пріоритет над всіма іншими видами діяльності.

Необхідність обґрунтування та мотивування судового рішення є складовою частиною процесуального аспекту справедливого правосуддя. Європейський суд з прав людини розтлумачив поняття способом «від протилежного» у справі «Н. проти Бельгії» від 30 листопада 1987 р., де Суд зазначив, що «відсутність мотивів в судовому рішенні є достатньою підставою для висновку про несправедливість судового розгляду» [13].

Ухвалюючи рішення, суддя при обґрунтуванні певної правової позиції чи встановленого порушення права особи має право, крім посилання на внутрішнє законодавство, що регулює спірні або деліктні правовідносини, посилатись на висновки Європейського суду з прав людини в кон-

кретних справах. Судова практика Європейського суду, систематизована з огляду на порушення вимог статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що сприяє швидкому знаходженню та аналізу рішень. Крім того, важливе значення мають висновки з так званих «пілотних справ», які можна використовувати при написанні рішень, буквально цитуючи їх.

Так, під час вирішення питання щодо обсягу допустимого втручання у батьківські права призначення опіки та піклування слід враховувати позицію Європейського суду щодо застосування ст. 8 Конвенції, викладену в рішенні 1988 року у справі «Ольсон проти Швеції», а саме, що «переміщення дітей на значну відстань від їх батьків і одне від одного, а також суворе обмеження доступу батьків до дітей не можуть бути виправдані, а дії держави повинні відповідати кінцевій меті – об'єднанню сім'ї».

У справі «Фельдбрюгге проти Нідерландів» [15] рішення суду про порушення права на справедливий судовий розгляд ґрунтувалось на висновку, що апеляційним судом було порушено принцип рівності засобів, оскільки заявниця не мала можливості виступити особисто чи бути представленою адвокатом, її не ознайомили з висновками двох постійних медичних експертів і викласти заперечення щодо них.

Використовувати судову практику Європейського суду можна і при написанні суддею окремої думки у випадках колегіального розгляду справ.

Аналізуючи судову практику Європейського суду, встановлено, що в певній кількості справ судді висловлювали окрему думку, яка не збігається з позицією більшості. У кожному такому випадку окрема думка мотивована та викладена з посиланням на аргументи та норми законодавства чи їх тлумачення.

Так, у рішенні по справі «Барфорд проти Данії» від 22 лютого 1989 року, що стосувалося свободи вираження поглядів, зокрема, наявності в діях заявника клевети (у статті для журналу «Гронланд данск» критикував склад Високого суду, який розглядав справу про податок), суд постановив шістьма голосами проти одного, що порушення ст. 10 Конвенції не було [16].

В окремій думці судді зазначено, що неможливо виділити аргумент зі справи Лінгенса, в якій суд вважав, що політики повинні бути готові сприймати більшу критику, ніж не політики. Загальний інтерес до можливості громадського обговорення питання про діяльність судів переважає інтерес двох суддів щодо захисту від критики, до якої заявник вдався у статті.

В іншій справі «В. проти Франції», де заявниця, яка при народженні була зареєстрована як особа чоловічої статі за іменем Норбер-Антуан, однак протягом життя відчувала себе жінкою та зробила пластичну операцію, просила визнати порушення ст. 8 Конвенції, оскільки національні

суди Франції відмовили їй у зміні запису щодо її статі в реєстрі актів громадянського стану. Європейський суд у своєму рішенні від 25 березня 1992 року зазначив, що мало місце порушення ст. 8 Конвенції на повагу до приватного життя (15 голосів проти шести). У даній справі є кілька окремих думок, одна з них збігається з думкою більшості та обґрунтована іншими підставами. Інші окремі думки не збігалися з позицією більшості й були аргументовані посиланням на положення Цивільного Кодексу Франції та процесуальними підставами [17].

Таким чином, практика Європейського суду свідчить про необхідність детального обґрунтування суддею окремої думки, навіть тоді, коли вона збігається з позицією більшості суддів. Крім цього, в аргументації окремої думки містяться посилання на пілотні рішення Європейського союзу, де було застосовано норми Конвенції, тлумачення національного законодавства країни-відповідача.

Відповідно до ст. 28 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [18] (далі – Пакт) створено Комітет з прав людини для контролю за реалізацією положень Пакту. Комітет складається з 18 незалежних експертів, які висунуті державами-учасниками Пакту та обираються на засіданні держав-учасниць. Члени Комітету з прав людини працюють незалежно, даючи урочисту заяву, що будуть здійснювати свої обов'язки «неупереджено та добросовісно». Процедура подачі індивідуальних скарг визначена в Факультативному протоколі.

В Україні Пакт є частиною національного законодавства і відповідно його положення можуть застосовуватись судами як частина внутрішнього законодавства. Треба зауважити, що суддями України в судових рішеннях дуже рідко застосовується положення Пакту чи його тлумачення, що міститься в рішеннях Комітету з прав людини. Таку ситуацію можна пояснити недостатніми знаннями практики розгляду індивідуальних скарг, а, можливо, й тим, що в процесуальному законодавстві України немає положення, яке б прямо дозволяло застосовувати в судових рішеннях посилання на рішення Комітету з прав людини за аналогією з рішеннями Європейського союзу.

З цього приводу можна зазначити наступне. Нині існує проблема юридичної сили та застосування рішень і загальних коментарів Комітетів ООН, створених відповідно до базових конвенцій та пактів ООН з прав людини. Деякі науковці бачать тільки процесуальну проблему в невизначеності поняття «міжнародна судова установа», вважаючи, що Комітети ООН не є судовими органами, а деякі їх повноваження є «квазісудовими».

Однак застосовуючи при розгляді індивідуальних скарг положення Пакту, Комітет в своїх рішеннях тлумачить його статті, має право робити висновки щодо наявності або відсутності у конкретній справі порушень

прав людини, що в свою чергу дає можливість суддям правильно зрозуміти положення міжнародних договорів, які стосуються прав людини та застосовувати його при написанні судових рішень.

Наявність у процесуальних кодексах відповідних посилань чи офіційного тлумачення поняття «міжнародна судова установа», висновки, рекомендації міжнародних документів, конвенцій, які ратифіковані Україною, надали б ширші можливості для застосування їх в нашій судовій практиці, сприяло б підвищенню професіоналізму суддів при написанні рішень.

Перелік використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду прав людини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підстав перегляду судових рішень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1876-17>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
7. Європейська хартія про статус суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/d12.htm>.
8. Основні принципи незалежності судових органів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
9. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № (94) 12 щодо незалежності, ефективності та ролі суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_323.
10. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.
11. Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя від 28 лютого 1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28print%29/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B>.

12. Бангалорські принципи поведінки суддів Економічної і Соціальної Ради ООН 2006/23 від 27 липня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Bangalore_principles_ukr.pdf.
13. Ефективність рішень Європейського суду з прав людини, або справи, розглянуті з 1959 по 1998 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=112>.
14. Олссон проти Швеції: Постановление Европейского Суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Olsson_v_Sweden_N_1_28_03_1988.pdf.
15. Case of Feldbrugge v. the Netherlands [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57486#{"itemid":\["001-57486"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57486#{).
16. Справа Барфорд проти Данії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.medialaw.kiev.ua/zmisud/ecourt/204/>.
17. Справа В. проти Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.khpg.org/index.php?id=944255216>.
18. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

Стефанів Н. Міжнародні стандарти, що регламентують питання забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень.

У статті розглядаються міжнародні стандарти, які регулюють питання законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень. Наведено значимі приклади Європейського суду для написання судових рішень. Надано рекомендації українським суддям з підготовки і написання законних, обґрунтованих, справедливих рішень на основі міжнародних норм. Зроблено висновок про механізми врахування положень міжнародних стандартів в українському судочинстві.

Ключові слова: судові рішення, законність, обґрунтованість, справедливість.

Стефанив Н. Международные стандарты, регламентирующие вопросы обеспечения законности, обоснованности и справедливости судебных решений.

В статье рассматриваются международные стандарты, регулирующие вопросы законности, обоснованности и справедливости судебных решений. Приведены значимые примеры Европейского суда для написания судебных решений. Даны рекомендации украинским судьям по подго-

товке и написанию законных, обоснованных, справедливых решений на основе международных норм. Сделан вывод о механизмах учета положений международных стандартов в украинском судопроизводстве.

Ключевые слова: судебное решение, законность, обоснованность, справедливость.

Stefaniv N. International standards of legal, reasonable and fair judgments.

The article deals with the international standards on the legalness, reasonableness and fairness of judgments. Exemplary cases of the European Court of Human Rights on writing judgments are shown. Recommendations for Ukrainian judges on writing legal, reasonable, fair judgments based on international standards are given. A general conclusion is made concerning the mechanisms of considering the provisions of international standards in Ukrainian proceedings.

Key words: judgment, the legality, validity, fairness.

УДК 343.13

Петро АНДРУШКО,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, професор

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО РІШЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (СТ. 375 КК)

(Продовження статті, опублікованої у № 3 (8), 2014)

Надавши оцінку Рішенню Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 та навіть ще два рішення цього Суду (Рішення від 29 травня 2013 р. № 2-рп/2013 та Рішення від 25 січня 2012 р. № 3-рп/2012), що, як вважає Верховна Рада України, незаконні, та констатували, що «судді Конституційного Суду України, які прийняли вищезазначені рішення, порушили приписи статей 3, 19, 147–153 Конституції України, що є незабезпеченням для верховенства Конституції України, порушенням обов'язку захищати конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина та суперечить змісту присяги судді Конституційного Суду України, чесному і сумлінному виконанню обов'язків судді Конституційного Суду України», Верховна Рада України: 1) відповідно до п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України достроково припинила повноваження та звільнила з посади п'ятьох суддів Конституційного Суду України у зв'язку з порушенням ними присяги судді; 2) запропонувала виконуючому обов'язки

Президента України достроково припинити повноваження та звільнити з посади двох суддів Конституційного Суду України у зв'язку з порушенням ними присяги судді, які були призначені Президентом України; 3) запропонувала Раді суддів України у триденний строк скликати позачерговий з'їзд суддів України, на якому розглянути питання дострокового припинення повноважень та звільнення з посад п'яти суддів Конституційного Суду України у зв'язку з порушенням ними присяги судді, які були обрані з'їздом суддів України; 4) дала доручення Генеральній прокуратурі України порушити кримінальне провадження за фактом прийняття Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010 і притягти всіх винних до відповідальності.

Відповідно до ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру у вчиненні злочину судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя здійснюється Генеральним прокурором України або його заступником.

У КПК не подається визначення термінопонять «незаконність судового рішення» та «незаконне судове рішення». У ст. 409 КПК визначені підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції: 1) неповнота судового розгляду; 2) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження; 3) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; 4) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність. Крім того, підставою для скасування або зміни вироку суду першої інстанції може бути також невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого (ч. 2 ст. 409 КПК).

У ст. 438 КПК визначені підстави для скасування або зміни судового рішення судом касаційної інстанції: 1) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; 2) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність; 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого.

Рішення суду першої інстанції має вважатися незаконним з моменту визнання його таким судом апеляційної інстанції, ухвала якого, в свою чергу, може бути визнана незаконною судом касаційної інстанції, який, скасовуючи повністю чи частково судове рішення суду апеляційної інстанції як незаконне, тим самим визнає законним рішення суду першої інстанції, яке було визнане незаконним судом апеляційної інстанції.

На практиці (і теоретично) можуть виникнути такі ситуації: 1) суд касаційної інстанції визнає незаконними судові рішення судів і першої, і апеляційної інстанцій; 2) Верховний Суд України, розглядаючи справу з підстав, передбачених ч. 1 ст. 445 КПК (ч. 1 ст. 40012 КПК 1960 р.), визнає незаконним оскаржуване судове рішення суду касаційної інстанції, яким: а) визнані законними судові рішення судів першої і апеляційної інстанцій; б) визнано незаконним рішення суду апеляційної інстанції, яким, у свою чер-

гу, визнано незаконним рішення суду першої інстанції; в) визнано законним судове рішення суду апеляційної інстанції, яким визнане незаконним судове рішення суду першої інстанції. Перший із указаних варіантів мав місце у справі щодо Ю.В. Тимошенко, рішення (постанову) в якій Верховний Суд України ухвалив 14 квітня 2014 р., визнавши незаконними рішення судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Верховний Суд України скасував їх і закрити кримінальну справу за відсутністю події злочину; суд першої інстанції, переглядаючи судові рішення за нововиявленими обставинами, визнаючи його незаконним, тим самим визнає незаконними судові рішення суду апеляційної чи апеляційної і касаційної інстанцій, якими (якщо ними) було підтверджено законність судового рішення, що переглядалось за нововиявленими обставинами.

Незаконність судового рішення може зумовлюватися неврахуванням правових позицій Верховного Суду України, викладених у його рішеннях, щодо кримінально-правової кваліфікації певних діянь, особливо у випадках, коли вони відмінні від правових позицій Верховного Суду України, які були викладені у постановках його Пленуму, що слугували правозастосовними орієнтирами для органів досудового слідства і судів. Неврахування правових позицій Верховного Суду України судами може бути двох видів: 1) незнання суддями того, що Верховний Суд України змінив чи вперше сформулював правозастосовні орієнтири з питань кримінально-правової кваліфікації певних діянь; 2) свідоме ігнорування судами правових позицій Верховного Суду України, що є досить поширеним явищем останніми роками.

Схожу позицію з одним суттєвим уточненням висловлює А.С. Беніцький. Він зазначає, що неправосудне рішення – це судовий акт, який прийнято з грубим порушенням норм матеріального чи процесуального права України, а також який не відповідає вимогам міжнародно-правових документів, що ратифіковані Україною. Слушним є його зауваження, що неправосудність – це категорія оціночна; законодавець у ст. 375 КК не передбачив чітких критеріїв порушення норм матеріального чи процесуального права України, а також який не відповідає вимогам міжнародно-правових документів, що ратифіковані Україною. Слушним є його зауваження, що неправосудність – це категорія оціночна; законодавець у ст. 375 КК не передбачив чітких критеріїв порушення норм [1, с. 530].

В.І. Тютюгін неправосудним вважає такий судовий акт, який не відповідає вимогам законності та обґрунтованості, яка (неправосудність) може бути пов'язана з правильним застосуванням норм матеріального чи процесуального закону або з невідповідністю висновків суду фактичним обставинам справи. За своїм змістом неправосудний судовий акт, на думку В. І. Тютюгіна, може полягати у засудженні невинного, виправданні винного, призначенні несправедливо м'якого чи занадто суворого покарання, у незаконному затриманні, арешті, необґрунтованому накладенні адміністра-

тивного стягнення чи відмові у задоволенні обґрунтованих позовних вимог. Мотиви злочину, склад якого передбачений ч. 1 ст. 375 КК, на думку В. І. Тютюгіна, можуть бути будь-якими, але сам злочин характеризується лише прямим умислом [2, с. 1055].

Відповідно до ст. 124 Конституції України суд має здійснювати правосуддя, і тому всі його рішення у кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справах мають бути правосудними, тобто законними, обґрунтованими, справедливими. Вирок, ухвала чи постанова суду в кримінальній справі будуть неправосудними, якщо: 1) засуджено невинного або виправдано винного чи він безпідставно звільнений від покарання; 2) призначено явно несправедливе, занадто суворе чи занадто м'яке, покарання; 3) здійснено неправильну кваліфікацію злочину, що потягло за собою несправедливу міру покарання, тощо. Завідомо неправосудним буде вирок чи інше рішення судді, який при цьому знає (усвідомлює), що рішення, яке ним прийняте (постановлене), є незаконним (неправосудним) і бажає його прийняття.

О.М. Лемешко і О.М. Овчаренко зауважують, що ані в теорії кримінального права, ані в чинному законодавстві немає визначення термінопоняття «неправосудність судового рішення»; неправосудність – категорія суто оціночна. За твердженням цих учених, більшість науковців у галузі права визнає неправосудними ті рішення, що прийняті з грубим порушенням матеріального чи процесуального права, які не відповідають вимогам законності та обґрунтованості, а їх наступне скасування, зміна судом вищої судової інстанції тощо не є обов'язковою умовою [3, с. 36].

Обсяг цієї статті не дозволяє приділити належну увагу дослідженню питання, яке розглядається, тому обмежимося розглядом позиції з цього питання О.М. Лемешка і О.М. Овчаренко та висловлених ними міркувань щодо ознак незаконності й неправосудності судових рішень, які, на наш погляд, заслуговують на увагу і є обґрунтованими: 1) не всі порушення процесуальних норм, навіть ті, що тягнуть скасування рішення суду, можуть бути віднесені до неправосудних. Оцінка порушення суддею процесуальних норм, суттєвість, очевидність такого порушення доводиться у кожному конкретному випадку, виходячи з обставин справи; 2) найскладнішим питанням щодо кваліфікації неправосудності судових рішень є суперечність між незалежністю суддів, яка передбачає свободу розсуду суддів при оцінці норм закону, що має бути застосований у справі, та правом особи на оскарження рішення суду, яке є засобом виправлення судових помилок і кримінально-правовою оцінкою неправосудності рішення суду; 3) у теорії й практиці виникають труднощі з визначенням того, де пролягає межа між правовою позицією у справі й завідомо винним порушенням чинного законодавства. Як стверджують практикуючі судді, визначити цю межу складно, а подекуди і взагалі неможливо, оскільки йдеться про суб'єктивну

оцінку положень чинного законодавства; 4) складним моментом у кваліфікації постановлення завідомо неправосудного рішення суду є судова помилка, тобто необережна неправильна оцінка справи. Позитивна відповідь на питання, чи може судова помилка бути підставою для притягнення судді до кримінальної відповідальності за постановлене рішення, яке надалі скасував чи змінив суд вищої інстанції, означатиме, що кожного суддю можна притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК; 5) суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 375 КК, характеризується прямим умислом. Ознака «завідомості», як правило, використовується при характеристиці інтелектуального моменту умисної форми вини, застосовується для інформування про особливе психічне ставлення винного до окремих фактичних ознак складу злочину і допускає достовірну обізнаність, знання особи про ці визначені законом обставини. У такому випадку достовірність стосується знання про факт винесення неправосудного рішення, порушення закону при відправленні правосуддя. Відсутність такого усвідомлення або його невстановлення можуть свідчити про відсутність складу злочину; 6) закон не конкретизує мотиви вчинення злочину, передбаченого ст. 375 КК, але у випадку, якщо суддя приймає незаконне рішення з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, вчинене кваліфікується згідно з ч. 2 ст. 375 КК [3, с. 37—38].

У мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2011 р. № 2-рп/2011 вказано: «Законом № 2181 викладено в новій редакції статтю 25 Закону № 22 (Закон від 15 січня 1998 р. № 22-98/ВР «Про Вищу раду юстиції»), за частиною третьою якої Вищу раду юстиції наділено правом витребувати від суду копію всієї судової справи, розгляд якої не закінчено. Наведене положення Закону № 2181 фактично означає, що Вища рада юстиції може перевіряти судові справи судів усіх рівнів та інстанцій до закінчення їх розгляду судами, а також давати оцінку процесуальним діям суддів щодо розгляду конкретної судової справи, хоча такі повноваження не передбачені ст. 131 Конституції України для цього органу і можуть здійснюватися тільки судами апеляційної чи касаційної інстанції. Тому витребування Вищою радою юстиції будь-яких матеріалів судової справи (оригіналів чи копій) має наслідком оцінку вчинених суддею процесуальних дій. Така оцінка до винесення ним остаточного рішення у справі є втручанням у здійснення правосуддя, що суперечить частинам першій, другій статті 126, частині першій статті 129 Конституції України».

Важливим у цій правовій позиції Конституційного Суду України є те, що Вища рада юстиції може давати оцінку лише процесуальним діям судді, а не правильності застосування суддею норм матеріального права. Така оцінка може даватися тільки судами апеляційної чи касаційної інстанції (і судом тієї ж інстанції при перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами), а не може даватися будь-якими іншими органами, в тому числі

органами прокуратури, досудового розслідування та будь-якими комісіями – ТСК, створеною відповідно до Закону № 1188-VII, іншими тимчасовими колегіальними органами (комісіями), які можуть створюватися при Вищій раді юстиції, компетенція, склад та порядок діяльності яких визначаються законами (ч. 5 ст. 19 Закону від 15 січня 1998 р. № 22/98-ВР «Про Вищу раду юстиції», якою ст. 19 доповнена Законом № 1188-VII), тимчасовими слідчими комісіями, які можуть створюватися Верховною Радою України, тощо.

Додатком до Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухваленої Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098-му засіданні заступників міністрів, зазначено (встановлено), що: судові рішення мають бути обґрунтовані та оголошені публічно, однак судді не зобов'язані роз'яснювати, якими переконаннями вони керувалися при прийнятті таких рішень (§15); рішення суддів не можуть підлягати будь-якому перегляду поза межами апеляційних процедур, закладених в законодавстві (§16); коментуючи рішення суддів, виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру до неї (§ 18); під час розгляду всіх справ судді повинні діяти незалежно та неупереджено, забезпечувати сторонам можливість бути об'єктивно вислуханими, пояснювати за потреби процедурні питання (§ 60); тлумачення закону, оцінювання фактів та доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для цивільної або дисциплінарної відповідальності, за винятком випадків злочинного наміру або грубої недбалості (§ 66); тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для кримінальної відповідальності, крім випадків злочинного наміру (§ 68); дисциплінарне провадження може бути ініційоване, якщо суддя не виконав свої обов'язки ефективно та належним чином (§ 69); судді не повинні нести особисту відповідальність за випадки, коли їхні рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду (§ 70) [4].

Судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом (ч. 2 ст. 13 Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VII «Про судоустрій і статус суддів»).

Преюдиційність судового рішення – це обов'язковість його врахування як іншим судом тієї ж юрисдикції, так і судами іншої (інших) юрисдикції.

Очевидно, для органу досудового слідства, яким розслідується справа за ознаками вчинення злочину, склад якого передбачений ст. 375 КК, та для суду, який розглядає таку справу, судові рішення вищого суду відповідної

юрисдикції, яким рішення, постановлене нижчим судом, визнане незаконним і скасоване, має бути преюдиційним. За відсутності рішення вищого суду, яким визнано незаконним і скасовано постановлене (ухвалене) суддею (суддями) рішення, постановлене рішення може оцінюватись органом досудового слідства і судом з позиції встановлення його незаконності, в тому числі неправосудності, у разі, якщо таке рішення не було або об'єктивно не могло бути предметом розгляду апеляційної чи касаційної судової інстанції: смерть фізичної особи або ліквідація юридичної особи, які могли подати апеляцію чи касаційну скаргу, або відмова, незалежно від причин, особи від оскарження незаконного рішення, а також рішення, що не підлягає оскарженню. Зокрема, не підлягають оскарженню постанови судді про проведення обшуку (ч. 5 ст. 177 КПК) та постанови голови апеляційного суду чи його заступника про накладення арешту на кореспонденцію чи зняття інформації з каналів зв'язку або про відмову в цьому (ч. 4 ст. 187 КПК).

Кримінально-правову оцінку постановлених суддею рішень, їх правосудності/неправосудності, психічного ставлення судді до правової оцінки рішень, які ним постановляються, може давати лише суд при розгляді кримінальної справи. При цьому суд не може давати оцінки змісту рішень, які органами досудового слідства вважаються незаконними і завідомо неправосудними.

У подібних випадках, очевидно, орган, який здійснює кримінальне провадження щодо судді, повинен оскаржити рішення, якому дається оцінка (його законності), до суду апеляційної чи касаційної інстанції, рішення якого для органу досудового слідства і суду матиме преюдиційний характер.

Проте за жодної умови суд, який розглядає справу за ст. 375 КК, не може давати оцінки законності змісту рішення суду цивільної, господарської чи адміністративної юрисдикції, оскільки, даючи таку оцінку, він фактично буде виконувати функції апеляційної чи касаційної інстанції відповідної юрисдикції. Це ж стосується і оцінки законності/незаконності вироків судів – місцевий суд не може (не наділений правом) давати оцінку законності вироку іншого місцевого суду, таку оцінку може давати лише суд апеляційної інстанції.

Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення необхідно відмежовувати від фальсифікації судового рішення.

Постановлення завідомо неправосудного рішення – це його фактичне винесення (ухвалення) при фактичному здійсненні правосуддя в межах відповідної юрисдикції в порядку, передбаченому процесуальним законодавством для відповідної судової юрисдикції.

Фальсифікація судового рішення – це: 1) складання (виготовлення) завідомо неправдивого рішення, тобто складання (виготовлення) рішення, яке фактично не постановлялось (не приймалось), а також виготовлення рішення у справі (у провадженні), що не була предметом судового розгляду;

2) підроблення рішення, яке було постановлено судом відповідної юрисдикції в порядку, передбаченому процесуальним законом.

Фальсифікація судового рішення має кваліфікуватися залежно від правового статусу особи, яка її вчинила, за статтями 366, 358 КК. Може мати місце і сукупність злочинів, складі яких передбачені статтями 375 або 366 КК.

Підсумовуючи, сформулюємо деякі узагальнюючі положення і висновки.

Кримінально-процесуальне поняття «незаконне судове рішення» ширше, ніж кримінально-правове поняття «неправосудне судове рішення». Оцінці органом досудового слідства, прокурором і судом судового рішення як неправосудного має передувати визнання такого рішення незаконним із підстав і в порядку, визначених КПК. Склад злочину, передбачений ст. 375 КК, матиме місце лише тоді, коли неправосудне рішення постановлене суддею (суддями) умисно (завідомо). Однак для констатації наявності в діях судді події злочину, склад якого передбачений ч. 1 ст. 375 КПК, необхідно також встановити, що вчинене діяння є суспільно небезпечним у кримінально-правовому розумінні, не є малозначним і вчинене за відсутності обставин, що виключають злочинність діяння.

Незважаючи на те, що у преамбулі до Закону № 1188-VII вказано, що цей Закон визначає правові та організаційні засади проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції, фактично у ньому визначені підстави і порядок перевірки ТСК законності/незаконності прийнятих суддями, перш за все, слідчими суддями, судових рішень (ухвал) із застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо: осіб, затриманих як учасників масових акцій протесту в період із 21 листопада 2013 р.; продовження строку тримання під вартою; ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора; ухвал суддів, судів апеляційної інстанції, якими розглядалися скарги на ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; продовження строку тримання під вартою; ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, а також вироків на підставі угоди про визнання винуватості, укладеної між прокурором і підозрюваним у вчиненні злочину, склад якого передбачений ст. 293 КК. Види рішень, прийнятих (ухвалених, постановлених) суддями одноособово або у колегії суддів, які можуть бути предметом перевірки, визначені у ч. 1 ст. 3 Закону № 1188-VII.

Законодавець, на нашу думку, підмінив назву предмета перевірки ТСК, яким є фактично судові рішення, назвавши його перевіркою суддів, які приймали такі рішення, оскільки формулювання «перевірка суддів» буквально можна витлумачити як перевірку обставин, що характеризують суддю як особистість.

Відповідно до ч. 4 ст. 7 Закону № 1188-VII матеріали ТСК щодо перевірки суддів, що свідчать про наявність у діях судді ознак кримінального

правопорушення, направляються ТСК до Генеральної прокуратури України для проведення перевірки дій судді на предмет наявності в його діях ознак кримінального правопорушення. Тлумачення зазначеного положення дає підстави висловити припущення, що за своєю юридичною природою і юридичною силою матеріали (висновки) ТСК щодо перевірки суддів є своєрідною попередньою правовою експертизою об'єктивності, правильності, законності, обґрунтованості та вмотивованості судових рішень, зазначених у ст. 3 Закону № 1188-VII, з огляду на обґрунтованість та вмотивованість таких рішень в кримінально-правовому значенні. При цьому у висновках ТСК може лише висловлюватися припущення щодо того, правосудним чи неправосудним є судові рішення, оцінка якому дається ТСК. Оцінка ТСК судового рішення як такого, що є завідомо неправосудним, тобто що дії судді містять склад злочину, передбаченого, залежно від виду і змісту судового рішення, статтями 375 або 371 КК, для Генеральної прокуратури України має лише рекомендаційний характер.

Ми вважаємо, що доцільно надати Верховному Суду України повноваження перегляду за заявою Генеральної прокуратури України судових рішень, які є предметом кримінальних проваджень, розпочатих за фактом внесення до ЄРДР, що можуть свідчити про вчинення суддею (суддями) злочину (кримінального правопорушення), склад якого передбачений статтями 375 чи 371 КК, в аспекті (з позиції) їх законності/незаконності.

Оцінка законності/незаконності судового рішення, постановленого суддею (суддями), має бути здійснена судом тієї ж юрисдикції, а орган досудового слідства і суддя (суд), якими здійснюється кримінальне провадження за ст. 375 КК щодо судді, оцінюють постановлене суддею (суддями) судові рішення з позиції його правосудності/неправосудності.

Іншими словами, сторона обвинувачення (орган досудового розслідування і прокурор, який підтримує державне обвинувачення в суді) та суд, які здійснюють кримінальне провадження за ст. 375 КК щодо судді, мають давати оцінку судового рішення, постановленого суддею, в аспекті його правосудності/неправосудності, а оцінка цього судового рішення з огляду на законність/незаконність повинна бути зроблена судом тієї ж юрисдикції.

Повноваженнями давати оцінку законності/незаконності судових рішень, постановлених суддею, інші органи, зокрема органи досудового розслідування, органи прокуратури, Верховна Рада України та її комітети й тимчасові слідчі комісії, створені Верховною Радою України для розслідування певних подій, а також тимчасові колегіальні органи (комісії), створені при Вищій раді юстиції, не наділені.

Прикладом формального дотримання положень норм КПК щодо підстав для початку та проведення кримінального провадження за ст. 375 КК є, на нашу думку, судові рішення у кримінальному провадженні щодо судді Обухівського районного суду Київської області Г.К.В., якого вироком Голосіїв-

ського районного суду м. Києва від 10 жовтня 2013 р., залишеним без змін ухвалами судів апеляційної та касаційної інстанцій, визнано винним у вчиненні злочину, склад якого передбачено ч. 1 ст. 375 КК, а саме – у винесенні двох завідомо неправосудних рішень у розглянутих ним цивільних справах.

Голосіївський районний суд м. Києва вироком від 10 жовтня 2013 р. визнав суддю К.Г. винним у вчиненні злочину, склад якого передбачено ч. 1 ст. 375 КК, а саме: у постановленні двох завідомо неправосудних рішень (3 квітня 2009 р. у цивільній справі за позовами дев'яти громадян до Київської обласної державної адміністрації та Обухівської районної державної адміністрації про визнання недійсними їх рішень та зобов'язання вчинити певні дії і 17 листопада 2010 р. у цивільній справі за позовом громадянина К.М. до Обухівської міської ради про визнання права власності на земельні ділянки), якими зазначені цивільні позови було задоволено.

Ухвалою Апеляційного суду Київської області від 23 червня 2011 р. рішення Обухівського районного суду від 3 квітня 2009 р. було залишено без змін, але суд касаційної інстанції (Верховний Суд України) ухвалою від 30 березня 2011 р. скасував зазначені рішення Обухівського районного суду і ухвалу Апеляційного суду Київської області як ухвалені з неправильним застосуванням норм матеріального права та порушенням норм процесуального права, а справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції. У подальшому ухвалою Обухівського районного суду від 17 серпня 2011 р. провадження в цій справі закрито відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК у зв'язку з тим, що вона не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства. Рішення Обухівського районного суду Київської області від 17 листопада 2010 р. у справі за позовом К.М. ухвалою Апеляційного суду Київської області було скасоване і ухвалено нове про відмову в задоволенні позову К.М.

Ухвалою Апеляційного суду Київської області від 14 січня 2014 р. вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 10 жовтня 2013 р. щодо К.Г. залишено без змін, а ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначені вирок і ухвала щодо К.Г. також залишені без змін.

У кримінальному провадженні щодо К.Г. винесені ним судові рішення у двох цивільних справах судами вищих інстанцій були скасовані як незаконні. Однак визнання органом досудового слідства, прокурором і судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій зазначених рішень завідомо неправосудними, тобто визнання К.Г. винним у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 1 ст. 375 КК, і обґрунтування такої кримінально-правової кваліфікації (оцінки) дій К.Г. є, на наш погляд, доволі сумнівним, неконкретизованим, поверховим, однобічним, невмотивованим та, певною мірою, заснованим на припущеннях, упередженням.

У вирокі стверджується, що 27 лютого 2009 р. після одержання для роз-

гляду позовної заяви П.І. та ще восьми осіб у К.Г. виник умисел на постановлення завідомо неправосудного рішення на користь позивачів. Жодних доказів на підтвердження зазначеного твердження суд не навів, а обґрунтував такий висновок тим, що «будучи обізнаним з вимогами чинного законодавства, діючи умисно з метою постановлення завідомо неправосудного судового рішення, суддя К.Г. постановив рішення від 3 квітня 2009 р. у цивільній справі за позовом дев'яти громадян». Аналогічним твердженням суд оцінив і рішення суду від 17 листопада 2010 р. за позовом К.М.: «13 жовтня 2010 р. до Обухівського районного суду надійшла позовна заява К.М., яка у той же день надана для розгляду судді К.Г., і в цей же день у К.Г. виник умисел на постановлення завідомо неправосудного рішення на користь позивача, яке він ухвалив 17 листопада 2010 р.».

У вироку суду щодо К.Г. зазначено, що суд не бере до уваги та відкидає показання обвинуваченого з приводу того, що він не мав умислу на постановлення завідомо неправосудних рішень, оскільки ці показання були спростовані безпосередньо дослідженими доказами, та не бере до уваги надані обвинуваченим як докази, які, як він вважає, його виправдовують: копії рішень місцевих судів за земельними спорами, а також показання свідків сторони захисту, на допиті яких наполягав обвинувачений, а саме С.Є. та В.Л., оскільки зазначені докази не мають безпосереднього відношення до постановлення обвинуваченим завідомо неправосудних рішень.

Звернемо увагу на те, що на час постановлення К.Г. рішення 17 листопада 2010 р. постановлене ним рішення від 3 квітня 2009 р. набрало законної сили 13 квітня 2009 р., оскільки не було оскаржене до суду апеляційної інстанції у встановлений ЦПК строк. Апеляційний суд Київської області за скаргою прокурора ухвалою від 23 червня 2010 р. залишив його без змін, але ця ухвала суду апеляційної інстанції була скасована ухвалою Верховного Суду України від 30 березня 2011 р.

В ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 червня 2014 р. зазначено, що:

1) суть прийнятих суддею К.Г. 3 квітня 2009 р. та 17 листопада 2010 р. рішень свідчить про їх завідомо неправосудність, а свідоме ігнорування К.Г. чинного законодавства та допущені процесуальні порушення – про прямий умисел засудженого на постановлення таких рішень. Тому доводи, зазначені у касаційній скарзі, про те, що суди першої та апеляційної інстанцій неправильно витлумачили суть прийнятих за позовами рішень, а при вирішенні позову К.М. не врахували судову практику, колегія суддів вважає безпідставними, бо постановленими судовими рішеннями позови вирішено однозначно, без будь-якої альтернативи їх вирішення відповідними державними адміністраціями, а посилення на різну судову практику вирішення вказаної категорії справ колегія суддів не брала до уваги, оскільки така практика суперечить чинному законодавству, про що місцеві суди завчасно були по-

відомлені як апеляційним судом, так і Верховним Судом України, чого не заперечував під час судового розгляду сам К.Г.;

2) доводи касаційної скарги про те, що деякі громадяни отримали земельні ділянки у власність, не впливають на висновки суду у цій справі, оскільки не є предметом розгляду;

3) перевіривши висновки суду першої інстанції за доводами апеляції К.Г., апеляційний суд також дійшов висновку про те, що суд першої інстанції фактичні обставини вчиненого ним кримінального правопорушення встановив на підставі всебічного, повного і об'єктивного дослідження доказів та їх належної оцінки у вирокі. При цьому апеляційний суд погодився з висновком суду про те, що засуджений діяв із прямим умислом на постановлення завідомо неправосудних рішень, бо як у першому, так і в другому рішенні вийшов за межі компетенції суду, перебравши у своїх рішеннях право відповідних органів влади вирішувати питання щодо зобов'язання про надання громадянам земельних ділянок зі зміною їх цільового призначення та визнання права громадянина на землю, тоді як по суті позовних вимог питання цими особами попередньо перед відповідними державними адміністраціями взагалі не ставилося і по суті не вирішувалося, свідомо проігнорували конституційне положення про те, що вирішення таких питань віднесено до виключної компетенції органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, порушивши при цьому не тільки норми матеріального, а й процесуального права, про що зазначено як в ухвалі Верховного Суду України від 30 березня 2011 р., так і в ухвалі Апеляційного суду Київської області від 5 травня 2011 р.;

4) Апеляційний суд Київської області правильно зазначив в ухвалі, що в цьому випадку об'єктивна сторона злочину, вчиненого К.Г. як суддею, полягала у постановленні ним завідомо неправосудних судових рішень від 3 квітня 2009 р. та 17 листопада 2010 р., тобто таких, якими необґрунтовано та всупереч вимогам матеріального і процесуального законів незаконно задоволені позови П.І., М.Т. та інших до Київської обласної державної адміністрації та Обухівської районної державної адміністрації про визнання недійсними рішень і зобов'язання вчинити певні дії, а також про визнання за К.М. права власності на п'ять земельних ділянок у м. Обухів Київської області, оскільки при постановленні цих рішень суд під головуванням засудженого явно вийшов за межі своєї компетенції;

5) як убачається із матеріалів кримінального провадження, постановляючи рішення на користь П.І. та інших, К.Г., обіймаючи посаду судді Обухівського районного суду Київської області та будучи обізнаним із чинним законодавством і відповідним розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2008 р. № 610-р, безумовно, знаючи про те, що Київська обласна державна адміністрація не відмовляла в затвердженні відповідних проектів землеустрою, права позивачів не порушувала, а лише роз'яснила

відповідне положення вищезазначеного розпорядження Кабінету Міністрів України про зупинення прийняття рішень щодо надання згоди на вилучення земельних ділянок, їх передачу у власність чи оренду зі зміною цільового призначення, перебираючи на себе повноваження відповідних адміністрацій, зобов'язав районну та обласну державні адміністрації розглянути і погодити проекти землеустрою, розроблені ДП «Київський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою» щодо припинення права постійного користування ДП «Київське лісове господарство», переведення земельних ділянок позивачів із земель лісогосподарського призначення до категорії земель сільськогосподарського призначення і подальшої їх передачі у власність П.І. та інших позивачів для ведення особистого селянського господарства. При цьому в судові засідання взагалі не запрошувався представник ДП «Київське лісове господарство» і позицію цього підприємства суд не з'ясував та не врахував.

В ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначено, що за позовом К.М. суддя К.Г. проігнорував той факт, що вирішення питання про надання землі у власність належить до виключної компетенції Обухівської міської ради, тоді як вона його не розглядала і даних про звернення позивача про вирішення цього питання у справі не було, відповідні земельні ділянки знаходилися у постійному користуванні позивача і такому користуванню ніхто не перешкодив.

На нашу думку, суди всіх трьох інстанцій у кримінальному провадженні щодо К.Г. ототожнювали поняття «незаконність судового рішення» і «неправосудність судового рішення».

Оцінку рішень К.Г. у цивільних справах від 3 квітня 2009 р. та 17 листопада 2010 р. як незаконних дали суди вищестоящих інстанцій. Однак чіткої, обґрунтованої відповіді на питання, чому ці рішення неправосудні, а тим більше завідомо неправосудні, судові рішення судів усіх трьох інстанцій у кримінальному провадженні щодо К.Г. не дали.

Звернемо увагу на два принципових моменти. По-перше, рішення, ухвалені К.Г. 3 квітня 2009 р., ухвалою Апеляційного суду Київської області від 23 червня 2010 р. було залишено без змін, тобто було визнане законним і обґрунтованим. Тому очевидно, що орган досудового розслідування мав би порушити питання і про неправосудність (незаконність) рішення суду апеляційної інстанції. На це обґрунтовано звертав увагу і К.Г. у касаційній скарзі. По-друге, К.Г. і під час судового розгляду в суді першої інстанції, і в апеляційних та касаційних скаргах посилався на наявність різної судової практики у справах зазначеної категорії. В ухвалі суду апеляційної інстанції з цього приводу зазначається, що долучені обвинуваченим копії рішень у цивільних справах із аналогічних спорів не можуть бути враховані як докази у цьому кримінальному провадженні, оскільки суд розглядав справу в межах пред'явленого обвинувачення, а перевірка законності рішень у інших

справах не входить до компетенції суду першої та апеляційної інстанцій при розгляді кримінального провадження щодо конкретної особи.

В ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ також зазначено, що доводи касаційної скарги про те, що деякі громадяни отримали земельні ділянки у власність (на підставі рішень інших судів у аналогічних справах зазначеної категорії), не впливають на висновки суду у цій справі, оскільки не є предметом розгляду. Виникає риторичне запитання — чому ж ці рішення залишаються в силі та вважаються законними?

Те, що аналогічні за змістом рішення інших судів не могли (не можуть) бути предметом розгляду у кримінальному провадженні щодо К.Г., сумнівів не викликає. Зауважимо, що предметом розгляду в кримінальному провадженні щодо К.Г. не можуть бути і судові рішення, ухвалені К.Г., і судові рішення щодо них судів апеляційної та касаційної інстанцій, оскільки судді судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ не наділені повноваженнями переглядати рішення судів іншої юрисдикції, зокрема рішення у цивільних справах.

У кримінально-процесуальному значенні (аспекті) незаконним, а не неправосудним слід вважати судові рішення, ухвалені судом будь-якої інстанції та будь-якої юрисдикції, яке характеризується або неправильним застосуванням норм матеріального права, або недотриманням вимог процесуального закону щодо здійснення провадження судами певної юрисдикції, тобто судові рішення, яке формально (об'єктивно) є незаконним, безвідносно до того, яким було психічне ставлення судді, який постановив (ухвалив) рішення (а не оцінка того, як оцінював суддя законність/незаконність рішення, яке ним ухвалювалось). Крім того, незаконним слід вважати і судові рішення, яке є необґрунтованим чи невмотивованим.

Незаконне рішення може бути ухвалене суддею умисно, з прямим чи непрямим умислом, необережно або внаслідок допущеної помилки щодо змісту норм матеріального права, застосованих ним.

У кримінально-правовому значенні (аспекті) неправосудність судового рішення — це кримінально-правова оцінка (кваліфікація) судового рішення стороною обвинувачення і судом, яка зумовлюється (визначається) психічним ставленням судді, який його ухвалив, до змісту ухваленого ним рішення та дотримання вимог процесуального закону щодо здійснення відповідного провадження: суддя повинен усвідомлювати, що ухвалене ним рішення є незаконним, необґрунтованим або невмотивованим, незалежно від того, якими мотивами він при цьому керувався і якою була мета ухвалення неправосудного рішення.

Звернемо увагу на принципово важливе положення, передбачене ст. 91 КПК, згідно з якою у кримінальному провадженні підлягають дока-

зуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення.

У всіх кримінальних провадженнях стосовно умисних злочинів (кримінальних правопорушень) мотив і мета їх вчинення повинні обов'язково встановлюватись, незалежно від того, є вони обов'язковими ознаками відповідного складу злочину чи ні.

На нашу думку, є підстави для припущення, що саме кримінальне провадження і судові рішення у кримінальному провадженні щодо К.Г. претендують на віднесення їх до справ так званого вибіркового, упередженого правосуддя, оскільки:

1) вирок Обухівського районного суду Київської області постановлявся (ухвалювався) під тиском (впливом) ззовні, зокрема, представників сторони обвинувачення;

2) судові рішення судів апеляційної і касаційної інстанцій, якими залишено в силі й без змін відповідно вирок суду та ухвалу суду апеляційної інстанції, ухвалювались в «особливий період» і є імітацією процесу очищення судової влади;

3) судові рішення судів усіх трьох інстанцій базуються на припущеннях, а не на достовірних та належних доказах і є надто сумнівними з позиції їх обґрунтованості.

Як зазначалося, друге судове рішення К.Г. було прийняте тоді, коли залишалося в силі перше із прийнятих ним двох рішень, а тому в К.Г. були всі обґрунтовані підстави вважати, що як перше, так і друге судове рішення, які є аналогічними за змістом, — законні. Такі підстави давали і судові рішення інших судів з аналогічної категорії справ, які судами вищих інстанцій були визнані законними та залишені в силі.

Головною причиною постановлення обвинувального вироку щодо К.Г. і залишення його в силі судами апеляційної та касаційної інстанцій є, на наш погляд, ототожнення понять «незаконне судове рішення» і «неправосудне судове рішення». Перше з них є процесуальним — незаконність судового рішення має бути встановлена судом вищестоящої інстанції або тим же судом при перегляді справи за нововиявленими обставинами, рішення яких мають преюдиційний характер.

Як зауважувалося, мотиви і мета постановлених суддею (суддями) незаконних, неправосудних рішень не є обов'язковими ознаками основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 375 КК, однак лише з'ясування їх змісту в конкретному кримінальному провадженні може свідчити про те, законним і правосудним є постановлене судове рішення чи ні.

Про умисність постановлення судового рішення і його завідому неправосудність можуть свідчити і визнаватись достовірними доказами, зокрема: одержання суддею (суддями) неправомірної вигоди за постановлення незаконного рішення; спонукання судді (суддів) до постановлення неза-

конних рішень представниками органів прокуратури, посадовими особами органів виконавчої влади, народними депутатами України, керівниками судових установ тощо. Це стосується, на нашу думку, й ухвалення рішень про затримання та застосування тримання під вартою і домашнього арешту як запобіжних заходів щодо учасників масових акцій протесту в період із 21 листопада 2013 р. до набрання чинності Законом від 21 лютого 2014 р. № 743-VII «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» [5], встановлення того, що незаконне рішення, постановлене з корисливих мотивів або для задоволення якихось особистих інтересів чи інтересів інших осіб, насамперед (зокрема) інтересів представників органів влади, постановлення політично вмотивованих рішень у резонансних справах «вибіркового правосуддя».

Про зміст і характер постановленого незаконного рішення свідчитиме, перш за все, зміст самого судового рішення та протоколів судових засідань, зокрема, оцінка й обґрунтування у рішенні тих чи інших доказів достовірними/недостовірними, належними/неналежними, допустимими/недопустимими, необґрунтована відмова в задоволенні клопотань обвинуваченого і сторони захисту, зокрема, клопотань у допиті свідків, призначення експертизи, долучення до матеріалів провадження наукових висновків фахівців у галузі права.

На завершення зазначимо, що одночасно з кримінальним провадженням, розпочатим щодо судді, якому оголошено про підозру у вчиненні ним злочину, склад якого передбачено ст. 375 КК, має порушуватися питання і про кримінально-правову оцінку діянь суддів судів вищестоящих інстанцій, якщо вони при розгляді постановленого суддею незаконного судового рішення в апеляційному та/або касаційному порядку визнали його законним і залишили в силі, за умови, що такі їхні рішення надалі були визнані незаконними та скасовані з підстав і в порядку, передбачених законодавством.

Перелік використаних джерел

1. *Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ, 2012.*
2. *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. четверте, доповн. – Х., 2008.*
3. *Лемешко О.М., Овчаренко О.М. Притягнення судді до кримінальної відповідальності: окремі проблеми // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 7.*
4. *Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.*

5. Закон України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/743-18>.

Андрушко П., Деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного рішення в кримінальному провадженні (ст. 375 КК).

Автор розглядає проблемні питання кримінальної відповідальності судді (суддів) за винесення завідомо неправосудного судового рішення в кримінальному судочинстві.

Ключові слова: неправосудність рішень, довіра до судової влади, перевірка суддів, незаконні рішення суду, Тимчасова спеціальна комісія.

Андрушко П., Некоторые проблемные вопросы уголовно-правовой квалификации вынесения судьей (судьями) заведомо неправосудного решения в уголовном производстве (ст. 375 УК).

Автор рассматривает проблемные вопросы уголовной ответственности судьи (судей) за вынесение заведомо неправосудного судебного решения в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: неправосудность решений, доверие к судебной власти, проверка судей, незаконные решения суда, Временная специальная комиссия.

Andrushko P., Some problematic issues of the criminal liability of the judge (judges) for passing an unjust decision in the criminal proceedings (Art. 375 of the Criminal Code of Ukraine).

The author considers problematic issues of the criminal liability of a judge (judges) for rendering (passing) a knowingly unjust (illegal) judicial decision in the criminal proceedings.

Key words: unjust decision, public trust in judiciary, control of judges, contrary to law judgments, Special Provisional Commission.

УДК 343.1

Ігор ІВАНЕНКО,
суддя апеляційного суду
Черкаської області, кандидат юридичних наук

Юлія БАРАНЬКО,
начальник відділу інформаційно-документального
забезпечення апеляційного суду Черкаської області

ПРОЗОРИСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Українське суспільство взяло чіткий курс на євроінтеграцію. Судова система як одна з гілок влади теж перебуває на етапі реформування та змін. Оскільки основне завдання судової влади полягає в забезпеченні ефективного захисту прав і свобод громадян, украї важливо налагодити дієвий механізм взаємодії судів із громадськістю.

У сучасному інформаційному суспільстві дуже необхідна виважена та кваліфікована співпраця судів та засобів масової інформації (далі – ЗМІ). Варто зазначити, що питання ефективної співпраці судів та журналістів пов’язані із забезпеченням дотримання двох конституційних цінностей – вільної преси та справедливого суду.

Узагальненням позиції ООН з питань взаємодії судів та ЗМІ є твердження про те, що функцією та правом ЗМІ є збір та поширення серед громадськості інформації, висловлювань та критичних тверджень про судочинство, а також висвітлення судових справ до, після та під час судового

розгляду, не порушуючи при цьому презумпцію невинуватості (відповідно до Мадридських принципів взаємодії засобів масової інформації та суддівської незалежності. Документ поширено 11 лютого 1994 року відповідно до Резолюції 1296 (XLIV) Економічної та соціальної Ради ООН).

Однак у нашій державі все ще спостерігається тенденція напруженості стосунків ЗМІ з судовою гілкою влади. Треба чітко усвідомлювати, що, з одного боку, журналіст не тільки має право, але й зобов'язаний висвітлювати важливу для суспільства інформацію, зокрема, пов'язану з діяльністю суду чи з розглядом конкретної справи. З іншого боку, висвітлення інформації може порушувати права чи інтереси людини-учасника процесу, членів його родини, або його друзів. Саме створення балансу і стане запорукою результативності роботи.

Нині не ставиться під сумнів теза, що система кримінальної юстиції в Україні повинна проводити свою діяльність у сфері кримінального провадження достатньо прозоро для громадськості. Така прозорість розуміється не лише як спосіб забезпечення права на доступ до необхідної інформації у певному конкретному кримінальному провадженні для осіб, чиїх інтересів таке провадження безпосередньо чи опосередковано стосується, але й у частині інформування суспільства як про діяльність окремих органів указаної системи загалом, так і про хід чи результати окремого провадження зокрема.

Актуальність цих аспектів саме стосовно кримінального провадження вбачається особливо значною. Адже кримінальне провадження, на відміну від інших видів провадження чи судочинства, базується на необхідності формування та висунення особі обґрунтованого публічного обвинувачення, а також на необхідності оцінки судом об'єктивності такого обвинувачення. Тому органи системи кримінальної юстиції діють в галузі права публічного, де суспільний спір вирішується між суспільством, уособленим певним спеціально уповноваженим на здійснення функції підтримки від імені суспільства обвинувачення органом, та особою, яка обвинувачується у вчиненні суспільно небезпечного, караного, протиправного діяння, що посягає на цінності, які певне суспільство визначає для себе такими, які потребують особливого правового захисту засобами кримінального права. На цьому також акцентується увага в Рекомендації від 10 липня 2003 року № Rec. (2003) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання через ЗМІ інформації про кримінальні процеси.

Дослідженню аспектів відкритості та прозорості органів публічної влади, суду й судочинства в цілому приділяється значна увага з боку вітчизняних науковців і практиків. Серед них можна вказати таких як В.Т. Маляренко [1], І.Є. Марочкін, В.В. Афанасьєв [2], М.В. Буроменський, О.В. Сердюк, І.В. Підкуркова [3], Т.О. Приступенко [4], В.М. Кондратенко [5], І.М. Мінаєва [6]. Разом з тим проблематика прозорості кримінального про-

вадження, особливо в контексті положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України), на даний час досліджена недостатньо.

Тому основним завданням цього дослідження вбачається аналіз окремих міжнародних норм і стандартів у сфері прозорості кримінального провадження та кримінального судочинства, а також аналіз окремих положень чинного кримінального процесуального законодавства України в цій сфері, з метою об'єктивної оцінки їх відповідності один одному з точки зору практичного застосування та надання пропозицій щодо їх вдосконалення.

Стаття 6 Конвенції від 4 листопада 1950 року «Про захист прав людини і основоположних свобод» (далі – Конвенція) передбачає право кожної людини на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Вказані положення Конвенції деталізуються та конкретизуються у змісті статей 21, 25, 27 чинного КПК України щодо таких загальних засад кримінального провадження як забезпечення доступу до правосуддя, публічність кримінального провадження, гласність та відкритість судового провадження.

Разом з тим необхідність забезпечення прозорості, гласності та відкритості кримінального провадження потребує своєї узгодженості у співвідношенні з іншими гарантованими Конвенцією та законами України правами людини, яка бере у ньому участь, з точки зору необхідності забезпечення її права на повагу до її приватного та сімейного життя, її безпеки, а також безумовного дотримання принципу презумпції невинуватості та недопущення будь-якого стороннього незаконного впливу на хід кримінального провадження та процес здійснення правосуддя.

Так, відповідно до ст. 8 Конвенції кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла та кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Зазначені положення Конвенції знайшли свою деталізацію у кримінальному процесуальному законодавстві України в положеннях статей 13, 14, 15 КПК України щодо таких загальних засад кримінального провадження як недоторканість житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання у приватне життя.

Окрім того, важливо запобігати конфлікту конституційних прав: між

правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань (ч. 1 ст. 34 Конституції України), з одного боку, та правом на повагу людської гідності (ч. 1 ст. 28 Конституції України), конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя (ч. 1 ст. 32 Конституції України), конституційною заборонаю на операції з конфіденційною інформацією про особу (ч. 2 ст. 32 Конституції України), судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу (ч. 4 ст. 32 Конституції України), з іншого боку, дійсно є каменями спотикання як для журналістів, так і для працівників суду.

Пошук розумного та обґрунтованого балансу у вказаному вище співвідношенні відкритості кримінального провадження на певному його етапі та необхідності дотримання прав його учасників на приватність є досить складним завданням, яке кожного разу в конкретній ситуації має вирішуватися відповідно слідчим, прокурором, суддею, судом.

Не потрібно проводити спеціальний аналіз положень чинного законодавства у досліджуваній сфері чи практиці органів досудового розслідування або суду, щоб зробити цілком обґрунтований висновок про те, що на сьогодні кримінальне провадження на етапі судового провадження є значно більш відкритим та прозорим для громадськості, ніж етап досудового розслідування (дізнання і досудового слідства). Це підтверджується насамперед передбаченою законом презумпцією здійснення судового провадження у відкритому судовому засіданні, де має право бути присутнім кожен бажаючий, а розгляд кримінального провадження судом у закритому судовому засіданні може відбуватися за рішенням суду виключно у чітко передбачених законом випадках (ч. 2 ст. 27 КПК України).

Також законом передбачене необмежене право кожного, хто присутній у залі судового засідання, вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Вказане право цілком логічно тлумачиться й у контексті можливості певної особи вести стенограму чи робити нотатки в судовому засіданні за допомогою сучасних комунікаційних пристроїв (смартфонів, планшетів, ноутбуків тощо), зокрема, й у режимі «он-лайн» у системі «Інтернет».

Крім цього, закон передбачає, що проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду (ч. 6 ст. 27 КПК України).

Утім, КПК України не містить законодавчого підґрунтя для можливого ознайомлення суб'єктів громадського контролю з певною інформацією, яка міститься у матеріалах кримінального провадження, на етапі судового провадження. Тим більше відсутнє таке підґрунтя й щодо етапу досудового

розслідування. Цілком зрозуміло, що в інтересах ефективності досудового розслідування та судового провадження доступ громадськості до вказаної інформації у кримінальному провадженні має бути чітко обмеженим за багатьма критеріями в залежності від етапу кримінального провадження (суб'єкт доступу, спосіб та процедура доступу, умови доступу, вид і зміст інформації тощо), однак відсутність взагалі чи недостатність такого законодавчого регулювання значно ускладнює чи унеможлиблює отримання будь-якої інформації певним суб'єктом чи її надання певною посадовою особою системи органів кримінальної юстиції.

Таким чином, чинне кримінальне процесуальне законодавство України, приділяючи досить значної уваги аспектам належної поінформованості учасників кримінального провадження про його зміст, хід та результати, практично не надає значення правовому регулюванню аспектів інформування громадськості з цих питань, не передбачаючи правових механізмів для такого інформування взагалі, в тому числі й щодо залучення до цього процесу представників засобів масової інформації зокрема. Чинний КПК України містить лише деякі положення, які встановлюють базові принципи і засади для врегулювання указаних вище аспектів, віддаючи безпосереднє вирішення цих питань на розсуд особи, яка здійснює кримінальне провадження. Такий підхід на практиці часто може мати наслідком необгрунтоване втаємничення від громадськості навіть тих аспектів кримінального провадження, які не можуть бути прихованими у зв'язку із загальним принципом публічності влади.

КПК України не виокремлює представників ЗМІ як окремих суб'єктів доступу до інформації в межах кримінального провадження, ставлячи їх в один ряд з будь-якими іншими суб'єктами, які не мають прямого чи опосередкованого відношення до кримінального провадження, у праві на отримання інформації щодо такого провадження, врегульовуючи це за принципом заборони на будь-які обмеження для будь-якого суб'єкта на отримання інформації. Як приклад можна навести положення ч. 1 ст. 27 КПК України, де вказано, що ніхто не може бути обмежений у праві на отримання у суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені у ньому судові рішення.

Питання доцільності виокремлення представників ЗМІ з числа будь-яких інших суб'єктів, чиїх інтересів певне кримінальне провадження безпосередньо не стосується, та встановлення на законодавчому рівні окремих пріоритетів щодо їх доступу до певної інформації у кримінальному провадженні не вбачається очевидним з огляду на те, що кінцевою метою отримання представником ЗМІ певної інформації є її об'єктивне висвітлення і донесення до відома громадськості, тому вони не можуть мати більш широкого доступу до інформації, ніж інші вказані вище суб'єкти.

З іншого боку, прозорість, відкритість та гласність процесу криміналь-

ного судочинства не можуть бути достатньо забезпечені без ефективного контролю громадськості, що вочевидь потребує окремого законодавчого регулювання механізму доступу суб'єктів, чиїх інтересів кримінальне провадження безпосередньо не стосується, до певної, обмеженої законом інформації щодо нього. Й одними з таких суб'єктів вбачаються представники ЗМІ разом з іншими суб'єктами громадського контролю, зокрема, окремими громадянами, представниками громадських організації тощо.

Таким чином, авторами вбачається доцільним здійснення наукового пошуку у сфері розробки правового механізму доступу представників громадськості, у тому числі й представників ЗМІ, до певної інформації щодо певного кримінального провадження на певному його етапі. З огляду на те, що базовим і всеохоплюючим нормативно-правовим актом у сфері регулювання кримінального процесу є КПК України, вбачається, що такий правовий механізм має бути передбачений саме в цьому кодифікованому законі, можливо, окремою главою розд. I Загальних положень.

Загалом кажучи, механізм доступу представників громадськості до певної інформації щодо діяльності органів державної влади у правовому полі України існує. З цією метою, наприклад, діє Закон України від 22 грудня 2005 року № 3262-IV «Про доступ до судових рішень», який регулює відносини щодо забезпечення доступу до судових рішень, ухвалених судами загальної юрисдикції, та ведення Єдиного державного реєстру судових рішень. Утім, він стосується лише аспектів інформування громадськості про результат судового розгляду певної справи в суді, у тому числі й щодо кримінальних проваджень, однак не стосується питань доступу громадськості до певної інформації в ході такого провадження.

Слід вказати також на Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97-ВР «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», який визначає порядок всебічного і об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування. Однак цей закон також стосується аспектів висвітлення діяльності органів державної влади, в тому числі й судів (ст. 12 зазначеного Закону), як окремих установ, і не дає законодавчого підґрунтя для забезпечення доступу громадськості до інформації у сфері кримінального провадження.

Крім цього, Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, та інформації, що становить суспільний інтерес. Але і в зазначеному Законі також не конкретизуються аспекти доступу громадськості до інформації у

межах кримінального провадження. У цьому Законі встановлений загальний механізм доступу особи до публічної інформації через розпорядника інформації шляхом подання відповідного інформаційного запиту, й при цьому передбачене досить широке коло інформації з обмеженим доступом (конфіденційної, таємної, службової), доступ до якої може бути отриманий лише за певних умов. Наприклад, зі змісту ч. 3 ст. 9 цього Закону випливає, що перелік відомостей, які становлять службову інформацію, складається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами владних повноважень. При цьому вказується, що до службової, крім іншого, може належати інформація, що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень.

Такими чином, з огляду на невизначено широку сферу можливого тлумачення поняття службової інформації у вказаному законі, рішення про конкретизацію її переліку у кожному випадку ухвалюється певним суб'єктом владних повноважень, у тому числі й судом. Як приклад можна навести затверджений наказом від 20 серпня 2013 року № 41/0/14-13 «Перелік відомостей, що становлять службову інформацію у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ». Він складається з чотирьох розділів, а саме: 1) відомості з питань режимно-секретної роботи; 2) відомості з питань мобілізаційної роботи; 3) відомості з питань технічного захисту інформації та охорони; 4) відомості з питань організації роботи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Однак вказані вище Закони на практиці не в змозі достатньо забезпечити доступ громадськості до інформації стосовно кримінальних проваджень з огляду на те, що вони за своїм змістом не співвідносяться з чинним КПК України, й особи, які безпосередньо здійснюють кримінальне провадження, могли б на підставі і в межах закону бути зобов'язаними надати визначену законом інформацію громадськості, керуються саме положеннями КПК України як спеціального закону в цій сфері, надаючи перевагу застосуванню норм цього закону перед іншими законами у разі наявної колізії норм.

Окрім неспроможності законодавчої бази чітко регулювати взаємовідносини судів з громадськістю, в інформаційній площині дається взнаки й непідготовленість самого суспільства до відкритості судів. Побутує думка, що присутність журналістів на судовому засіданні дисциплінує сторони, сприяє уникненню тиску на суддів і ухваленню справедливого рішення, однак це несе в собі й масу ризиків.

У прагненні взяти активну участь у критиці так званих «раніше закритих зон» багато редакцій почали висвітлювати резонансні судові процеси. Однак їм не завжди вдається бути об'єктивними. Замість фактів використовуються домисли. Критика судової гілки влади переросла у захоплення, аргументація відійшла на другий план. ЗМІ почали робити необґрунтовані узагальнення. Окрім того, спостерігається низька юридична освіченість журналістів, які працюють над матеріалами про суд. Вони часто використовують смислову двозначність, зводячи в один ряд взаємовиключаючі судження, застосовують неправильні зіставлення та порівняння, підмінюють поняття. Найявною є й ситуація, коли комерційна складова змушує ЗМІ визначати діалог цінностями розваг і піддаватися політичним маніпуляціям; коли компанії PR відволікають від дійсних проблем, підмінюючи поняття і цим самим дискредитуючи інститут національної журналістики як такий.

Наприклад, в апеляційному суді Черкаської області розглядалося кримінальне провадження, де онук 81-річної жінки звинуватив сусіда у зґвалтуванні своєї бабусі. І хоча жінка сама написала заяву, що її ніхто не гвалтував, прокурор продовжував наполягати на затриманні обвинуваченого. Судді відмовили у задоволенні цього клопотання. І, як результат, в одній з обласних газет з'явився матеріал під назвою «Підозрюваного у зґвалтуванні 81-річної бабусі жителя Лисянки апеляційний суд відпустив на волю». Заголовок вийшов яскравий, але чи не є він маніпулюванням громадською думкою та чи сприяє він збільшенню довіри до правосуддя? Питання залишається відкритим.

Проте не варто відкидати той факт, що ця проблема є двосторонньою. Адже звикла за десятки років до закритості судова система не надто радо йде на діалог із ЗМІ, провокуючи цим самим конфліктні ситуації. Зрозуміло, що суди змушені постійно балансувати між власними інтересами збереження довіри до суду і репутації судочинства та інтересами громадськості й журналістів, що вимагають вчасної і оперативної реакції на інформаційні запити.

Ось чому для налагодження комунікації з громадськістю за допомогою ЗМІ судовій владі варто відійти від гострих тенденційних звинувачень медійників у зловмисній сенсаційності, пошуку «смажених фактів», адже сама природа преси полягає в потягу до новин позитивних чи негативних. Інша річ, якщо це робиться з чітко визначеною метою. В умовах суспільного тиску на судову владу така постановка питання закономірна. А в умовах можливості різного трактування окремих законодавчих норм ця ситуація може бути навіть загрозливою. В свою чергу медійникам варто не забувати, що у принципах роботи судді та журналіста є багато спільного: слід базуватися на достовірних фактах, а не на припущеннях, дотримуватися об'єктивності, чесності, незалежності.

Саме тому розробка та впровадження у зміст чинного КПК України

ефективного правового механізму забезпечення доступу суб'єктів громадського контролю до інформації в ході кримінального провадження на різних його етапах вбачається досить нагальною потребою. Як вже було сказано вище, такий механізм має забезпечувати чіткий баланс між аспектами ефективності самого кримінального провадження з точки зору принципу невідворотності притягнення винної особи до передбаченої законом відповідальності та аспектами ефективності громадського контролю за неухильним дотриманням прав і свобод людини в ході такого провадження. Розробка такого механізму вбачається складним завданням, яке потребує детального аналізу крок за кроком всього процесу кримінального провадження з точки зору його інформаційної наповнюваності на предмет можливості і доцільності доступу суб'єктів громадського контролю до певної інформації. У цьому вбачаються перспективи для подальшого наукового пошуку у зазначеному напрямку.

Перелік використаних джерел

1. *Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика [текст] : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 449 арк.*
2. *Організація роботи суду : навч. посіб. / [В.В. Афанасьєв та ін.] ; за заг. ред. проф. І.Є. Марочкіна ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2012. — 255 с.*
3. *Буроменський М., Сердюк О., Підкуркова І. Суди у відносинах з журналістами та ЗМІ : посібник для суддів. – Київ, 2008. – 64 с.; Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права. – Х.: Яшма, 2007. – 320 с.; Буроменський М., Сердюк О., Підкуркова І. Основи судової журналістики: посібник для журналістів. — Київ, 2009. — 72 с.*
4. *Приступенко Т.О. Взаємовідносини засобів масової інформації та судової гілки влади в контексті права на інформацію, — наукові записки Інституту журналістики. – Київ, 2006. – Т. 19.*
5. *Кондратенко В.М. Принципи гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. авіац. ун-т. — К., 2013. - 20 с.*
6. *Мінаєва І.М. Відкритість і прозорість діяльності органів публічної влади. – Теорія та практика державного управління. – 2008. – Вип. 4. — С. 320—326.*

ІВАНЕНКО І., БАРАНЬКО Ю. Прозорість кримінального провадження: окремі аспекти.

У дослідженні проаналізовано рівень комунікації між судовою гілкою влади та громадськістю, зокрема, взаємодію українських судів з мас-медіа.

Здійснено аналіз окремих міжнародних норм і стандартів у сфері прозорості кримінального провадження та кримінального судочинства, а також окремих положень чинного кримінального процесуального законодавства України в цій сфері, з метою об'єктивної оцінки їх відповідності один одному з точки зору практичного застосування та надання пропозицій щодо їх вдосконалення.

Ключові слова: комунікація, прозорість кримінального провадження, надання інформації через ЗМІ, доступ до правосуддя, правове регулювання аспектів інформування громадськості, доступ до публічної інформації.

Иваненко И., Баранько Ю. Прозрачность уголовного производства: отдельные аспекты.

В исследовании проанализирован уровень коммуникации между судебной ветвью власти и общественностью, в частности взаимодействие украинских судов с масс-медиа. Осуществлен анализ отдельных международных норм и стандартов в сфере прозрачности уголовного производства и уголовного судопроизводства, а также отдельных положений действующего уголовного процессуального законодательства Украины в этой сфере, с целью объективной оценки их соответствия друг другу с точки зрения практического применения и предоставления предложений по их совершенствованию.

Ключевые слова: коммуникация, прозрачность уголовного производства, предоставление информации через СМИ, доступ к правосудию, правовое регулирование аспектов информирования общественности, доступ к публичной информации.

Ivanenko I., Baranko J. Transparency of criminal proceedings: some aspects.

The research analyzes the level of communication between the judiciary and the public, including interaction Ukrainian courts to the media. The analysis of separate international norms and standards, certain provisions of the Criminal Procedure Legislation of Ukraine is carried out in the field of the transparency of the criminal proceedings and criminal justice. The purpose of this analysis is an objective assessment of compliance of the noted norms of law to each other in terms of their practical applications and provides suggestions for their improvement. The author concludes that such legal mechanic could ensure a distinct balance between effectiveness of criminal proceedings and effectiveness of public control for strict observance of human rights and freedoms. Therewith the possibilities of future scientific research are seen.

Key words: communication, transparency of criminal proceedings, provision of information through the media, access to justice, regulation aspects of public information, access to public information.

УДК 347.73

Максим ЧЕМЕРИС,
провідний науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення
діяльності судів загальної юрисдикції
Національної школи суддів України,
здобувач Київського міжнародного університету

ПОНЯТТЯ ГАРАНТУВАННЯ І СТРАХУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Найчастіше для вкладника питання гарантування та страхування вкладів виникають у зв'язку із неплатоспроможністю банку. Процедура встановлення неплатоспроможності банківських установ може бути пов'язана з процедурою банкрутства. Банкрутство – це негативне подія, яка може трапитися практично з будь-якою підприємницькою структурою і знаменує собою закінчення її життєвого циклу.

Очевидно, що банкрутство компанії може мати негативні зовнішні ефекти як безпосередньо для її контрагентів, так і для економіки в цілому. Так, найважливішою його характеристикою є невиконання частини фінансових і не фінансових зобов'язань підприємницької структури, системи прогнозування та попередження банкрутства підприємницької структури [1, с. 78].

Вкладення коштів у фінансові установи (депозитів) також пов'язане з певним ризиком, особливо у нашій країні. Ризик втрати чи обмеження доступу до вкладу фізичної особи можна визначити як підставу для розробки механізму гарантування та страхування вкладів фізичних осіб, який впроваджується та розвивається в Україні, використовуючи міжнародні стандарти в сфері страхування загалом та стандарти у сфері страхування вкладів фізичних осіб зокрема. Отже, страхування депозитів зумовлене потребою в

захисті фінансових інтересів вкладників та необхідністю усунення ризику системної банківської кризи. Ці заходи повинні забезпечити довіру до банківської системи (особливо в країнах, що розвиваються) та попередити панічне вилучення депозитів вкладниками або інші операції, що загрожують стабільності фінансово-кредитної системи в цілому [2, с. 78].

Страховання і гарантування стосується вкладів, депозитів. Поняття «депозит» інколи ототожнюється із поняттям «банківський вклад» і розуміється як правочин (угода), відповідно до якої одна сторона (банк), що прийняла від або для другої сторони (вкладника) грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором. Приблизно таке визначення дається у ст. 1058 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

У банківській практиці вклади розглядаються здебільшого як кошти в готівковій або в безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, що розміщені клієнтами на їх рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку та підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору. До відносин банку та вкладника за рахунком, на який внесений вклад, застосовуються положення про договір банківського рахунку [3].

Очевидно, що основою для механізму гарантування та страхування вкладів є відповідне законодавство. Важливим джерелом права у даній сфері правовідносин в нашій державі є Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [4], який замінив чинний на той час Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» [5].

Для характеристики механізму гарантування та страхування вкладів доцільно визначити поняття правових гарантій. Отже, сам термін «гарантія» походить від старонімецького *wegen*, що означає діло, спрямоване на забезпечення чогось (сучасна інтерпретація – *garantie*) [6, с. 422]. У теорії права гарантії визначають як передбачені законом спеціальні засоби, способи, умови, які забезпечують здійснення в повному обсязі та всебічну охорону прав і свобод людини. Держава, яка закріплює права і свободи особи в законодавстві, бере на себе певні зобов'язання зі створення сприятливих умов для їх ефективного забезпечення. Поняття «гарантії» охоплює всю сукупність суб'єктивних та об'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод особи, усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення. За юридичним призначенням гарантії можна поділити на дві основні групи: нормативно-правові (наявність правових норм, закріплених у нормативних актах) та організаційно-правові (сукупність органів державної влади, які діють відповідно до покладених на них функцій) [7]. Згідно з даним положенням, державне гарантування вкладів фізичних осіб проявлятиметься в прийнятті нормативно-правових актів та закріпленні

спеціально-уповноважених суб'єктів у цій сфері фінансової діяльності.

Аналогія щодо застосування державного гарантування вкладів може бути визначена з урахуванням положень бюджетного законодавства, що містить норми про гарантування бюджетних зобов'язань у ст. 17 Бюджетного кодексу України (далі – БК України) [8].

Зазначимо, що в Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» поняття «система гарантування вкладів фізичних осіб» визначається як сукупність відносин, що регулюються цим Законом, суб'єктами яких є Фонд, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, банки та вкладники. На наш погляд, дане визначення вкрай обмежено висвітлює сутність розглядуваного поняття, загалом у ньому вказується лише на суб'єктний склад; за логікою викладення варто було б вказати й на об'єкти цих відносин. До того ж цим визначенням передбачено, що державне гарантування вкладів в Україні не поширюється на інші фінансові та кредитні установи, окрім банків.

Отже, гарантування вкладів фізичних осіб можна визначити як систему спеціально встановлених та нормативно закріплених на рівні держави умов діяльності уповноважених суб'єктів щодо забезпечення повернення депозитних коштів фізичних осіб на умовах платності, строковості та правочину щодо гарантування, оформленого в письмовій формі.

Що стосується страхування вкладів фізичних осіб, то характеристика даної категорії міститься в страховому законодавстві, наукових працях економістів та фахівців страхової справи, науковців фінансового права. За змістом діяльність з страхування вкладів фізичних осіб тісно переплітається зі страхуванням фінансових ризиків. Якщо за кордоном такий вид страхування є досить поширеним, то в Україні він тільки починає розвиватись та активно впроваджуватись. Банк завжди взаємодіє з клієнтами через набір депозитних продуктів, пропонуючи вклад із різними строками, валютними процентними ставками та іншими умовами [9, с. 98].

Загалом страхування найчастіше розглядається як економічна (обумовлена соціально-економічними потребами суспільства, являє собою сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі створення, розподілу та використання цільових фондів у грошовій та матеріальній формах [10, с. 124]) та правова категорія (сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають при створенні та використанні страхового фонду; це договір, правовідносини, правове зобов'язання) [11, с. 71].

Інколи можна зустріти науковий підхід, за якого така цивільно-правова категорія, як «страховий договір» досліджується у межах як приватного, так і публічного права. Так, з погляду публічного права цей договір трактується поліцейським, кримінальним, фінансовим правом. Приватне право розглядає страховий договір як відомий особливий рід договору між приватними особами (цивільно-правовий підхід) та як торговельну угоду (з по-

гляду торгового права). Тобто навіть є межа цивільно- і торгово-правового регулювання страхових відносин [11, с. 75].

Згідно із Законом України «Про страхування» [12] страхування визначено як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів (ст. 1).

Стосовно ризику у страхуванні, то ризикова функція страхування полягає в переданні за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, перелік яких передбачено чинним законодавством або договором із страхувальником. Фінансові ризики цілком можуть виникати там, де відбуваються фінансові відносини, тобто на всіх фазах процесу відтворення [6, с. 5].

ЦК України [13] визначає договір страхування як договір, за яким одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору (ст. 979). Істотними умовами договору страхування є предмет договору страхування, страховий випадок, розмір грошової суми, в межах якої страховик зобов'язаний провести виплату у разі настання страхового випадку (страхова сума), розмір страхового платежу і строки його сплати, строк договору та інші умови, визначені актами цивільного законодавства. За договором перестраховання страховик, який уклав договір страхування, страхує в іншого страховика (перестраховика) ризик виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником (ст. 987 ЦК України).

Окрема норма Закону «Про банки і банківську діяльність» (ст. 57) містить положення, що вклади фізичних осіб банків гарантуються в порядку і розмірах, передбачених законодавством України, а вклади фізичних осіб Державного ощадного банку України гарантуються державою. Наглядова діяльність НБУ охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків, банківські групи, учасників банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог цього Закону щодо здійснення банківської діяльності (ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Відповідно до Положення про порядок ведення реєстру учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Положення) [14], дія цього Положення поширюється на всі банки України, крім публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України». Банк набуває статусу

учасника Фонду в день отримання ним банківської ліцензії. Можна зробити висновок, що дане положення встановлює обов'язковість участі в Фонді для банківських установ, хоча Закон України «Про страхування» відносить даний вид страхування до добровільного.

У Фонді гарантування вкладів фізичних осіб ведеться реєстр банків-учасників. Учасником Фонду в Положенні визначено банк, який має банківську ліцензію, на підставі якої має право здійснювати банківську діяльність шляхом надання банківських послуг, та перехідний банк, який створюється у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку, номінальним власником і управителем акцій якого є Фонд до дня продажу цього банку інвестору. Фонд вносить відомості про банк до реєстру з присвоєнням йому унікального номера – реєстраційного номера учасника Фонду та здійснює видачу Свідоцтва після:

1) отримання Фондом повідомлення Національного банку України про видачу банківської ліцензії;

2) отримання від банку відомостей, що повинні міститися в реєстрі.

Для внесення відомостей про банк до реєстру та для отримання Свідоцтва банки протягом семи робочих днів з дня отримання банківської ліцензії зобов'язані подати до Фонду відомості, згідно з переліком, визначеним в Положенні.

Отже, розглянувши загальні питання відносин страхування, можемо перейти до самого поняття «страхування вкладів». Так, одні вчені вважають, що страхування банківських вкладів (депозитів) – система економічних відносин щодо забезпечення повернення вкладів клієнтам банку, у законодавчо встановленому порядку, а також комплекс заходів, спрямованих на запобігання фінансової неспроможності (банкрутства) банку [15, с. 11].

У деяких державах страхування вкладів є обов'язковим елементом системи гарантування вкладів. З огляду на це, обов'язкове страхування вкладів розуміється як сукупність фінансово-правових норм, що регулюють публічні майнові вкладні відносини, що виникають у сфері обов'язкового страхування банківських вкладів фізичних осіб з приводу акумулювання, використання та розподілу грошових коштів фонду страхування вкладів. Такий інститут М.В. Комісарова пропонує розглядати в загальному зв'язку з сукупністю фінансово-правових норм, що регулюють відносини в банківській сфері, що носять публічний характер [16, с. 8].

На думку М.В. Комісарової, система обов'язкового страхування вкладів фізичних осіб – це сукупність правових, фінансових, організаційних та інформаційних заходів держави та інших уповноважених суб'єктів, спрямованих на забезпечення здійснення виплат відшкодування закладами, розміщеними на підставі договору банківського рахунку або банківського вкладу фізичними особами-вкладниками, в банках, розташованих на території держави, при настанні страхового випадку за рахунок коштів фонду

страхування вкладів з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів вкладників, зміцнення довіри до банківської системи держави та стимулювання залучення заощаджень населення в банківську систему [16, с. 14].

Використовуючи наведені законодавчі й наукові визначення, страхування вкладів фізичних осіб можна визначити як вид правових відносин та фінансову послугу щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб-вкладників у випадках неможливості повернення банківських вкладів фізичних осіб (неплатоспроможності та/або ліквідації банків), визначених правочином та чинним законодавством, за рахунок коштів страхових компаній, у випадку сплати банками страхових платежів (страхових внесків).

Відносини у сфері гарантування і страхування вкладів (депозитів) належать до фінансових правовідносин, зважаючи на їх публічно-правову природу. На наш погляд, гарантування і страхування вкладів можна розглядати як в сукупності, так й окремо. Коли ведемо мову про сукупність, то йдеться про систему гарантування і страхування вкладів, яка являє собою єдність фінансових, правових, організаційних, економічних основ, засад функціонування, взаємодії суб'єктів відносин у сфері гарантування і страхування вкладів. Невипадково у запропонованому визначенні наголошується на публічно- і фінансово-правовому аспектах відповідних відносин, адже публічність спеціальних установ (фондів), які є суб'єктами даних відносин, у сучасних умовах розвитку ринку банківських й інших фінансових послуг є очевидною.

В Україні гарантування вкладів забезпечується шляхом участі держави у цьому процесі (шляхом створення спеціального Фонду та участі у його формуванні й функціонуванні). Страхування як складова розглядуваної нами системи гарантування і страхування вкладів поширюється як на вклад, так й на інші, визначені договором, депозити (наприклад, ті, що пов'язані із заробітною платою, пенсіями, стипендіями, соціальними виплатами). Тобто у гарантуванні вкладів переважають публічні відносини, у страхуванні – приватні. Наша держава перебуває вже на тому рівні розвитку банківських відносин, коли право громадян на гарантування і на страхування вкладів повинне забезпечуватися однаковою захистом з боку держави. Коли банк чи інша фінансово-кредитна установа стає учасником страхування вкладів, то вона бере на себе зобов'язання з відшкодування у порядку, аналогічному тому, що є у гарантуванні вкладів. Підтримуємо висновок вченого О.В. Турбанова про те, що страхування депозитів покликане захищати клієнтів-вкладників від наслідків, які можуть мати місце при недостатній банківській інформації. На відміну від крупних інвесторів, рядові вкладники банків не мають можливість постійно моніторити та співставляти результати діяльності банків-конкурентів та їх груп, з метою виявлення, хто краще надає послуги, який більш надійний. Уряд, у свою чергу, з метою захисту населення від збитків та фінансової системи від краху, має право і повинен

здійюватися у процес діяльності банків й інших фінансово-кредитних установ за допомогою системи регулювання, контролю та нагляду [11, с. 23]. Дійсно, налагоджена система гарантування вкладів, у поєднанні із їх страхуванням, а також банківський нагляд і контроль є важливими елементами фінансової стабільності і фінансової безпеки держави в цілому.

Перелік використаних джерел

1. Комлева Н.В. *Прогнозирование банкротства предпринимательской структуры (на примере страховой компании) : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05.* / Н.В. Комлева. – М., 2013. – 25 с.
2. Торяник Ж.І. *Забезпечення стабільності функціонування комерційних банків на основі запровадження системи страхування депозитів* / Ж.І. Торяник // *Вісник Української академії банківської справи.* – 2006. – № 2 (21). – С. 78–83.
3. *Матеріали з офіційного сайту Національного банку України.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123143.
4. *Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР).* – 2012. – № 50. – С. 564.
5. *Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб : Закон від 20 вересня 2001 року № 2740-III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України.* – 2002. – № 5. – С. 30.
6. Клапків М.С. *Страхування фінансових ризиків : монографія* / М.С. Клапків. – Тернопіль : Економічна думка; Карт-блани, 2002. – 500 с. — С. 422.
7. *Гарантії правові / сторінка адвоката : юридичний словник онлайн* // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.advokat-didenko.com/ua/glossary/349/>.
8. *Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України.* – 2010. – № 50–51. – С. 572.
9. Волошин М. *Керування депозитною діяльністю багатопродуктового банку* / М. Волошин // *Банківська справа.* – К., 2012. – № 2. – С. 96–108.
10. *Финансовое право : учебник / под ред. Е.Ю. Грачевой, Г.П. Толстопятенко.* – М. : ТК Велби, 2003. – 536 с.
11. Турбанов А.В. *Финансово-правовые основы создания и функционирования системы страхования банковских вкладов в Российской Федерации : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.14* / А.В. Турбанов. – М., 2004. – 371 с.
12. *Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР).* – 1996. – № 18. – С. 78.
13. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР).* – 2003. – №№ 40–44. – С. 356.
14. *Про затвердження Положення про порядок ведення реєстру учасників*

Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: Рішення Виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 12 липня 2012 року №7 / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 вересня 2012 року за № 1547/21859 // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1547-12/paran15#n15>.

15. Бухтик М.И. Системы защиты банковских вкладов в странах с развивающимися рынками : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Н.И. Бухтик. – СПб, 2011. – 20 с.

16. Комиссарова М.В. Финансово-правовое регулирование системы страхования вкладов физических лиц в банках Российской Федерации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / М.В. Комиссарова. – М., 2007. – 22 с.

Чемерис М. Поняття гарантування і страхування вкладів фізичних осіб.

У статті викладено найбільш проблемні питання правового регулювання та здійснення гарантування і страхування вкладів фізичних осіб. Розглядається наукове підґрунтя цього питання, принципи здійснення гарантування і страхування вкладів.

Ключові слова: гарантування вкладів, страхування вкладів, принципи, фінансові установи, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Чемерис М. Понятие гарантирования и страхования вкладов физических лиц.

В статье изложены наиболее проблемные вопросы правового регулирования и осуществления страхования вкладов физических лиц. Рассматривается научная основа данного вопроса, принципы осуществления гарантирования и страхования вкладов.

Ключевые слова: гарантирование вкладов, страхования вкладов, принципы, финансовые учреждения, Фонд гарантирования вкладов физических лиц.

Chemerys M. The concept of guaranteeing and insuring the deposits of individuals.

This article outlines the most problematic issues of legal regulation and implementation of deposit guarantee and insurance. We consider the scientific basis of this issue, the principles of guarantee and deposit insurance.

Key words: deposit guarantee, deposit insurance, principles, financial institutions, the Fund of Deposit Guarantee.

УДК 347.73

Олександр КРАВЧУК,
старший науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення
діяльності Вищої ради юстиції Національної
школи суддів України,
аспірант кафедри адміністративного права
та процесу Відкритого міжнародного
університету розвитку людини “Україна”

ЗАХИСТ АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ НА ЗЕМЛЮ

Статтю 13 Конституції України відображено право кожного громадянина користуватися об'єктами права власності українського народу – землею, її надрами, атмосферним повітрям, водними та іншими природними ресурсами, які знаходяться в межах території України, природними ресурсами її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони.

Реалізується зазначене конституційне право шляхом набуття громадянами окремих об'єктів у приватну власність, а також через користування об'єктами державної та комунальної власності, що належать до “публічної власності”.

Більшість праць сучасних науковців щодо права власності стосуються дослідження питань захисту саме приватної власності. Зазначене обумовлено підвищеним інтересом членів суспільства до задоволення, в першу чергу, особистих потреб у захисті приватної власності від протиправних посягань. Приватна власність, у даному випадку, здається найбільш цінною для кожної особи у зв'язку з тим, що виступає формою юридичного закріплення результатів праці такої особи. Разом з тим, протягом життя людина не може задовольняти усі свої потреби лише за рахунок використання особистої, приватної власності й виникає необхідність у користуванні власністю загального користування, суспільною (публічною).

Про необхідність використання публічної власності було зазначено ще в часи стародавнього Риму. Так, згідно із законодавством того часу всі речі поділялись на дві категорії: речі сакрального права і речі людського права. Останні, в свою чергу, поділялись на речі публічні та приватні. Публічні речі були вилучені з обігу і не могли належати комусь на праві власності, оскільки вважались такими, що належать всьому суспільству громадян [1].

З часів Римської імперії вчення про публічну власність (публічні речі) постійно розвивалось та удосконалювалось. Змінювались і підходи до розуміння його юридичної природи, механізмів захисту прав на таку власність.

На сьогоднішній день питань публічної власності (публічного майна) стосуються праці таких науковців: Ільків Н.В. [2]; Устименко В.А., Джабраїлов Р.А. [3]; Мазаєв В.Д. [4]; Єлістратов А.І. [5]; Беяневич О.А. [6]; Антошкіна В.К., Фролов Ю. М. [7].

Разом з тим, у вищезазначених працях відсутній комплексний аналіз специфіки діяльності саме адміністративного суду при розгляді спорів щодо захисту прав фізичних осіб на публічну власність.

У зв'язку з цим метою даної статті є вивчення особливостей розгляду справ щодо захисту прав фізичних осіб на публічну власність адміністративними судами.

Досягнути поставленої мети можна у процесі розв'язання низки взаємопов'язаних завдань, серед яких основними є: аналіз правової природи публічної власності та її характерних ознак; визначення об'єктів, які належать до публічної власності; виокремлення категорій справ щодо користування публічною власністю, які підсудні адміністративним судам; дослідження практики судового розгляду зазначених категорій справ.

З'ясовуючи правову природу публічної власності, слід погодитись із тим підходом, що публічну власність слід розглядати не стільки з позицій поєднання існуючих форм власності з їх відповідним суб'єктно-об'єктним складом, скільки з позицій вичленення особливих ознак, які дозволяють стверджувати, що публічна власність – це особлива форма власності [3].

Основною характеристикою публічної власності можна назвати те, що її призначенням, на відміну від приватної власності, є задоволення потреб (задоволення публічного інтересу) усіх без винятку осіб у користуванні спільними благами. При цьому, коло суб'єктів користування такою власністю, як правило, не обмежено, а якщо і обмежено, то з інтересів загального блага і певних обставин. Принцип абсолютності права власності в даному випадку має дуалістичне значення, оскільки публічну власність зобов'язане поважати не лише не визначене коло осіб, а й користуватись нею може невизначене коло осіб.

Причиною виокремлення публічної власності є те, що уся наявна власність за цільовим призначенням не може бути розподілена лише між фізичними та юридичними особами на праві приватної власності, а й є частина

майна, яке призначене для задоволення потреб усіх членів суспільства і без такого майна нормальна життєдіяльність неможлива.

Зважаючи на те, що призначенням публічної власності є задоволення саме публічного інтересу невизначеного кола осіб, до неї відноситься майно, що має особливу цінність для суспільства та може задовольняти інтереси усіх його членів. Таке майно відіграє значну роль у соціальному відтворенні, є невід'ємним елементом повноцінної життєдіяльності людини.

Для розуміння сутності публічної власності доволі корисним є визначення, яке сформулював В.Д. Мазаєв. За його висновком, публічна власність – це вольові відносини панування над певними об'єктами з метою задоволення публічних інтересів суспільства, держави, населення окремих регіонів або муніципальних утворень, здійснювані народом або населенням безпосередньо, або за допомогою публічних утворень (держави, державних і муніципальних утворень) [4].

Заслуговує на увагу і думка Антошкіної В.К. та Фролова Ю.М. про те, що під правом публічної власності слід розуміти природну можливість громадянського суспільства безпосередньо або через суб'єктів публічної влади набувати, володіти, користуватися, розпоряджатися та захищати певні майнові блага [7].

З наведеного випливає, що основною метою існування публічної власності є задоволення публічних інтересів усього суспільства, а не інтересів окремих осіб. Користувачами публічної власності є члени суспільства, а суб'єктами її утримання – держава чи територіальна громада в особі органу місцевого самоврядування.

Також важливим є те, що суб'єкти права користування публічною власністю, на відміну від приватної, мають рівні права у її використанні.

Отже, до ознак публічної власності можна віднести те, що:

- публічна власність є матеріальною основою державного суверенітету, засобом виконання соціальної функції держави, забезпечення суспільного добробуту та невід'ємною умовою реалізації таких прав як право на життя, здоров'я і особисту свободу. Публічна власність виступає як гарантія свободи особи, включаючи можливість її вільного пересування;

- на відміну від приватної власності, публічна власність передбачає наявність у суб'єктів владних повноважень, які здійснюють функції з управління нею, обов'язків щодо її охорони як загальносуспільного блага;

- обсяг прав суб'єктів управління щодо володіння, користування та розпорядження публічною власністю є обмеженим у зв'язку із встановленням пріоритету забезпечення суспільних інтересів;

- правові засади використання публічної власності визначаються нормами публічного права.

Як зазначають Антошкіна В.К. та Фролов Ю.М., законодавство України встановлює три форми публічної (суспільної) власності: власність Україн-

ського народу (загальнонародна власність); власність Української держави (державна власність); комунальна власність (власність територіальних громад), а також певною мірою окреслює механізм реалізації суб'єктами права суспільної (публічної) власності своїх прерогатив у відношенні до цих об'єктів [7].

Право публічної власності можна розглядати в рамках конструкції “дворівневої власності на землю” Носіка В.В., згідно з якою право власності держави, юридичних осіб і громадян (право нижчого рівня) є похідним та залежним від права власності Українського народу (права вищого рівня) [8]. У такому випадку право публічної власності реалізується на основі використання окремих об'єктів як державного, так і комунального майна. У зв'язку з цим можна говорити про близькість до публічної власності об'єктів права власності Українського народу.

При цьому, на противагу державній власності та комунальній власності, перелік майнових об'єктів якої відрізняється у кожній країні залежно від її геополітичних, історичних та економічних особливостей, публічна власність в переважній більшості країн має сталий склад майнових об'єктів.

На думку А.І. Єлістратова, публічні речі утворюють фінансове та адміністративне майно або належать до речей загального користування.

Фінансове майно становить запас речей, що є фінансовими засобами для державного управління, тобто гроші, цінні папери та ті засоби, які слугують для державного управління джерелами доходів.

Запас речей, призначених безпосередньо для здійснення конкретних завдань державного управління, визначається поняттям “адміністративне майно”. До складу такого майна відносять будівлі шкіл, лікарень, казарми, фортеці, в'язниці тощо.

До речей загального користування слід віднести речі, які використовуються кожного дня через свої природні властивості або які опинилися в загальному користуванні. Так, до цієї категорії речей можна віднести: сонячне світло, повітря, морські води і т.д., судноплавні річки та їх береги, великі дороги, публічні будівлі – храми, музеї, бібліотеки тощо [5].

Проте основним об'єктом публічної власності та національним багатством є земля, що відповідно до ст. 14 Конституції України перебуває під особливою охороною держави. Серед земель публічної власності можна виділити: земельні ділянки, що перебувають у загальному користуванні; землі на яких розташовані площі, тротуари, громадські парки, громадські рекреаційні зони, дороги, мости загального користування, берегові смуги; рови, греблі, водосховища, канали, насипи і котловани, збудовані з метою іригації, меліорації та інших суспільно необхідних цілей тощо.

У свою чергу, з приводу користування землями як об'єктами публічної власності виникають конфлікти, частина яких може бути вирішена адміністративним судом.

Відповідно до ст. 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Ст. 124 Конституції України встановлено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України, Верховним Судом України, вищими спеціалізованими судами, апеляційними та місцевими судами (статті 124, 125 Конституції України).

При визначенні підсудності спорів щодо користування землями як об'єктами публічної власності необхідно враховувати, що відповідно до частини першої ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ [9].

Як правило, правовий статус публічної власності закріплюється за майном загального користування, функції з розпорядження яким здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові чи службові особи, тобто суб'єкти владних повноважень. Разом з тим, треба звертати увагу на те, що розгляду в порядку адміністративного судочинства підлягають спори щодо розпорядження публічною власністю не лише за умови наявності серед суб'єктів спору публічного органу чи особи, а й за умови здійснення ним (ними) владних управлінських функцій у спірних правовідносинах. Під владними управлінськими функціями слід розуміти діяльність суб'єктів повноважень з виконання покладених на них Конституцією та законами України завдань (п. 3 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 року № 8 “Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів” [10]).

Пунктом 1 ч. 2 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України також встановлено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності.

За змістом ст. 6 Закону України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV “Про місцеві державні адміністрації” [11], ст. 26 Закону України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР “Про місцеве самоврядування в Україні” [12], ст. 116 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III [13] місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування займаються організаційно-правовою діяльністю, здійснюючи функції з управління та розпорядження публічною власністю шляхом прийняття актів за визначеною законодавством процедурою.

Конституційний Суд України в Рішенні від 1 квітня 2010 року № 10-рп/2010 у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України вирішив, що органи місцевого самоврядування у земельних відносинах з громадянами та юридичними особами, в тому числі щодо вирішення питань розпорядження, передачі у власність, у користування земельних ділянок, а також їх вилучення, виступають виключно як суб'єкти владних повноважень.

Адміністративні спори щодо публічної власності можуть виникати через різноманітні дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, однак найбільший інтерес викликають їх рішення у формі актів індивідуальної дії, що впливають на законні інтереси у використанні публічної власності. Зокрема такими рішеннями є акти індивідуальної дії щодо розпорядження земельними ділянками, які перебувають у державній чи комунальній власності та призначені для задоволення потреб населення.

Найпоширенішими видами спорів щодо захисту права на публічну власність є справи щодо: припинення прав на земельну ділянку; використання земельної ділянки за цільовим призначенням; використання земель способами, які завдають шкоди населенню; недопущення порушень законодавства, пов'язаних із забрудненням земель відходами, радіоактивними та хімічними речовинами, стічними водами тощо [2].

Яскравим прикладом захисту права на публічну власність є справа № 2а-9770/10/2670 за позовом міжнародної благодійної організації “Екологія-Право-Людина” до Кабінету Міністрів України, третя особа державне підприємство “Національна атомна енергогенеруюча компанія “Енергоатом” в особі відокремленого підрозділу “Южно-Українська атомна електрична станція” про визнання протиправною та скасування постанови від 20 червня 2006 року № 841 “Про надання земельних ділянок у постійне користування”.

У вказаній справі позивач мотивував свої вимоги тим, що при прийнятті оскаржуваної постанови Кабінетом Міністрів України була порушена встановлена чинним земельним законодавством процедура надання земельної ділянки у постійне користування, а саме: проекти землеустрою щодо відведення 27,72 га земель третій особі під хвостову частину Олександрійського водосховища не були погоджені Управлінням екології та природних ресурсів в Миколаївській області та отримали негативні висновки. Крім того, порушуючи ст. 150 Земельного кодексу України, розташування Олександрійського водосховища на землях, що входять до регіонального ландшафтного парку “Гранітно-степове Побужжя” та належать до особливо цінних земель,

не було погоджене Верховною Радою України.

Справа неодноразово розглядалася судами різних інстанцій.

Постановою Окружного адміністративного суду міста Києва від 9 листопада 2010 року [14] позов задоволений.

Постановою Київського апеляційного адміністративного суду від 15 лютого 2011 року [15] рішення суду першої інстанції скасоване, в задоволенні позову відмовлено. Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи у задоволенні позову, апеляційний суд виходив з того, що з матеріалів справи не вбачається порушення оскаржуваною постановою прав та інтересів позивача, тому відповідно до ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України позивач у цій справі є неналежним, що є підставою для відмови у задоволенні його вимог.

Проаналізувавши правильність застосування судами норм матеріального та процесуального права, Вищий адміністративний суд України ухвалою від 29 листопада 2011 року № К/9991/14764/11 [16] встановив порушення порядку та процедури надання земельної ділянки в постійне користування, яка належить до особливо цінних земель.

При вирішенні питання щодо належності позивача та наявності факту порушення оскаржуваною постановою його прав та інтересів Вищий адміністративний суд України зазначив, що “відповідно Закону України “Про природно-заповідний фонд України” спірна земельна ділянка охороняється як національне надбання, щодо якої встановлюється особливий режим охорони. Враховуючи загальнонаціональне суспільне значення природно-заповідного фонду, спірні правові відносини відносяться до публічно-правових, тому необмежене коло осіб має право на звернення до суду за їх захистом, за таких обставин суд апеляційної інстанції прийшов до помилкових висновків про неналежного позивача в справі”.

З вказаних підстав Вищий адміністративний суд України скасував постанову Київського апеляційного адміністративного суду від 15 лютого 2011 року, а постанову окружного адміністративного суду м. Києва від 9 листопада 2010 року залишив у силі.

З наведеного виходить, що Вищий адміністративний суд України підтримує правову позицію, згідно із якою правом на звернення до суду із позовом про захист права на публічну власність, одним із об’єктів якої є регіональні ландшафтні парки, наділене необмежене коло осіб. Поширення права на звернення до суду на необмежене коло осіб обумовлене публічно-правовим характером відносин щодо використання об’єктів, що мають загальнонаціональне суспільне значення.

Зазначена правова позиція обумовлена також нормами природоохоронного законодавства.

Прикладом застосування приписів природоохоронного законодавства при розгляді адміністративної справи є ухвала Вищого адміністративного

суду України від 11 грудня 2013 року № К/9991/40978/11 [17].

У вказаній справі фізична особа звернулася до суду з позовом до Трипільської сільської ради про визнання незаконним та скасування рішення Трипільської сільської ради про виділення земельної ділянки іншому громадянину. Позивач мотивував свої вимоги тим, що Трипільська сільська рада протиправно, без дотримання порядку надання земельної ділянки у власність та порядку зміни цільового призначення земельної ділянки, визначених Земельним кодексом України, виділила земельну ділянку, яка розташована в межах прибережної захисної смуги р. Бобриця. Зазначене обмежує позивача в реалізації його права на користування водними ресурсами.

Постановою Обухівського районного суду Київської області від 2 лютого 2011 року, залишеною без змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 29 червня 2011 року, у задоволенні позову відмовлено [18]. Рішення суду було мотивоване тим, що рішення Трипільської сільської ради від 9 липня 2009 року № 23 про виділення земельної ділянки іншому громадянину не порушує права та законні інтереси позивача, оскільки в справі відсутні будь-які правостановлюючі документи останнього на спірну земельну ділянку.

Вищий адміністративний суд України з такими висновками не погодився та зазначив, що відповідно до положень ч. 1 ст. 9 Закону України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ “Про охорону навколишнього природного середовища” [19], кожний громадянин України має право на: а) безпечне для його життя та здоров’я навколишнє природне середовище; ... г) здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; ... и) оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 47 Водного кодексу України загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об’єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об’єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів.

Вищий адміністративний суд України констатував, що помилковий висновок судів попередніх інстанцій щодо недоведеності з боку позивача наявності факту порушення його прав та законних інтересів у сфері публічно-правових відносин призвів до невмотивованого усунення судами попередніх інстанцій від перевірки правомірності прийняття відповідачем оскарженого рішення.

Поширеною є також практика захисту права фізичних осіб на публічну власність органами державної влади. Як правило, позивачами у таких справах виступають прокурори.

Так, 24 жовтня 2013 року Вищим адміністративним судом України прийнято ухвалу № К/9991/43952/11 [20] за результатами розгляду касаційної скарги Дачного кооперативу «Береговий» на постанову Черкаського окружного адміністративного суду від 19 серпня 2010 року та ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 22 червня 2011 року.

Як було встановлено судом, Черкаський міжрайонний природоохоронний прокурор звернувся до суду з позовом до Черкаської міської ради, третя особа: Дачний кооператив «Береговий», про визнання нечинним рішення виконавчого комітету Черкаської міської ради від 22 березня 2006 року № 422 “Про дозвіл Дачному кооперативу “Береговий” на виконання проектно-вишукувальних робіт з метою будівництва індивідуальних дачних будинків по вул. Набережній, 15/1”.

Протиправність рішення виконавчого комітету Черкаської міської ради від 22 березня 2006 року № 422 прокурор обґрунтував недотриманням при його прийнятті вимог ст. 89 Водного кодексу України в частині заборони будівництва будь-яких споруд (крім гідротехнічних навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів у прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах.

Постановою Черкаського окружного адміністративного суду від 19 серпня 2010 року № 2а-3024/10/2370 [21], залишеною без змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 22 червня 2011 року [22], позовні вимоги задоволено з тих підстав, що земельна ділянка виділена дачному кооперативу «Береговий» по вул. Набережна, 15/1, всупереч вимогам ст. 61 Земельного кодексу України та ст. 80 Водного кодексу України, оскільки знаходиться на прибережній захисній смузі Кременчуцького водосховища.

Вищий адміністративний суд України підтвердив правильність застосування судом норм матеріального і процесуально права та залишив постанову Черкаського окружного адміністративного суду без змін.

Таким чином, за ініціативою природоохоронного прокурора адміністративним судом було захищено право необмеженого кола осіб на користування узбережжям Кременчуцького водосховища як об’єктом публічної власності. Такі випадки захисту адміністративним судом права на публічну власність за позовами прокурорів не є поодинокими, що підтверджується: ухвалою Вищого адміністративного суду України від 15 жовтня 2013 року № К-38181/10 [23], ухвалою Вищого адміністративного суду України від 31 травня 2012 року № К/9991/29386/11 [24], ухвалою Вищого адміністративного суду України від 28 квітня 2011 року № К-35658/10 [25], постановою Вищого адміністративного суду України від 9 лютого 2011 року № К-45980/09 [26].

Адміністративний суд захищає права фізичних осіб на публічну власність

не лише задовольняючи позовні вимоги, а й відмовляючи у незаконних вимогах позивачів, що можуть порушити права на користування публічною власністю інших осіб.

Прикладом такого захисту є справа № 2-а-3006\10\1470 за позовом громадян до Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Миколаївській області, третя особа – Міністерство екології та природних ресурсів України за участю прокуратури Миколаївської області про визнання протиправними дій Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Миколаївській області щодо відмови 1 лютого 2010 року у погодженні проекту землеустрою щодо відведення земельних ділянок та зобов'язання Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Миколаївській області погодити проект землеустрою щодо відведення земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства позивачам.

Постановою Миколаївського окружного адміністративного суду від 25 листопада 2010 року позовні вимоги були задоволені. Постановою Одеського апеляційного адміністративного суду від 7 березня 2012 року постанова суду першої інстанції скасована, ухвалене нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено за безпідставністю позовних вимог.

Переглядаючи судові рішення, Вищий адміністративний суд України підтримав позицію суду апеляційної інстанції про те, що земельні ділянки, проект землеустрою на які вимагають погодити позивачі, входять до складу Регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса”, створеного рішенням Миколаївської обласної державної адміністрації від 15 жовтня 1992 року № 16, який відповідно до Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки, затвердженої Законом України від 21 вересня 2000 року № 1989-III, є основою для створення однойменного національного природного парку. У зв'язку з цим ухвалою Вищого адміністративного суду України від 27 серпня 2013 року № К/9991/31237/12 [27] постанову Одеського апеляційного адміністративного суду від 7 березня 2012 року залишено без змін.

Прикладами захисту прав на публічну власність шляхом відмови у задоволенні незаконних вимог також є ухвала Вищого адміністративного суду України від 26 червня 2014 року № К/800/46888/13 [28] та постанова Вищого адміністративного суду України від 17 жовтня 2013 року № К/9991/77417/12 [29].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що вирішення спорів щодо захисту прав на публічну власність адміністративним судом є дієвим механізмом реалізації принципу верховенства права у відносинах з приводу об'єктів загального користування.

Аналіз практики адміністративних судів свідчить про те, що хоча поняття публічної власності як самостійного виду власності і не вживається у судо-

вих рішеннях, захист прав на таку власність все-таки здійснюється за допомогою використання механізмів захисту прав на загальне природокористування, безпечно для життя та здоров'я навколишнє природне середовище. При цьому особливістю є те, що правом на звернення до суду за захистом права на публічну власність наділене необмежене коло осіб, що обумовлене публічно-правовим характером відносин щодо використання об'єктів, які мають загальнонаціональне суспільне значення.

Разом з тим, існує ряд питань, вирішення яких матиме вплив на ефективність діяльності адміністративного суду щодо захисту вказаних прав за для розбудови правової держави. Серед них можна виділити: законодавче закріплення правового режиму публічної власності, її об'єктів, обсягу прав та обов'язків осіб щодо користування об'єктами публічної власності, обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування з утримання такої власності та повноважень щодо розпорядження нею; визнання за кожною особою права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень при розпорядженні об'єктами публічної власності; підвищення строку позовної давності на оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень при розпорядженні об'єктами публічної власності; забезпечення відкритості у ЄДР судових рішень щодо захисту прав на публічну власність тощо.

Кожен із окреслених факторів є самостійною проблемою, дослідження та вирішення якої має бути предметом окремих наукових досліджень.

Перелік використаних джерел

1. Харитонова О.І., Харитонов Є.О. *Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції*. — Х. : "Одіссей". — 2002 р. — 592 с. — С. 136.
2. Ільків Н.В. *Публічний інтерес у контексті визначення підсудності земельних спорів // Адміністративне право і процес*. — 2013. — 3 (5). — С. 136.
3. Устименко В.А., Джабраїлов Р.А. *Загальні та спеціальні ознаки публічної власності як предмет наукових досліджень. Вісник Академії правових наук України*. — 2012 № 4 (71). — 412 с. — С. 189.
4. Мазаев В.Д. *Публичная собственность в России: конституционные основы / В.Д. Мазаев*. — М. : ОАО Изд. Дом "Городец", 2004. — С. 64.
5. Елистратов А.И. *Основные начала административного права / вступ. слово В.В. Коноплева*. — Симферополь : из-во "Оригинал М", Крымский юридический институт Харьковского национального университета внутренних дел, 2007. — 512 с. — С. 239.
6. Беяневич О.А. *Деякі питання правової охорони публічної власності в Україні / Беяневич О.А. // Діалектика публічних і приватних інтересів у державному*

регулюванні економіки: Зб. матеріалів “Круглого столу” “Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки», м. Київ, 8 листопада 2013 р. / Ред. кол.: В.С. Щербина (голова), Т.В. Боднар та ін. – К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2013 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ndippp.gov.ua/files/Shcherbina%20krstol.pdf>.

7. Антошкіна В.К. Право користування об’єктами публічної (суспільної) власності: конституційно-правовий аспект / В.К. Антошкіна, Ю.М. Фролов // Вісник Донецького національного університету. — Серія В. Економіка і право. — Вип. 1. — Донецьк, 2008. — С. 350—359.

8. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу : монографія / В.В. Носік. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с. – С. 118.

9. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

10. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України “Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів” від 20 травня 2013 року № 8 (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-1>.

11. Закон України “Про місцеві державні адміністрації” від 9 квітня 1999 року № 586-XIV (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

12. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

13. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

14. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 9 листопада 2010 року № 2а-9770/10/2670 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/12385041>.

15. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 15 лютого 2011 року № 2а-9770/10/2670 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13948410>.

16. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 29 листопада 2011 року № К/9991/14764/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20656090>.

17. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 11 грудня 2013 року № К/9991/40978/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36334222>.

18. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 29 червня 2011 року № 2а-13/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov>.

ua/Review/16537048.

19. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

20. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 24 жовтня 2013 року № К/9991/43952/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34684376>.

21. Постанова Черкаського окружного адміністративного суду від 19 серпня 2010 року № 2а-3024/10/2370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10902870>.

22. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 22 червня 2011 року № 2а-3024/10/2370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16482852>.

23. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 15 жовтня 2013 року № К-38181/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34531648>.

24. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 31 травня 2012 року № К/9991/29386/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24610579>.

25. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 28 квітня 2011 року № К-35658/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15141983>.

26. Постанова Вищого адміністративного суду України від 9 лютого 2011 року № К-45980/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14762263>.

27. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 27 серпня 2013 року № К/9991/31237/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33357746>.

28. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 26 червня 2014 року № К/800/46888/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39553938>.

29. Постанова Вищого адміністративного суду України від 17 жовтня 2013 року № К/9991/77417/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34332361>.

КРАВЧУК О. Захист адміністративними судами прав фізичних осіб на землю.

Стаття присвячена вивченню особливостей розгляду справ щодо захисту прав фізичних осіб на публічну власність адміністративними судами. Проводиться аналіз правової природи публічної власності та її характерних ознак; визначено об'єкти, які належать до публічної власності; виокремлено категорії справ щодо користування публічною власністю, які підсудні адміністративним судам; досліджено практику судового розгляду зазначених категорій справ.

Ключові слова: публічна власність, адміністративне судочинство, землі загального користування, публічний інтерес, природно-заповідний фонд.

КРАВЧУК А. Защита административными судами прав физических лиц на землю.

Статья посвящена изучению особенностей рассмотрения административными судами дел по защите прав физических лиц на публичную собственность. Проводится анализ правовой природы публичной собственности и ее характерных признаков; определены объекты, которые относятся к публичной собственности; выделены категории дел относительно пользования публичной собственностью, которые подсудны административным судам; исследовано практику судебного рассмотрения указанных категорий дел.

Ключевые слова: публичная собственность, административное судопроизводство, земли общего пользования, публичный интерес, природно-заповедный фонд.

Kravchuk O. Protect rights of individuals of land by administrative courts.

The article investigates peculiarities of the case to protect the rights of individuals of public property by administrative courts. Author analysis the legal nature of public property and its characteristic features; defined objects belonging to public property; singled category of cases concerning the use of public property that defendants by administrative courts; investigate the practice of judicial review these types of cases.

Key words: public property, administrative proceedings, public use of land, public interest, nature reserve fund.

Рецензент, доктор юридичних наук, доцент Кароєд С.О.

УДК 347.155

Вікторія ХОЛОД,
заступник начальника відділу судової статистики,
узагальнення судової практики, інформаційного
забезпечення та кодифікаційно-довідкової роботи
апеляційного суду Одеської області,
викладач Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПРАВ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НЕДІЄЗДАТНОЮ

Конституція гарантує рівність усіх громадян в правах та свободах, а також перед законом. Утім, окремі категорії громадян, зокрема, особи, які страждають психічними захворюваннями, за наявності певних обставин належать до «соціально незахищених верств населення» та мають особливе правове становище в суспільстві. Такі особи не завжди здатні скористатися наявним механізмом захисту своїх прав та/або самостійно захистити свої права, а в окремих випадках, внаслідок свого психічного стану, можуть завдавати істотної шкоди не тільки собі, оточуючим, а й вчиняти суспільно-небезпечні діяння. З огляду на це, вирішення питання про визнання фізичної особи обмежено дієздатною чи недієздатною є важливою гарантією захисту прав і законних інтересів громадян.

Окремі аспекти розгляду справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною розглядалися у роботах І.М. Пятілетова, А.В. Усталової, Ю.С. Червоного, С.Я. Фурси, М.Й. Штефана та ін. Останні дослідження здійснені на рівні окремих статей у періодиці, зокрема, Г.М. Бойченко, С.С. Шум «Правові та процесуальні аспекти визнання особи недієздатною» [1], Н.В. Волкова

«Процесуальні особливості розгляду справ щодо обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною (окремі аспекти)» [2], не можна визнати достатніми.

Актуальність порушеної проблематики обумовлена ще й тим, що Європейський суд з прав людини у справах проти України, зокрема, «Наталія Михайленко проти України» [3], «Савіни проти України» [4], констатував порушення п. 1 ст. 6 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З огляду на наведене та враховуючи обмеженість обсягу даної публікації, є потреба окреслення найбільш вагомих проблемних питань, які виникають під час розгляду справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною, викладення можливих шляхів їх розв'язання.

Цивільна дієздатність фізичної особи, згідно зі ст. 30 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), визначається як здатність особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною віднесені до справ окремого провадження, оскільки в таких справах відсутній спір про право суб'єктивне (ч. 6 ст. 235 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), в них немає сторін з протилежними юридичними інтересами як суб'єктів матеріально-правових відносин – позивача та відповідача.

Право на порушення в суді справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи надано членам його сім'ї, органам опіки та піклування, наркологічним або психіатричним закладам (ч. 1 ст. 237 ЦПК України). Заява про визнання фізичної особи недієздатною може бути подана членами її сім'ї, близькими родичами, незалежно від їх спільного проживання, органом опіки та піклування, психіатричним закладом (ч. 3 ст. 237 ЦПК України).

До членів сім'ї фізичної особи, відповідно до ст. 3 Сімейного Кодексу України, належать особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Це, зокрема, чоловік (жінка), діти, батьки, непрацездатні особи, які перебувають на утриманні, інші родичі, які проживають з даною особою і ведуть спільне господарство (ст. 64 Житлового Кодексу УРСР). До близьких родичів, які можуть подати заяву про визнання фізичної особи недієздатною, належать особи, пов'язані між собою походженням одного від другого або спільним походженням від одного предка, а також родичі подружжя.

Відповідно до ст. 52 ЦПК України до членів сім'ї чи близьких родичів належать: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи уси-

новлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб.

Системний аналіз наведених законодавчих положень дає підстави для висновку, що право на порушення в суді питання про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною належить виключно особам, зазначеним у диспозиції ст. 237 ЦПК України. У зв'язку з цим не можна вважати вірною практику задоволення заяв про визнання фізичної особи обмежено недієздатною, недієздатною, осіб, які до цього кола не входять, зокрема, поданої особою відносно себе, іноземцями, які не мають ніякого стосунку до підопічного тощо.

Так, рішенням місцевого суду у справі № 1521/2559/12 від 1 червня 2012 року була задоволена заява гр. М., 1930 р. н. та визнано його ж особою з обмеженою дієздатністю, встановлено піклування та призначено піклувальниками двох громадян Греції.

Уявляється, що звернення іноземних громадян із заявами про встановлення піклування над особою, яка проживає на території України, призначення піклувальника може бути одним із шляхів легалізації іноземцями таких країн місця свого перебування на території України. В таких випадках мотивом є не здійснення повноважень піклувальника стосовно громадян, які цього потребують, а бажання залишитися в державі, де для них є більш сприятливі умови проживання.

З огляду на це, варто приділяти більше уваги перевірці відповідності осіб, які звертаються до суду із заявами про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, колу, наведеному у ст. 237 ЦПК України.

Недопустимим слід визнати практику задоволення заяв осіб, які самотійно з такими вимогами до суду не звертаються. Так, у справі № 1516/3689/2012 суд задовольнив заяву гр. К., визнав гр. К., 1961 р.н. недієздатною та призначив дружину заявника – гр. К. опікуном над недієздатною. Оскільки гр. К. є самотійним суб'єктом звернення до суду, в тому числі й із заявою про призначення опікуном, а факт перебування у шлюбних відносинах із заявником не наділяє право останнього звертатися до суду та набувати цивільні права та обов'язки для іншої особи, навіть якщо така особа є його дружиною, задоволення заяви заявника (чоловіка гр. К.) щодо призначення її опікуном над недієздатною гр. К., 1961 р.н. варто визнати передчасним.

Підсудність розгляду такої категорії справ судом визначається місцем проживання цієї особи, а якщо вона перебуває на лікуванні у наркологічному або психіатричному закладі, за місцезнаходженням цього закладу.

Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Місцем проживання недієздатної особи є місце проживання її опікуна або місце розташування відповідної організа-

ції, яка виконує щодо неї функції опікуна. Фізична особа може мати кілька місць проживання (частини 1, 5, 6 ст. 29 ЦК України).

На практиці встановити зі змісту заяви, чи дотримано правило підсудності розгляду судами справ про визнання фізичної особи недієздатною, доволі важко, оскільки зміст поданих заявником заяв, як правило, не містить відомостей щодо місця проживання (перебування) фізичної особи, щодо якої розглядається справа, тому видається правильним з'ясувати місце проживання в процесі слухання справи та в разі потреби вирішувати питання про передачу справи до іншого суду, в порядку, передбаченому ст. 116 ЦПК України.

Склад суду при розгляді справ окресленої категорії визначається відповідно до положень ч. 2 ст. 18, ч. 4 ст. 234 ЦПК України. Розгляд таких справ проводиться судом у складі одного судді і двох народних засідателів.

За змістом ст. 36 ЦК України підставою для обмеження в дієздатності фізичної особи може бути психічний розлад, який істотно впливає на здатність особи усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними, а також у разі, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

За визначенням ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу» психічні розлади – розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті. Під психічним розладом розуміють певну групу симптомів або поведінкових ознак, які в більшості випадків спричиняють страждання і перешкоджають нормальній життєдіяльності людини.

Відповідно до абз. 14 ст. 5 Методичних рекомендацій для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини, схваленої постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 року № 40, «Ніхто не може бути позбавлений волі як «особа, що страждає на психічний розлад», без медичного висновку, яким встановлюється, що психічний стан особи потребує обов'язкової госпіталізації. Більше того, обґрунтованість тривалого позбавлення волі у зв'язку з таким розладом залежить від його стійкості» [5].

Наприклад, у справі № 2-о-29/2011 міський суд Одеської області, відмовляючи у задоволенні гр. Ф. про визнання своїх батьків обмежено дієздатними, виходив з відсутності у заявника правових підстав обмеження цивільної дієздатності своїх батьків, оскільки останні психічними розладами, які істотно впливають на їх здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, не страждають, вони є людьми похилого віку, які потребують допомоги та догляду внаслідок свого віку. Окрім того, в матеріа-

лах справи міститься подання органу опіки та піклування про недоцільність призначення гр. Ф. та гр. В. піклувальниками над їхніми батьками.

А от у іншій справі (№ 509/942/13-ц) місцевий суд Одеської області, задовольняючи подання опікунської ради про обмеження цивільної дієздатності гр. Н., 1951 р.н. та призначаючи піклувальниками гр. Н., 1951 р.н. двох громадян Грузії, виходив з того, що донька гр. Н. не в змозі допомагати та проживає окремо, є матір'ю одиначкою, а також перебуває у скрутному матеріальному становищі.

На нашу думку, вказані обставини, без встановлення факту психічного розладу, не можуть бути підставою для обмеження громадянина у дієздатності.

Згідно із ст. 39 ЦК України фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

Відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» тяжким (стійким) психічним розладом вважається розлад психічної діяльності (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку [6].

Отже, сам факт наявності психічної хвороби не є достатньою підставою для визнання особи недієздатною. Необхідно встановити неможливість особи усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними внаслідок хронічного стійкого психічного розладу.

Питання про можливість чи неможливість особи усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними внаслідок хронічного стійкого психічного розладу належить до спеціальних знань в галузі психіатрії, і саме тому в справі обов'язково має призначатися судово-психіатрична експертиза, що узгоджується зі ст. 239 ЦПК України, а також п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30 травня 1997 року «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах».

Утім, суди не завжди дотримуються наведених положень. Так, задовольняючи заяву органу опіки та піклування про визнання гр. К., 1988 р.н. недієздатною (справа № 2-о/498/7/14), місцевий суд Одеської області в ухваленому рішенні вказав: «...заява заснована на законі, доведена у судовому засіданні та підлягає задоволенню...». Такого висновку суд дійшов без проведення судової психіатричної експертизи.

В іншій справі № 500/5247/13-ц місцевий суд Одеської області, визнаючи недієздатним гр. Б., 1981 р.н., виходив з того, що останній «...внаслідок особливостей захворювання не здатен усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, у зв'язку з чим потребує постійного стороннього догляду та встановлення опіки». До такого висновку дійшов суд без призначення судової психіатричної експертизи, а в основу рішення поклав довідку МСЕК про

встановлення гр. Б. першої групи інвалідності, висновок лікарської комісії про необхідність постійного стороннього догляду та виписку з амбулаторної карти.

У справі № 2о-132/2011 підставою для задоволення заяви гр. І. про визнання недієздатним її сина гр. І., 1988 р.н. стали виписка з амбулаторної карти хворого з діагнозом: «помірна розумова відсталість» та довідка МСЕК про встановлення другої групи інвалідності з дитинства. Аналогічними є справи № 1510/8073/12, № 500/5247/13-ц, № 500/3934/13-ц, у яких висновок суду про здатність чи не здатність особи усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними зроблений судом саме на підставі медичних довідок, а не висновку судово-психіатричної експертизи.

Наведена практика визнання фізичних осіб недієздатними є недопустимою та свідчить про грубе порушення прав особи, щодо якої вирішується питання про визнання її недієздатною, порушує право на повагу особистого життя у розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також заборонено національним законодавством, зокрема, ст. 7 Закону України «Про психіатричну допомогу». Зазначені положення треба тлумачити так, що жодна особа не може бути визнана судом недієздатною без наявності висновку судово-психіатричної експертизи про не здатність особи розуміти значення своїх дій та керувати ними. Навіть якщо така нездатність вбачається з діагнозу хворого, вказаного в медичній документації, що є загальновідомим психічним захворюванням, наприклад, розумова відсталість, хвороба «Дауна», дитячий церебральний параліч, епілепсія.

Не менш важливим є правильне розуміння розмежування компетенції між судом та експертами, оскільки, як показує аналіз вказаної категорії справ, нерідко питання, які ставляться судом для вирішення експертами, виходять за межі їх компетенції та є компетенцією суду (ст. 39 ЦПК України).

Наприклад, призначаючи в справі № 2о-69/2011, за заявою гр. К. про визнання недієздатним свого дядька гр. С., 1936 р.н., місцевий суд Одеської області на вирішення питання експертів поставив питання, чи є особа недієздатною? Аналогічними є справи № 2о/503/31/12, № 2о-41/2011 р., № 1519/2961/2012, № 521/13068/13-ц.

Поряд з питаннями, що не належать до компетенції експертів, помилковим варто визнати питання отримання відповідей, які не дозволяють з'ясувати наявність чи відсутність хронічного, стійкого психічного розладу та здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Наприклад: «Чи є у громадянина Х. ті чи інші відхилення в нервово-психічному стані? Чи страждає громадянин Х. розладом психічним або недомумством? Чи є громадянин Х. дієздатною, обмежено недієздатною чи недієздатною особою?».

З огляду на наведене, при окресленні кола питань у справах дослідженої категорії, відповіді на які має дати експерт, вважаємо доцільним керуватись

роз'ясненнями п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 28 березня 1972 року «Про судову практику в справах про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним». А в ухвалах про призначення експертизи на вирішення експертів ставити такі питання: 1) чи хворіє дана особа на психічну хворобу?; 2) чи розуміє вона значення своїх дій та чи може керувати ними?

Підсумовуючи, треба визнати недопустимим спрощений чи формальний підхід судами до розгляду справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та враховувати, що сам факт наявності психічної хвороби не є достатньою підставою для визнання особи недієздатною, а критерієм такого визнання є встановлення неможливості особи усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними внаслідок хронічного стійкого психічного розладу, що належить до спеціальних знань в галузі психіатрії, у зв'язку з чим у справі обов'язково має призначатися судово-психіатрична експертиза. Навпаки, визнання особи недієздатною без наявності висновку судово-психіатричної експертизи про нездатність особи усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними є недопустимим та свідчить про грубе порушення прав особи, щодо якої вирішується питання про визнання її недієздатною, порушує право на повагу особистого життя у розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також заборонено національним законодавством, зокрема ст. 7 Закону України «Про психіатричну допомогу».

Перелік використаних джерел

1. Бойченко Г.М., Шум С.С. *Правові та процесуальні аспекти визнання особи недієздатною* // *Форум права*. — 2011. — № 1. — С. 94—99.
2. Волкова Н.В. *Процесуальні особливості розгляду справ щодо обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною (окремі аспекти)* // *Актуальні проблеми держави і права*. — 2010. — Вип. 56. — С. 124—132.
3. *Справа «Наталія Михайленко проти України» (Заява № 49069/11)* // *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. — 2013. — № 3.
4. *Справа «Савіні проти України» (CASE OF SAVINY v. UKRAINE)*, (Заява № 39948/06) // *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. — 2012. — № 1.
5. *Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини (Eur. Court HR, Chahal v the United Kingdom judgment of 15 November 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-V)*. — схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 40. [Електронний ресурс]. — Режим

доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00/print1389886078559310>.

6. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року №1489-III — [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.

ХОЛОД В. Деякі особливості розгляду судами справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною.

У статті наведений аналіз судової практики розгляду справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною, окреслюються типові помилки, які допускають суди при розгляді вказаної категорії справ, запропоновані можливі шляхи їх попередження.

Ключові слова: дієздатність, обмеження цивільної дієздатності, недієздатність, визнання фізичної особи недієздатною.

ХОЛОД В. Некоторые особенности рассмотрения судами дел об ограничении гражданской дееспособности физического лица, признания физического лица недееспособным.

В статье приведен анализ судебной практики рассмотрения дел об ограничении гражданской дееспособности физического лица и о признании физического лица недееспособным, приводятся типичные ошибки, которые допускают суды при рассмотрении этой категории дел, предлагаются возможные пути их предупреждения.

Ключевые слова: дееспособность, ограничение гражданской дееспособности, недееспособность, признание физического лица недееспособным.

KHOLOD V. Some features of consideration by the courts of cases about limitation of civil capability of physical person and confession of physical person incompetent.

In the article there are analyzed the jurisprudence of cases civil capability of physical person and about confession of physical person incompetent, indications of typical errors that made the courts when considering this type of case, offered possible ways to prevent them.

Key words: capability, limitation of civil capability, incompetence, confession incompetent.

УДК 347.91

Володимир ШЕВЧЕНКО,
секретар судової палати з цивільних справ апеляційного
суду Сумської області

Світлана ЩЕРБАК,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Державного вищого навчального закладу «Українська
академія банківської справи Національного банку України»,
доцент, кандидат юридичних наук

РЕАЛІЗАЦІЯ РОЗПОРЯДЧИХ ПРАВ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ПРИ ВИКОНАННІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Потреби практики, що є орієнтиром модернізації цивільного судочинства, зумовлюють вдосконалення існуючих процесуальних механізмів, зокрема й тих, що застосовуються під час вирішення питань, пов'язаних із виконанням судових рішень. Розглядаючи змістовну сторону процесуальних прав, особливу увагу слід приділити процесу їх реалізації, під час якого розкриваються їх специфічні особливості.

Поряд із усталеною традиційною класифікацією процесуальних прав сторін цивільного процесу на загальні та спеціальні, в доктрині існує й інша класифікація, критерієм якої виступає можливість впливу на матеріально-правові блага сторін процесу. Зокрема, досліджуючи процесуальні права сторін в суді першої інстанції, О.М. Балашов [1] розділяє їх на дві групи: 1) права, пов'язані з участю в судовому розгляді;

2) процесуальні права розпорядчого характеру, до яких відносять: право змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог; право відмовитись від позову; право визнати позов; право на укладення мирової угоди.

Перелік наведених процесуальних прав сторін цивільного процесу законодавчо закріплений у ст. 31 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), однак поняття «розпорядчого права» в тексті цього Кодексу не вживається, що дає підстави для різного тлумачення як обсягу розпорядчих процесуальних прав, їх впливу на правозастосування, так і необхідності здійснення державно-правового контролю за використанням засобів та способів захисту прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у справі.

Обсяг правомочностей сторін та інших заінтересованих осіб у цивільному судочинстві досліджувався, як правило, в контексті принципу диспозитивності, а з позиції правового статусу суб'єктів процесуальних правовідносин, яким надано можливість впливати на судочинство, розглядався ще й в площині диспозитивності як риси методу цивільного процесуального права [2]. Висловлені вченими думки дозволяють виділити три основні підходи, за яких сторони та інші заінтересовані особи в ході розгляду справи мають можливість розпорядження: 1) виключно процесуальними правами (Р.Е. Гукасян); 2) процесуальними правами та суб'єктивними матеріальними правами і засобами їх захисту (А.О. Мельников); 3) матеріальними правами, спір щодо яких став предметом судового розгляду, і процесуальними правами, що впливають на рух процесу (Н.І. Авдеєнко, О.Ф. Клейнман, В.М. Семенов, М.К. Треушніков).

У теорії процесуальна диспозитивність також пов'язується з можливістю суб'єктів матеріально-правових відносин здійснювати суб'єктивні права на свій розсуд, з диспозитивністю матеріальною. Тобто учасники спірних матеріальних правовідносин вправі за допомогою суду розпоряджатися як процесуальними правами, так і спірним матеріальним правом. Подібна позиція була підтримана й законодавцем, адже відповідно до положень ч. 2 ст. 11 ЦПК України особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Суб'єкти спірних правовідносин у цивільному судочинстві зберігають належне їм право розпоряджатися матеріальним правом, щодо якого ведеться спір, однак здійснювати це вони можуть лише процесуальними засобами.

Будучи суб'єктами цивільних правовідносин, а згодом набувши статус сторін виконавчого провадження, ці особи продовжують користуватися диспозитивністю не лише у відносинах з третіми особами, але й у відносинах між собою. Виступаючи як стягувач або боржник, вони вправі укласти між собою будь-які угоди, а також вчиняти дії щодо фактичного виконання вимог виконавчого документа. Для них доступні такі цивільно-правові ін-

струменти, як новація, прощення боргу, зарахування та інші.

У цьому контексті актуалізуються відомі ще з радянських часів питання співвідношення матеріального права з процесом, зокрема, заслуговує на підтримку висловлена О.В. Івановим [3] думка про те, що зв'язок матеріального права з процесом забезпечується тим, що матеріальні охоронювальні правовідносини виникають та реалізуються лише паралельно з розвитком процесуальних.

Здійснення сторонами (однією з них) розпорядчих дій шляхом застосування цивільно-правових інструментаріїв за умови наявності відкритого виконавчого провадження вже не може відокремлюватися від діяльності державного виконавця, а тому безпосередньо впливатиме на динаміку виконання та відповідним чином втілюватися в процесуальних правах, значною мірою, розпорядчих правах сторін виконавчого провадження.

Вищевикладені підходи, пов'язані з різним тлумаченням природи розпорядження своїм правом в процесі розгляду цивільної справи, іманентно позначаються й на визначенні вченими поняття та змісту розпорядчих прав сторін. Так, Є.Р. Русинова [4] визначає розпорядчі права сторін цивільного процесу як закріплені в ЦПК України суб'єктивні процесуальні права, що надають можливість сторонам змінити комплекс наданих їм процесуальних засобів захисту свого права або охоронюваного законом інтересу, пов'язаних з пред'явленим позовом. О.В. Шутенко [5], називаючи ці права універсальними, зазначає, що ними сторони визначають межі судового захисту, впливають на рух справи та суть рішення. Найбільш точною видається позиція О.М. Балашова [6] про те, що користуючись розпорядчими правами, сторони впливають як на хід розгляду спору судом (процесуальна сторона), так і вирішують питання щодо набуття або відчуження будь-якого матеріального блага (матеріальна сторона).

О.Є. Вараксиним [7] виділені ознаки розпорядчих прав: 1) реалізація розпорядчого права передбачає відмову його суб'єкта від судового захисту; 2) реалізація розпорядчого права можлива лише за легітимації його судом; 3) суб'єктами розпорядчого права є сторони, а також треті особи, які заявляють самостійні вимоги; 4) реалізація розпорядчого права здійснюється шляхом активних дій суб'єкта.

Подібних висновків автор дійшов, не включаючи до складу розпорядчих прав прав позивача, пов'язаних зі зміною позову, звуживши таким чином сферу дії розпорядчих прав лише до таких прав, як відмова від позову, визнання позову та укладення мирової угоди. Однак розпорядження стороною своїми процесуальними правами безпосередньо пов'язується із розпорядженням спірним матеріальним правом. Свобода заінтересованих осіб у цивільному процесі виражається у можливості впливати на предмет процесу, об'єкт захисту та на рух процесу [8].

Уточнення потребує й виділення такої ознаки розпорядчого права, як

легітимація його реалізації судом, адже судовий контроль здійснюється не з приводу реалізації розпорядчим правом, а за розпорядчими діями сторін [9], що не є тотожними поняттями.

При виконанні судового рішення державним виконавцем, тобто в умовах, коли правовідносини сторін набувають безспірного характеру, їх права та обов'язки підтверджені судовим актом, що набрав законної сили, спору між сторонами вже не існує. З огляду на це, слушною, хоча і не безспірною, виглядає думка В.О. Гурєєва з приводу того, що «відсутність спору про право між сторонами не свідчить про відсутність конфлікту, і, в першу чергу, конфлікту інтересів стягувача та боржника. За таких обставин недавній відповідач, що тепер є боржником, нерідко намагається звільнити себе від фактичного виконання судового рішення або хоча б мінімізувати його наслідки для своєї майнової сфери... конфлікт інтересів між ними практично завжди неминучий» [10]. Уявляється, що більш доцільним є відокремлювати поняття спору як правового явища, а конфлікту – як соціального [11].

З огляду на це, у виконавчому провадженні вже не йдеться про широкі можливості вільного вибору сторонами варіантів своєї поведінки, саме ж коло розпорядчих прав сторін виконавчого провадження зводиться до мінімуму: їх можна визначити як право стягувача на відмову від стягнення та право сторін (стягувача та боржника) на укладення мирової угоди в процесі виконання, реалізація яких спрямована на закінчення виконавчого провадження.

Зазначене дозволяє дійти висновку про те, що в процесі виконання є певні ознаки диспозитивності, однак вони не досягають рівня принципу.

І хоча деякі вчені схиляються до думки про використання комбінованого способу правового регулювання, що поєднує ініціативу стягувача із заходами державного примусу, що здійснюються органами примусового виконання, для чого пропонують розширити коло процесуальних дій, надавши державному виконавцю (а не сторонам виконавчого провадження – прим. авт.) право здійснювати певні дії за власною ініціативою без заяви стягувача (наприклад, накладати арешт на майно боржника у разі відкриття виконавчого провадження без клопотання стягувача) [12], треба визнати, що виконавчому провадженню не властиве стимулювання ініціативи та активності сторін, а тому доволі складно виявити головну складову диспозитивності – можливу залежність характеру актів державного виконавця від розпорядчих актів та процесуальних дій учасників процесу (перш за все та головним чином сторін) [13], чим пояснюється відсутність у них групи розпорядчих процесуальних прав, спрямованих на розвиток процесу виконання судового акта. Незважаючи на те, що у виконавчому провадженні передбачені такі специфічні права, як право на встановлення або зміну способу і порядку виконання, що може вплинути як на предмет виконання та на подальший рух самого процесу виконання, однак їх виникнення не

пов'язується з волевиявленням стягувача як ініціатора процесу виконання, а залежить від інших чинників, передбачених Законом України «Про виконавче провадження» (наприклад, від наявності обставин, що ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим).

Характеризуючи реалізацію розпорядчих прав сторін в процесі виконання, зосередимо увагу на їх практичному застосуванні та здійсненні судового контролю за розпорядчими діями сторін. Дані питання стали предметом узагальнення практики вирішення судами Сумської області у 2013 році – першому півріччі 2014 року процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у цивільних справах (статті 367–382 розд. VI ЦПК України), нещодавно проведеного апеляційним судом Сумської області.

Зі змісту положень ст. 372 ЦПК України вбачається, що, не зважаючи на її назву: «Мирова угода в процесі виконання», цією статтею передбачається не лише укладення мирової угоди у виконавчому провадженні, але й відмова стягувача від примусового виконання.

Стаття 372 ЦПК України потребує конкретизації, не зважаючи на відсилочний характер положень ч. 3 цієї статті, де зазначено про те, що за результатами розгляду мирової угоди або відмови від примусового виконання суд постановляє ухвалу відповідно до положень цього Кодексу.

Тобто суд при вирішенні питання щодо визнання мирової угоди або відмови від примусового виконання має керуватися нормами ст. 175 ЦПК України, що регулює процесуальний порядок укладення мирової угоди сторін під час розгляду цивільної справи. Отже, суд вирішує питання щодо визнання укладеної між сторонами виконавчого провадження мирової угоди чи відмови стягувача від примусового виконання в судовому засіданні з викликом сторін та державного виконавця. Суд зобов'язаний роз'яснити сторонам наслідки визнання відмови від примусового виконання рішення чи мирової угоди, бо згідно з пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 49 Закону України «Про виконавче провадження» визнання судом відмови стягувача від примусового виконання рішення суду або визнання судом мирової угоди між стягувачем і боржником у процесі виконання є підставами для закінчення виконавчого провадження.

Метою мирової угоди, укладеної у виконавчому провадженні, вже не є врегулювання спору, який вирішений судом ще до звернення до державної виконавчої служби. Мирова угода укладається сторонами виконавчого провадження в разі, коли у них виникають обґрунтовані сумніви щодо виконання ухваленого судом рішення або його виконання в повному обсязі.

Питання щодо визнання мирової угоди може вирішуватися судом лише в рамках виконавчого провадження, тобто після винесення державним виконавцем постанови про відкриття виконавчого провадження, що відповідно означає, що суд не може визнавати мирові угоди, укладені в проміжок часу між набранням рішення суду законної сили і до моменту відкриття

виконавчого провадження, після закінчення виконавчого провадження або повернення виконавчого документа стягувачеві, зокрема, у випадках, коли виконавче провадження відсутнє чи вже перебуває в архіві органу ДВС.

Актуальним в судовій практиці є питання перевірки умов мирової угоди судом, адже критерії, які обумовлюють свободу розсуду сторін при укладенні мирової угоди, визначені ч. 2 ст. 372 ЦПК України: суд має право перевірити і не визнати мирову угоду, якщо це суперечить закону або порушує права чи свободи інших осіб.

Сучасні наукові підходи щодо природи мирової угоди свідчать про тенденцію розглядати її як судову процедуру, що має характер примирення (або як договір про примирення), в основу якого не покладається обов'язкова законодавча ознака мирової угоди, як взаємні поступки сторін, у результаті чого сутність мирової угоди видозмінюється на взаємовигідність для сторін.

Судова практика також свідчить про те, що під час вирішення питань про визнання мирової угоди суди першої інстанції іноді погоджуються з умовами мирових угод, в яких йдеться про поступки лише з боку однієї зі сторін, зважаючи на досягнення визначеності у відносинах між сторонами з метою завершення процесу.

У зв'язку з цим привертають увагу нові акценти трактування змісту мирових угод, пов'язані з правом суду вийти за межі розглядуваного правовідношення, що впливатиме з надання сторонам права виходу за межі правового спору та дозволятиме сторонам досягнути взаємовигідного розв'язання їх проблем з урахуванням власних інтересів [14].

Чи допустима свобода розсуду сторін при виконанні рішення суду щодо нерухомого майна, яке не було предметом спору в цивільній справі? Нерідко сторони виконавчого провадження намагаються шляхом укладення мирових угод здійснити перехід прав власності на нерухоме майно.

У таких випадках видається правильною практика тих місцевих судів, які відмовляють у визнанні таких мирових угод, не зважаючи на положення статей 328, 380 ЦК України і ст. 19 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно і їх обтяжень», згідно з якими право власності на житловий будинок набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема, з правочинів, а підтвердженням прав на нерухоме майно є рішення судів, що набрали законної сили, зокрема ухвали про затвердження (визнання) мирової угоди. При цьому суди виходять з того, що вказане житло не було предметом судового спору, а тому в рахунок примусового стягнення грошових коштів слід застосовувати спеціальний порядок звернення стягнення на таке нерухоме майно, який визначений статтями 52, 58, 62, 63 Закону України «Про виконавче провадження» та яким передбачено вчинення ряду дій (опис, арешт, оцінка, внесення відомостей до відповідних реєстрів) та реалізація шляхом продажу з прилюдних торгів.

Наприклад, Роменський міськрайонний суд ухвалою від 21 січня 2014 року (справа № 585/2499/13) відмовив у визнанні мирової угоди, згідно з умовами якої в рахунок виконання судового рішення про стягнення з боржника на користь стягувача 10000 грн. різниці вартості часток земельних ділянок, боржник передає у власність стягувачеві належні йому 3/25 частини житлового будинку.

Ухвалою Ковпаківського районного суду м. Суми від 27 січня 2014 року (справа № 592/450/14) відмовлено у визнанні мирової угоди, згідно з якою в рахунок стягнення з боржника на користь стягувача заборгованості в розмірі 8833441 грн. до цього стягувача на праві власності переходять належні боржнику житловий будинок і частина магазину [15].

Розглядаючи таке розпорядче право стягувача, як право на відмову від примусового виконання, треба зауважити, що правила ст. 372 ЦПК України щодо визнання судом відмови стягувача від примусового виконання не узгоджуються з іншими положеннями ЦПК України. Йдеться про аналогічне право позивача на відмову від позову, передбачене ст. 174 ЦПК України, зі змісту якої вбачається, що суд при вирішенні питання щодо відмови позивача від позову не здійснює перевірку законності такої відмови, тобто не зобов'язаний перевіряти, чи не суперечить відмова від позову закону та чи не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб.

На відміну від ЦПК УРСР 1963 року, де відмова позивача від позову була предметом судового контролю, у ЦПК України 2004 року була закладена протилежна ідея – обов'язковості відмови позивача від позову для суду, що свідчить про звуження сфери публічного втручання у приватні інтереси сторін.

Право позивача на відмову від позову неодноразово піддавалося сумніву, що слід пов'язувати з кардинальними змінами, які відбулися в матеріальному праві, особливо цивільному, та призвели до значного розширення можливості суб'єктів правовідносин діяти на свій розсуд. Відмова від захисту приватних інтересів навряд чи може порушити права інших осіб як у цивільному судочинстві, так і у виконавчому провадженні, а тому положення щодо обов'язку суду перевіряти, чи не суперечить відмова від примусового виконання закону та чи не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, потребують уніфікації.

Отже, подальший розвиток диспозитивних засад у цивільному судочинстві слід пов'язувати з розширенням меж дії розпорядчих прав сторін, а, в свою чергу, судовий контроль за розпорядчими діями сторін має узгоджуватися зі свободою заінтересованих осіб у можливості розпоряджатися своїми як процесуальними, так і матеріальними правами.

Перелік використаних джерел

1. *Балашов А.Н. Процессуальные права сторон в суде первой инстанции (проблемы теории и практики) : учебное пособие. – Саратов : изд-во Саратов. гос. акад. права, 2007. – 88 с. – С. 27.*
2. *Комиссаров К.И. Диспозитивность как принцип и черта метода гражданско-процессуального права // Краткая антология уральской процессуальной мысли. – С. 249—250.*
3. *Иванов О.В. О связи материального и гражданского процессуального права // Правоведение. – 1973. – № 1. – С. 47—53.*
4. *Русинова Е.Р. Распорядительные права сторон в гражданском процессе : автореф. канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2003. – 24 с. – С. 7.*
5. *Шутенко О.В. Проблеми диспозитивності в цивільному судочинстві : автореф. канд. юрид. наук. – Х., 2003. – С. 11.*
6. *Вараксин А.Е. О понятии и признаках распорядительного права в гражданском судопроизводстве // Вестник Челябинского государственного университета. Право. Вып. 27. – 2013. – № 17 (308). – С. 10—14.*
7. *Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса : теоретические начала и основные институты. – М. : «Волтерс Клувер», 2008. – 696 с. – С. 92.*
8. *Клепикова М.А. Судебный контроль за распорядительными действиями сторон в гражданском и арбитражном процессе // Арбитражный и гражданский процесс. – 2005. – № 9. – С. 5—9.*
9. *Гуреев В.А. Разумность как принцип права в деятельности судебного пристава-исполнителя // Законы России : опыт, анализ, практика. – 2010. – № 9.*
10. *Пилехина Е.В. Мировое соглашение в практике арбитражного суда и суда общей юрисдикции : автореф. дис. канд. юрид. наук. – СПб, 2001. – 23 с. – С. 11.*
11. *Мурадян С.М. Истина как проблема судебного права. – М. : Юрист, 2004. – 312 с. – С. 26.*
12. *Тимченко Г.П. Розпорядчі права сторін у судовому процесі : деякі аспекти проблеми // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 156—163.*
13. *Ухвала апеляційного суду Сумської області по справі № 585/2499/13-ц [Електронний ресурс] — Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37224841>, ухвала апеляційного суду Сумської області по справі № 592/450/14 [Електронний ресурс] — Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37760363>.*

ШЕВЧЕНКО В., ЩЕРБАК С. Реалізація розпорядчих прав сторін у цивільному судочинстві та при виконанні судових рішень.

Стаття присвячена прояву процесуальних прав, що дозволяють сторонам впливати на їх матеріально-правові блага під час розгляду судом цивільної справи та при виконанні судових рішень. Наведена порівняльна характеристика обсягу розпорядчих прав, зроблені пропозиції, спрямовані на

вдосконалення законодавства, що регулює процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень.

Ключові слова: розпорядчі права, розпорядчі дії, судовий контроль, мирова угода, відмова від примусового виконання.

ШЕВЧЕНКО В., ЩЕРБАК С. Реализация распорядительных прав сторон в гражданском судопроизводстве и при исполнении судебных решений

Статья посвящена проявлению процессуальных прав, разрешающих сторонам влиять на их материально-правовые блага во время рассмотрения судом гражданского дела и при исполнении судебных решений. Приведена сравнительная характеристика объема распорядительных прав, сделаны предложения, направленные на усовершенствование законодательства, регулирующего вопросы, связанные с исполнением судебных решений.

Ключевые слова: распорядительные права, распорядительные действия, судебный контроль, мировое соглашение, отказ от принудительного исполнения.

SHEVCHENKO V., SHCHERBAK S. Realization of prescriptive rights for sides in the civil legal proceeding the execution of judicial decisions.

The article is devoted to the development of procedural rights that allow parties to affect their material-legal benefits during consideration of court civil case and in the performance of judicial decisions. The author presents comparative characteristics of prescriptive rights, also made proposals aimed at improving the legislation governing procedural issues related to the execution of judicial decisions.

Key words: prescriptive law, prescriptive actions judicial control, settlement agreement, waiver of the enforcement.

УДК 347.992

Сергій БОГАЧЕНКО,
голова Львівського апеляційного
адміністративного суду

Оксана МІКУЛА,
суддя Львівського апеляційного адміністративного суду,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Завданням цієї статті у світлі проведення реформи судової системи є дослідження питання становлення адміністративних судів в Україні, окреслення перспективи їх розвитку з врахуванням міжнародного досвіду діяльності адміністративних судів, при цьому, не нехтуючи власні історичні особливості та потреби суспільного розвитку.

Проблема становлення адміністративних судів в Україні та перспективи їх розвитку не є новою. Вивченням цього питання займалися багато вчених: В. Авер'янов, В. Бевзенко, Ю. Битяк, М. Галянтич, І. Голосніченко, В. Кампо, І. Коліушко, Р. Куйбіда, Г. Рижков, В. Стефанюк, О. Свіда, Ю. Педько, М. Тищенко та ін.

Історія формування судових установ на території України розпочалася з XI ст. за часів існування Київської Русі. Вперше слово «суд» згадується

у Статуті князя Володимира Святославовича «Про десятини, суди і людей церковних». Саме цей нормативний акт відокремив суд від княжої влади. Спочатку завданням суду було вирішувати спори, які виникали у сфері кримінальних та цивільних правовідносин, однак згодом постало питання у врегулюванні спорів, що виникали між громадянами і виконавчо-розпорядчою діяльністю органів влади, що відповідно зумовлювало запровадження початкових елементів судів адміністративної юрисдикції. Подальше формування адміністративних судів можна, на нашу думку, пов'язати із законодавством періоду існування самостійної Української держави (1917—1920 рр.), яке не залишило поза своєю увагою питання діяльності органів адміністративної юстиції. Конституція Української Народної Республіки (1918 р.) встановила, що судова влада в рамках цивільного, кримінального та адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими органами. При цьому адміністративно-юрисдикційна діяльність адміністративних органів обмежувалася законом. Проектом Основного Державного Закону УНР у період існування Директорії (1920 р.) передбачалося введення у судову систему України Вищого Адміністративного Суду. Цей суд повинен був розглядати та вирішувати, додержуючись судового порядку, питання про законність розпоряджень адміністративних органів та органів самоврядування. У новітній історії чітка модель адміністративних судів була закріплена у Концепції судово-правової реформи в Україні, затвердженій Верховною Радою України 28 квітня 1992 року. Згідно з нею в Україні з метою розгляду спорів між громадянами і органами державного управління запроваджено адміністративне судочинство: починаючи від спеціалізації суддів, утворення спеціалізованих судових колегій і закінчуючи створенням вертикалі адміністративних судів [1]. Це положення отримало своє реальне втілення в Законі України від 7 лютого 2002 року «Про судоустрій України», відповідно до якого судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства [2]. Цей закон не тільки визначив місце адміністративних судів у системі судів загальної юрисдикції, а й встановив трирічний термін для їх створення. На виконання положень зазначеного Закону 1 жовтня 2002 року Президент України підписав Указ про утворення Вищого адміністративного суду України [3]. Вважається, що саме з цього моменту в Україні офіційно почала функціонувати адміністративна юстиція. Остаточне законодавче закріплення системи адміністративної юстиції відбулося із прийняттям 6 липня 2005 року Верховною Радою України Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), який набрав чинності 1 вересня 2005 року.

Основним завданням адміністративного судочинства, як передбачено ч. 1 ст. 2 КАС України, є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від

порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ [4], тобто забезпечення дотримання принципу верховенства права у відносинах між публічними органами державної влади та місцевого самоврядування з людиною і громадянином, при цьому враховуючи міжнародні зобов'язання України та практику Європейського суду з прав людини. Тому в умовах проведення судової реформи в Україні доцільним є вивчення міжнародного досвіду функціонування адміністративної юстиції. Більшість дослідників адміністративної юстиції виокремлює дві основні моделі (системи) організації судового вирішення адміністративних спорів за типом правової системи: континентальну (романо-германську) та англосаксонську. Одна з них втілена у більшості розвинутих країн континентальної системи права і передбачає існування в межах судової влади окремої спеціалізованої гілки адміністративних судів (Франція, Німеччина, Італія, Польща, Туреччина) або спеціалізованих адміністративних палат у структурі загальних судів (Іспанія, Нідерланди, Швейцарія). Перевагою моделі країн континентальної системи права є професіоналізм і досвідченість професійних суддів, що забезпечується їхньою чіткою спеціалізацією. Визначальний критерій цієї моделі полягає також в існуванні особливої процедури розгляду судами адміністративних справ [5]. У державах англосаксонської (прецедентної) системи права розгляд позовів проти адміністрації належить до компетенції загальних судів (Велика Британія, Канада, США). Дана модель дозволяє уникнути труднощів, які можуть виникати у країнах, де існує попередня модель, зокрема, при обранні особою компетентного суду у зв'язку з множинністю різних судів. Разом з тим досвід усе ж таки свідчить, що контроль над адміністрацією з боку загальних судів не є неодмінно кращою гарантією для захисту прав громадян.

Найбільший інтерес для України викликають системи адміністративної юстиції романо-германської правової сім'ї, оскільки саме її принципи побудови були певним чином запозичені нашою державою для формування власної моделі адміністративної юстиції.

Федеративна республіка Німеччина та Франція є класичними прикладами моделі, яка передбачає існування спеціалізованих адміністративних судів.

Адміністративні суди Федеративної республіки Німеччини утворюються шляхом їх спеціалізації та формують чітку систему органів, очолювану Федеральним адміністративним судом. Так, адміністративні суди мають триланкову систему: на рівні земель діють адміністративні суди як суди першої інстанції; другою інстанцією є вищі адміністративні суди феде-

ральних земель; касаційною інстанцією є Федеральний адміністративний суд. У той же час, в окремих випадках, встановлених законом, суди другої і касаційної інстанцій можуть виступати як суди першої інстанції. Крім того, на підставі спеціальних нормативних актів і відповідно до прийнятих для них процесуальних правил, у Німеччині діють також соціальні, фінансові і дисциплінарні суди як спеціальні адміністративні. Рішення адміністративного суду першої інстанції може бути оскаржене у вищому суді землі, а його рішення, в свою чергу, – у касаційному провадженні в Федеральному адміністративному суді. Однак таке провадження може бути розпочато лише у випадку, якщо його допускає вищий земельний суд або мали місце серйозні процесуальні порушення, у зазначених у законі випадках можливе звернення до Федерального суду, оминаючи вищий суд землі, який приймає до розгляду справи у разі, коли йде мова про порушення норм федерального права. Якщо оскаржується правильність застосування права землі, Вищий адміністративний суд приймає остаточне рішення [6]. Крім того, відповідно до Положення про адміністративні суди адміністративне судочинство здійснюється незалежними, відокремленими від адміністративних органів судами, тобто адміністративні суди Німеччини діють у межах загальної системи правосуддя і повністю (як організаційно, так і функціонально) відокремлені від адміністрації. Таким чином, система адміністративних судів Німеччини є багатоланковою та досить складною.

Модель системи адміністративної юстиції Франції, яка за своєю природою є класичною, характеризується наявністю спеціальних судових органів, що займаються розглядом і вирішенням лише спорів за позовами громадян до органів управління. Метою французької адміністративної юстиції є регулювання конфліктів між громадянами і органами державного управління або між самими органами і установами, а також прийняття рішень, що ґрунтуються на нормах адміністративного права [7]. Щодо системи адміністративної юстиції Франції, то вона відокремлена від судів загальної юрисдикції, є триланковою і складається з: адміністративних трибуналів, до яких відносяться регіональні (загальні адміністративні суди) і спеціалізовані адміністративні суди (Рахункова палата, дисциплінарні суди, суди з питань загального забезпечення); апеляційних адміністративних судів, які переглядають судові рішення адміністративних трибуналів, що знаходяться в межах їхньої територіальної юрисдикції; Державної ради, яка очолює систему органів адміністративної юстиції та одночасно діє як головний консультативний орган уряду країни. За загальним правилом Державна рада є судом касаційної інстанції щодо рішень, винесених спеціалізованими судами адміністративної юстиції. Разом з тим, у випадках визначених законом, Державна рада розглядає спори як суд першої і останньої інстанції, має повноваження апеляційної інстанції та приймає до провадження найбільш важливі справи. Крім того, у разі, коли закон визнає можливість конфлікту

юрисдикцій, тобто коли визначення підвідомчості спору між загальним судом та судом адміністративної юстиції є утрудненим, зазначений конфлікт вирішує спеціальний орган — Трибунал з конфліктів.

Не може залишитися поза увагою, на нашу думку, досвід Республіки Польща у сфері адміністративної юстиції. Так, система адміністративних судів у Польщі є двоінстанційною. Вона складається з адміністративних судів воєводств та Вищого Адміністративного Суду Республіки Польща. До 1 січня 2004 року діяв лише Вищий Адміністративний Суд, який мав свої філії у найбільших містах. Адміністративні суди здійснюють правосуддя шляхом контролю за діяльністю публічної адміністрації (сфера державного управління й місцевого самоврядування) та розв'язання спорів щодо компетенції та підвідомчості між органами місцевого самоврядування, самоврядними апеляційними колегіями, а також між ними та урядовими органами. Судами першої інстанції є адміністративні суди воєводств. Вищий Адміністративний Суд Республіки Польща розглядає в апеляційному порядку скарги на рішення цих судів. Крім того, до компетенції Вищого Адміністративного Суду Республіки Польща належить право тлумачити правові положення, використання яких призвело до відмінностей у рішеннях адміністративних судів, а також роз'яснювати складні випадки застосування права. Він також може вирішувати спори щодо підвідомчості між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади. Характерною особливістю польської системи адміністративної юстиції є те, що перед зверненням до суду особа має пройти процедуру оскарження прийнятого адміністративним органом рішення саме до цього органу. Якщо рішення приймається не на користь особи, вона може звернутися до вищого адміністративного органу. Фактично в адміністративному судочинстві Польщі наявне обов'язкове оскарження рішень державних органів чи установ у досудовому порядку, що є необхідною передумовою звернення до суду. У разі невиконання цих вимог адміністративний суд першої інстанції вправі відмовити у прийнятті заяви [5].

Як свідчить досвід багатьох країн, система адміністративних судів здатна швидко реагувати та ефективно вирішувати спори, які виникають у сфері публічно-правових відносин. Крім того, інститут адміністративної юстиції, на нашу думку, є одним з основних елементів правової держави, який Україна, намагаючись відповідати європейським стандартам захисту прав та свобод людини і громадянина, також запровадила шляхом формування судів адміністративної юрисдикції в системі судів загальної юрисдикції, закріпивши саме таку модель в Основному Законі України: положення Конституції України про судову спеціалізацію (ч. 1 ст. 125) та про гарантування кожному права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55) [8].

Закон України від 7 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів» (з наступними змінами) передбачає, що судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур (ч. 2 ст. 1), у системі судів загальної юрисдикції (ч. 1 ст. 3) діють спеціалізовані суди, до яких належать, зокрема, адміністративні (ч. 1 ст. 17, ч. 1 ст. 18) [9].

Систему судів загальної юрисдикції згідно з ч. 2 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» складають: місцеві суди; апеляційні суди; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди (ч. 3 ст. 17) [9].

Формуючи систему адміністративних судів України, за основу було взято принцип доступності правосуддя для громадян і незалежності суддів від впливу інших органів влади, який був закріплений на законодавчому рівні. Так, система адміністративних судів України складається з: місцевих загальних судів як адміністративних судів (компетенція яких визначена ч. 1 ст. 18 КАС України) та окружних адміністративних судів (компетенція яких визначена ч. 2 ст. 18 КАС України), як судів першої інстанції; апеляційних адміністративних судів, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України, які переглядають судові рішення місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції, в апеляційному порядку як суди апеляційної інстанції (ч. 2 ст. 20 КАС України). Разом з тим вони діють також як суди першої інстанції при розгляді справ за адміністративними позовами про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (ст. 1831 КАС України); Вищого адміністративного суду України, який переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції (ч. 3 ст. 20 КАС України), та водночас розглядає справи як суд першої інстанції щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, справи про дострокове припинення повноважень народного депутата України, а також справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ч. 4 ст. 18 КАС України), а також переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції, зокрема, судові рішення Київського апеляційного адміністративного суду у випадках, передбачених ч. 6 ст. 177 КАС України (ч. 3 ст. 20 КАС України) та судові рішення апеляційних адміністративних судів, розглянутих по першій інстанції.

Крім того, у системі адміністративних судів України існує таке поняття як «подвійна касація», і такі повноваження належать Верховному Суду

України. Так, Верховний Суд України переглядає судові рішення адміністративних судів після їх перегляду в касаційному порядку з мотивів: неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах; встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення Вищим адміністративним судом України незаконного судового рішення з питань у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 237 КАС України). Саме така система адміністративних судів функціонує в Україні.

Разом з тим, останнім часом активно обговорюються зміни до Конституції України щодо реформування судової системи, а також пропонуються нові редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де мова йде про ліквідацію спеціалізованих судів, а також про перехід до триланкової системи судоустрою. Вважаємо, що при прийнятті таких змін до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» необхідно враховувати ту обставину, чи відповідатимуть вони європейським вимогам і стандартам, чи не розбалансиують сформовану судову систему. Тому, на нашу думку, при вирішенні цього важливого питання, проводячи судову реформу, необхідно знову ж таки звернутися до досвіду побудови судової системи провідних європейських держав, у яких адміністративна юстиція дієво функціонує та є одним з найбільш ефективних механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина від порушень з боку органів державної влади.

Актуальним також залишається питання доцільності існування в Україні чотирьохінстанційної системи адміністративного судочинства в контексті реформування судової системи шляхом переходу до триланкової. У юридичних колах побутує неоднакове бачення триланкової системи судів. Так, Верховний Суд України розробив законопроект, основні положення якого були презентовані на виїзному засіданні Уряду, проведеному в приміщенні Верховного Суду України 13 жовтня 2014 року за участю суддів Верховного Суду України, і зводяться до того, що Україна повинна перейти до триланкової судової системи з відмовою від спеціалізації судів як окремих установ на користь упровадження спеціалізації суддів. На противагу цьому баченню існує думка про перехід до триланкової системи, однак не шляхом об'єднання усіх судів в єдину систему, а шляхом виокремлення адміністративних судів із системи судів загальної юрисдикції, тобто суди адміністративної юрисдикції необхідно зберегти як самостійну складову судоустрою, закріпивши на конституційному рівні існування: окружних, апеляційних та

Верховного Адміністративного Суду України. Такі пропозиції були обговорені 2 червня 2014 року під час круглого столу суддями адміністративних судів, вченими, науковцями та міжнародними експертами і, на нашу думку, відповідають досвіду провідних європейських країн, у яких ефективність функціонування адміністративних судів доведена часом та є однією з ознак демократичної держави, яка побудована на верховенстві права.

Перелік використаних джерел

1. *Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28 квітня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 30. — С. 426.*
2. *Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 27—28. — С. 180.*
3. *Указ Президента України від 1 жовтня 2002 р. № 889/2002 «Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України» // Офіційний вісник України. — 2002. — № 40. — С. 1856.*
4. *Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 35—36, № 37. — С. 446.*
5. *Коліушко І.Б. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / Автори-упорядники: І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда. — К. : Факт, 2003. — С. 11, 382—453.*
6. *Шишкін В. Організація і повноваження адміністративного суду Німеччини // Право України. — 1995. — № 11. — С. 60.*
7. *Брэбан Г. Французское административное право: Перевод Д. Васильева, В. Карповича / Г. Брэбан. — М. : Прогресс, 1988. — С. 365.*
8. *Конституція України від 28 червня 1996 року із змінами, внесеними згідно із Законом №742-VII від 21 лютого 2014 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.*
9. *Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41—42, № 43, № 44—45. — С. 529.*

БОГАЧЕНКО С., МІКУЛА О. Проблеми формування та перспективи розвитку адміністративних судів в Україні.

У статті досліджено питання формування адміністративних судів в Україні, розкрито моделі адміністративних судів європейських держав, окреслено структуру адміністративних судів України, а також обґрунтовано об'єктивну потребу їх розвитку.

Ключові слова: адміністративні суди, адміністративна юстиція, суди адміністративної юрисдикції, адміністративне судочинство, система адміністративних судів.

Богаченко С., Микула О. Проблемы формирования и перспективы развития административных судов в Украине.

В статье исследован вопрос формирования административных судов в Украине, раскрыты модели административных судов европейских государств, очерчено структуру административных судов Украины, а также обосновано объективную потребность их развития.

Ключевые слова: административные суды, административная юстиция, суды административной юрисдикции, административное судопроизводство, система административных судов.

Bogachenko S., Mikula O. The problems of formation and the possibilities of development of the administrative courts in Ukraine.

The article is devoted to the issue of formation of the administrative courts in Ukraine, the models of the administrative courts of the European States are researched, structure of the administrative courts in Ukraine is defined, and also the objective needs of development of the administrative courts are proved.

Key words: administrative courts, administrative justice, the courts of administrative jurisdiction, administrative proceedings, system of the administrative courts.

УДК 340.6

Володимир КРАВЧУК,
суддя Львівського окружного адміністративного суду,
доктор юридичних наук, професор,
викладач Національної школи суддів України

АНОМАЛІЇ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Конституційна функція судів – правосуддя – має на меті забезпечення справедливості шляхом розгляду цивільних, кримінальних, адміністративних справ, наслідком якого є захист порушених прав та інтересів. Судова діяльність відбувається у визначеній процесуальній формі та з дотриманням етичних норм.

Правильний судовий процес передбачає як мінімум три умови: 1) належну мету – позивач звернувся за захистом своїх прав; 2) належну поведінку – учасники процесу є добросовісними і поведуться відповідно до вимог процесуального законодавства; 3) належне ставлення – учасники процесу поважають суд і довіряють йому, а суд поважає учасників процесу. Такий процес відповідає очікуванням сторін, суду та суспільства, і в цьому сенсі є «нормальним».

Однак, як показує практика, не всі судові процеси відповідають цим умовам. У таких випадках доречно вести мову про «судові аномалії», маючи на увазі, що «аномалія» (грец. *ανωμαλία* – ненормальність) – це неправильність, відхилення від норми, від загальної закономірності.

Окремі аспекти цієї проблеми порушувалися у працях вчених-психологів, розглядалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Національні стандарти суддівської освіти: професійна психологічна підготовка», яка відбулась 4 листопада 2014 року, однак питання нетипової поведінки з боку сторін судового процесу, як окрема проблема, не досліджувалась.

У цій статті запропоноване авторське бачення типових аномальних ситуацій, що виникають під час судового процесу, причини їх виникнення, ознаки та можливі заходи реагування з боку суду.

Аномалії судового процесу можна поділити на три групи: 1) аномалії мети; 2) аномалії поведінки; 3) аномалії ставлення.

Аномалія мети судового процесу має місце тоді, коли справжньою метою звернення до суду є не захист порушених прав та інтересів позивача, а досягнення інших цілей. Серед них можна виділити такі цілі: 1) публічна реакція на певну подію; 2) інформаційний привід; 3) покарання відповідача; 4) тактичний маневр; 5) виконання обов'язку; 6) забезпечення зайнятості; 7) проведення експерименту (навчання).

Процес, як публічна реакція, має на меті формалізацію реакції позивача на певну дію, яка тією чи іншою мірою впливає на позивача, та публічну демонстрацію незгоди з діями, які оскаржуються. Непряма мета – підтримання або підвищення довіри певної соціальної групи. Прикладами такого типу аномалії є оскарження законів до Вищого адміністративного суду України, звернення з вимогами про скасування указів Президента України про нагородження героїв Української Повстанської Армії тощо. Характерними ознаками спрямованості процесу на досягнення такої мети є те, що позивач, як правило, є публічною особою (народним депутатом, кандидатом на виборну посаду, громадським діячем, державним службовцем високого рангу). Факт звернення до суду набуває розголосу, оприлюднюється у засобах масової інформації. Процесуальні особливості таких справ виявляються в тому, що позивач не бере особистої участі, процес висвітлюється у засобах масової інформації. Результат вирішення справ, як правило, не має самостійного значення.

Процес, як інформаційний привід, має на меті привернути увагу суспільства до певної проблеми або особи. Цією особою може бути як позивач, так і відповідач. Як правило, це публічні особи або організації. Предметом спору виступають суспільно-значимі рішення, дії або факти. Наприклад, оскаржуються рішення рад про святкування Дня перемоги, оголошення Дня жалоби на 9 травня, про встановлення меморіальних дощок, про забудову парків. Важливо, щоб усі про це говорили і цим цікавилися, а заодно і позивачем. Процесуальні особливості такого судового процесу виявляються в особистій участі позивача у розгляді справи, присутності журналістів у залі засідання, трансляції процесу, широкому коментуванні процесу поза судовим засіданням, перекрученні інформації, впливі на суд через мітинги біля суду тощо.

Процес, як спосіб покарання, має на меті «створити проблеми» відповідачу або вимусити від нього спокути та вибачення. Звертаючись до суду, позивач «вливає» на папір свою образу на відповідача. Відповідачем в таких справах часто є посадова особа, безпосередньо винна у конфлікті. Процес часто супроводжується особистими претензіями та надмірною емоційністю. Процесуальними проявами такого виду процесу є наявність вимог про стягнення шкоди, про окрему ухвалу, про судовий контроль, вимоги про особисту участь відповідача.

Процес, як тактичний маневр, має на меті створити вплив на інші справи. Ця мета не є очевидною для суду. Ознаками такого процесу є не типові або не істотні вимоги, «надумані» підстави. В процесах цього типу, як правило, беруть участь професійні представники, часто мають місце зловживання процесуальними правами (зокрема, затягування справи), і під час судового розгляду виявляється зв'язок з іншими справами.

Процес, як обов'язок, має на меті виконання службового обов'язку. Позивач не мотивований на досягнення позитивного кінцевого результату. Він просто робить свою роботу. Позивач «відпрацьовує» час. Такий процес характерний для справ за зверненнями суб'єктів владних повноважень. У таких справах стандартні вимоги і типова правова позиція. Особливостями такого процесу є байдужість позивача до результату (процес заради зарплати), процесуальна пасивність, прогнозованість.

Процес, як зайнятість, має місце, коли позивач звертається до суду через потяг судитись. Метою такого процесу є самореалізація. Він, як правило, любитель процесу (часто правозахисник-початківець), постійний відвідувач суду. Позовні вимоги не є істотними, а правова позиція суду – відома. Позивачу цікаво виграти, довести свою правоту, щоб підняти самооцінку. Це справи за скаргами на несвоєчасні відповіді на звернення, на безпідставну переадресацію звернень іншим суб'єктам тощо. Найдрібніші порушення використовуються таким позивачем як привід для звернення до суду. Особливості процесу такого типу проявляються в особистій участі позивача, активному використанні процесуальних прав, уважності до дрібниць. Суд використовується як трибуна, а суддя – як вимушений слухач!

Процес, як експеримент, має на меті задоволення власної цікавості: що з цього буде? яким шляхом піде практика? Ознаками такого процесу є те, що позивачем виступає любитель-правозахисник або юрист-експериментатор, позовні вимоги є ексклюзивними і мають розлогу нетипову мотивацію. Позивач використовує різне тлумачення закону, робить акценти на практиці Європейського суду з прав людини або Конституції України, закликає суд до реалізації принципу верховенства права.

Правильне визначення мети звернення до суду важливе для суду, оскільки дозволяє зрозуміти загальну логіку процесу, врахувати зовнішні фактори, щоб не зробити суд заручником ситуації. З урахуванням мети процесу, суд вибудовує власну стратегію, яка виявляється в правильному обранні часу та місця судового засідання, тривалості перерв, строку розгляду справи, складу учасників процесу, предмета доказування та змісту судового рішення.

Аномалії поведінки можна класифікувати на дві групи: 1) психологічні: надмірна емоційність, низький рівень культури та виховання, провокація конфлікту, психічні хвороби; 2) правові: зловживання правами, ігнорування вимог закону, невиконання розпоряджень судді.

Надмірна емоційність сторін проявляється у незвичних для судової зали емоціях: плач, відчай, крик, агресивні дії (ляскання по столі, кидання речами, розкидання паперів). Реакція суду на таку поведінку повинна мати, насамперед, психологічний, не правовий характер. Суддя повинен заспокоїти особу, висловити співчуття, дати води, у разі потреби – оголосити перерву.

Низький рівень культури проявляється у вживанні ненормативної лексики, незрозумілому формулюванні думок, неохайності. Часто це асоціальні люди: пияки, волоцюги. Суд реагує на цю ситуацію шляхом швидкого розгляду справи, бажано впродовж одного засідання, опитування проводиться лише для встановлення або перевірки необхідних обставин.

Провокація конфлікту проявляється у підвищенні голосу, перебиванні, образах, штурханах та інших фізичних контактах. Суд реагує шляхом закликів до належної поведінки, попередження, залучення судового розпорядника чи охорони, притягнення до відповідальності за неповагу до суду, видалення порушника із зали. Доцільно також оголошувати перерву в судовому засіданні.

Ознаки психологічної хвороби проявляються у неадекватності, нелогічності пояснень та дій, відсутності реакції на зауваження суду. В цьому випадку рекомендується розглядати справу в письмовому провадженні, контролювати переміщення такої особи в суді (до виходу з будівлі), у разі потреби – звернутись із запитом щодо дієздатності особи.

Правові аномалії полягають у невиконанні вимог закону. Можна виділити три види правових аномалій: 1) зловживання процесуальними правами; 2) ігнорування закону; 3) невиконання вимог судді.

Зловживання процесуальними правами є умисним, недобросовісним процесуальним правопорушенням, що виявляється у використанні прав не за призначенням з метою заподіяння шкоди іншим або перешкоджанні діяльності суду. Зловживання правами відображається у створенні штучних підстав для відкладення чи перерви (заміна адвоката, повторне ознайомлення зі справою, залучення третіх осіб) у засіданні; неявки в засідання з поважних причин; подання доказів в останній момент; зміні підстав, предмета позову (уточнення), розміру вимог; подання багатьох клопотань, в тому числі повторних; «з'їдання» часу, відведеного для справи; подання заяв про відводи.

Такі дії мають на меті затягнути спір; унеможливити виконання судового рішення; примусити позивача до мирової угоди; вимотати сторону фінансово; відпрацювати гроші клієнта; зупинити інше провадження тощо.

Суд реагує на зловживання процесуальними правами шляхом чіткої оцінки певних дій, як таких, що містять ознаки зловживання; роз'яснення неприпустимості дій, що свідчать про зловживання; встановлення чітких строків для реалізації прав; кваліфікації повторних дій як зловживання правом і обмеження права.

Ігнорування вимог закону проявляється у вчиненні дій, які не врегульовані правом; заявленні неправових клопотань (слухати справу вдома, викликати телебачення); неправильних та некоректних формулюваннях (перенести засідання, виключити з числа відповідачів). На відміну від зловживання, ігнорування закону можуть не мати умисного характеру. Суд реагує на такі відхилення шляхом роз'яснення порядку реалізації прав, надання правової і технічної допомоги, формулювання вимог «під цілі» правосуддя, виходу за межі позовних вимог тощо.

Невиконання вимог судді може мати місце внаслідок умислу, недбалості, необережності, байдужості, зайнятості, забудькуватості, незрозумілості тощо. Реакція суду залежить від причин. Суд може провести виховну розмову, роз'яснити стороні обов'язок виконувати вимоги суду, звернутися до керівника відповідної установи з цього приводу, вжити заходи процесуального примусу

Аномалії ставлення виявляються у конфлікті. Залежно від сторін, конфлікти можуть бути між позивачем і відповідачем, між стороною і судом, між сторонами і судом, між представниками і судом. Причини цих конфліктів особливого значення для судового процесу не мають.

Конфлікт сторін проявляється у взаємних криках, образах, перебиванні одне одного та інших діях, які демонструють неповагу. Суду важливо припинити конфлікт на початковій стадії. Для цього суд заспокоює сторін, закликає до порядку, роз'яснює порядок надання пояснень. Важливо, щоб суд демонстрував неупередженість і не висловлював підтримки жодній стороні конфлікту.

Конфлікт між стороною і судом проявляється у відводах, у тому числі повторних, погрозах «законом» та скаргами, закликами до самовідводу, демонстрації зневаги (сторона не встає перед судом), звинуваченні в корупції. Суд реагує на такий конфлікт шляхом самовідводу, призначення колегіального розгляду справи, роз'яснення мотивів своїх дій, відповідальності за неповагу, попередження, видалення. Справи, де є такий конфлікт, доцільно вирішувати якнайшвидше.

Конфлікт типу «сторони – суд» проявляється в незадоволенні процесом обох сторін, у спільних діях проти судді. Єдиною правильною реакцією на таку ситуацію є відвід або самовідвід.

Конфлікт між представником та судом виявляється у процесуальних зловживаннях, неетичній поведінці щодо судді чи представника, провокаціях порушень для наступного написання скарги. Засобами реагування на такі ситуації є попередження і видалення із зали засідання, скарга судді у дисциплінарну комісію адвокатури, звернення судді до органів суддівського самоврядування, звернення від імені суду на підставі рішення зборів, звернення до прокуратури із заявою про злочин.

Очевидно, що не може бути повного переліку аномальних ситуацій. Але

і цих досить, щоб зрозуміти – проблема є! Оптимальне реагування суду на подібні аномальні ситуації потребує певного досвіду та психологічної готовності до дій у надзвичайній судовій ситуації. Судді повинні готуватися до них в межах спеціальної початкової та постійної підготовки, уявляти, обговорювати, «програвати» на ділових іграх. Правильна реакція на межі права і психології.

На дослідження цих прикладних проблем слід звертати увагу досвідчених психологів, залучати їх до створення спеціальних курсів «психологічної оборони» в Національній школі суддів України. Думаю, настав час ставити питання про створення у недалекій перспективі окремих судових психологів при Раді суддів України. Закликаю до дискусії та обговорення на сторінках «Слова».

КРАВЧУК В. Аномалії судового процесу.

У статті запропоноване авторське бачення типових аномальних ситуацій, що виникають під час судового процесу, висвітлені причини їх виникнення, ознаки та можливі заходи реагування з боку суду.

Ключові слова: психологічна підготовка, зловживання правами, психологічна оборона.

КРАВЧУК В. Аномалии судебного процесса.

В статье предложено авторское видение типичных аномальных ситуаций, возникающих во время судебного процесса, освещены причины их возникновения, признаки и возможные меры реагирования со стороны суда.

Ключевые слова: психологическая подготовка, злоупотребление правами, психологическая оборона.

KRAVCHUK V. Anomalies of court trial.

In the article author investigate typical anomalies situations arising during the court trial, highlighted their causes, symptoms and possible responses by the court.

Key words: psychological training, abuse of rights, psychological defense.

УДК 347.99

Олег МАТУЩАК,
суддя Львівського апеляційного
господарського суду

Ольга МИХАЛЮК,
помічник судді Львівського апеляційного господарського суду,
аспірантка кафедри цивільного права та процесу Львівського
національного університету імені Івана Франка

АКТУАЛЬНІСТЬ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СУДІВ ЧИ СУДДІВ?

Справжня демократична правова держава може існувати лише за наявності відповідної судової системи. Саме тому питання реформування судової системи постало перед новою владою. Нині все частіше у засобах масової інформації з'являються повідомлення про ліквідацію господарських судів, з посиланням на «високопоставлене джерело» з Адміністрації Президента України. Натомість керівник Головного управління з питань судоустрою Адміністрації Президента України Вадим Фесенко, відповідаючи на запитання кореспондента щодо підготовки пакету законопроектів про ліквідацію господарських судів в рамках судової реформи, зазначив, що у Головному управлінні з питань судоустрою Адміністрації Президента України не готуються проекти законів, пов'язані з ліквідацією системи господарських судів [1].

Окрім цього, більшість юристів-практиків та науковців не поділяють поодинокі позиції щодо ліквідації господарських судів.

А тому постає питання: ліквідація господарських судів є необхідністю сьогодення чи це замовний матеріал для ЗМІ певних осіб для зниження авторитету системи господарського судочинства та підвищення власного?

Тим-то метою цієї статті є дослідження на основі аналізу позицій науковців та практиків необхідність існування системи господарських судів в Україні.

Питання доцільності існування вказаних спеціалізованих судів досліджували чимало вчених юристів та практиків, зокрема, Беяневич О., Белоусов П., Бондаренко І., Бородін М., Громовий О., Давидюк О., Задорожний О., Капліна О., Кисіль В., Назаров І., Подцерковний О.

Разом з тим питання доцільності існування вказаної системи в умовах ринкової економіки через призму історичного становлення спеціалізації судів, а не суддів ще не було предметом окремого дослідження та вивчення.

Тривалий час Україна не була самостійною, незалежною державою, а входила до складу певних держав, а тому історія становлення господарських судів України не існує окремо від історії становлення аналогічних судів цих держав. Попередником сучасних господарських судів у Російській імперії, до складу якої входила більша частина України, були комерційні суди, які розглядали торговельні й вексельні справи, справи про торговельну неспроможність. Так історично склалося, що на території України відлік створення господарських судів у сучасному розумінні ведуть з часу заснування комерційного суду в м. Одесі у 1807 році, пізніше було засновано комерційний суд у Феодосії – у 1819 році та Ізмаїлі – у 1824 році. Хоча багато дослідників історії виникнення та розвитку комерційного права стверджують про значно раніше утворення й існування інституцій, які вирішували такі спори. Зокрема у науковій літературі згадується про те, що уже з 1374 року господарські спори на території України знаходили своє вирішення у магістратах. Органами, які вирішували господарські спори, були відповідні Ради [2, с. 65–67].

Порядок розгляду справ у комерційних судах був затверджений 14 травня 1832 року указом імператора Російської імперії Миколи I. З 1864 року всі види спорів, що виникали в процесі торговельної діяльності у тих місцевостях, на які не поширювалася діяльність комерційних судів, були передані у підвідомчість загальним цивільним судам. Водночас кількість комерційних судів зменшується, на початку ХХ ст. їх залишається лише чотири: у Москві, Петербурзі, Харкові та Одесі. Разом із комерційними судами утворюються нові організаційні структури для розгляду торговельних спорів, право створювати які, за поданням бірж, надається міністру фінансів Росії. Ними стали арбітражні комісії (інша назва – біржові суди). Усі означені інституції проіснували до 1917 року. Після Жовтневого перевороту 1917 року змінюється майнова основа господарської діяльності і майже всі підприємства націоналізуються, а вирішення господарських спорів, що виникають між державними підприємствами, здійснюється в адміністративному порядку за вертикальною підпорядко-

ваністю, тобто вищими органами управління. Після утворення СРСР діяльність арбітражних комісій поновлюється. Їх організаційно-структурна побудова закріплюється відповідно до адміністративно-територіального поділу держави (Вища арбітражна комісія при Раді праці й оборони (РПО) СРСР; вищі арбітражні комісії при економічних радах союзних республік; арбітражні комісії при РНК АРСР, місцеві, обласні, губернські арбітражні комісії) та галузевого розподілу діяльності у сфері економіки (відомчі арбітражні комісії). Для розгляду конфліктних ситуацій у біржовій діяльності окремо утворюються арбітражні комісії при товарних і фондових біржах, які діють на правах третейських судів. Надалі, після повного переходу на адміністративне регулювання економіки держави, діяльність арбітражних комісій припиняється, а розгляд господарських спорів між установами й організаціями в секторі економіки здійснюється державним (розгляд господарських спорів між підприємствами різного галузевого підпорядкування) та відомчим арбітражем (розгляд господарських спорів між підприємствами, підпорядкованими одному міністерству, які, по суті, з організаційно-структурною трансформацією проіснували до утворення в Україні незалежної держави). При цьому державні арбітри призначалися і звільнялися з посади в адміністративному порядку керівництвом держави.

Нинішня система господарських судів сформувалась у нашій державі внаслідок набуття Україною незалежності, а також у зв'язку зі зміною пріоритетів у майновій основі господарської діяльності, демократизацією суспільно-політичного життя, розбудовою правової держави та реформуванням чинного законодавства України, системи органів державної, виконавчої та судової влад. З огляду на це Верховною Радою України було прийнято низку законодавчих актів, поміж яких є такі визначальні для становлення господарського процесу документи: Закон України «Про арбітражний суд» (1991 р.), який з червня 2001 року згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про арбітражний суд» перейменований на Закон України «Про господарські суди» (втратив чинність у 2002 році у зв'язку з набранням чинності Законом України «Про судоустрій України»); Арбітражний процесуальний кодекс України (1991 р.), який з червня 2001 року згідно із Законом України «Про внесення амін до арбітражного процесуального кодексу України» перейменований на Господарський процесуальний кодекс України; Господарський кодекс України (2003 р.) та деякі інші. У результаті прийняття зазначених нормативних актів, чинна за радянських часів система державного та відомчого арбітражу була ліквідована, а господарський суд з органу адміністративної влади перетворився на орган судової влади.

У названому історичному екскурсі важко віднайти принаймні натяк на недоцільність існування спеціалізованої ланки з розгляду комерційних спорів починаючи щонайменше із XIV ст. і по теперішній час. Правиль-

ність, професійність та швидкість вирішення таких спорів, як і раніше, безпосередньо впливає на економічні процеси, які є основною, невід'ємною складовою частиною незалежної правової держави.

Незважаючи на вищевикладене, нині масштабного розголосу набув новий Законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». За законодавчими актами удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів система судів загальної юрисдикції будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Систему судів загальної юрисдикції складають: місцеві суди; апеляційні суди; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України. А відповідно до ст. 21 цього ж Закону, місцевими судами є: 1) місцеві загальні суди (районні, районні або міжрайонні у містах, міські та міськрайонні суди); 2) окружні суди з розгляду цивільних і кримінальних справ; 3) окружні адміністративні суди [3].

А тому особливу зацікавленість щодо вказаного Законопроекту висловлюють «господарники». Адже, виходячи з вищезазначених норм, господарські суди підлягають ліквідації. У даному ракурсі проведено неодноразові обговорення та круглі столи, однак принципові причини для необхідності прийняття таких кардинальних рішень названо так і не було.

Більше того, науковці гостро критикують таку судову реформу. На думку професора О. Подцерковного, ідея щодо ліквідації спеціалізованих господарських судів під час реформування судової системи не може жодним чином призвести до підвищення якості винесення судових рішень, але точно погіршить стан захисту прав суб'єктів господарювання. Система господарських судів напрацювала найкращі та найґрунтовніші акти тлумачення положень господарського та цивільного законодавства, надала ясність у питаннях співвідношення Цивільного та Господарського кодексів, по суті, виправивши огріхи законодавця [4].

Проблематика спеціалізації судової системи досліджувалась і на рівні дисертаційного дослідження. Так, І. Назаров вказує, що більшість країн Європейського Союзу мають розвинуту систему спеціалізованих судів, і це розцінюється як засіб підвищення якості правосуддя, його доступності для населення та ефективності судової системи [5, с.16].

Разом з тим, незважаючи на однастайність у своїх позиціях юристів-науковців та практиків, ЗМІ гучно розповсюджують провокаційні статті та відгуки щодо господарської системи судочинства.

Так, журналіст інтернет-видання «Еліта країни» В. Трофілов стверджує, що Вищий господарський суд України під керівництвом Львова Б.Ю. продовжив виносити «замовні» неправомірні судові рішення, що абсолютно не ґрунтуються на положеннях чинного законодавства. Крім цього, автор з впевненістю наголошує, що у ЗМІ є багато доказів того, як соратники Татькова та Ємельянова, перебуваючи на посадах помічників суддів та се-

кретарів судового процесу, розносили кабінетами судів фактично накази, як і яким чином вирішувати ту чи іншу справу [6].

Читаючи такі агресивні висловлювання, виникає риторичне запитання до автора, чи він, оперуючи термінами «докази» та «чинне законодавство», знає їх значення. Так, докази повинні бути підтверджені певними засобами, а коли це просто голослівні вигуки журналістів про накази і неправомірні «замовні рішення», то це називається поширення неправдивої та недостовірної інформації, що, до речі, врегульовано чинним законодавством.

Ще одне повідомлення, в якому журналісти, з посиланням на невідому особу з Адміністрації Президента, з впевненістю заявляють: «Ні для кого не секрет, що останнім часом господарські суди стали епіцентром корупції і кидають тінь на всю судову систему, яка після реформи почала більш ефективно працювати. Ми бачимо більше виправдувальних рішень і в цілому, рішень спрямованих на відновлення прав громадян. Але господарські суди не дають людям можливості відчутти результати реформ, гальмують реформи, кидають тінь на всю владу в цілому і тому підлягають ліквідації» [7].

Щодо такої журналістської репліки дуже вдало висловив свою позицію адвокат та радник міжнародної юридичної групи «Astarovlawyers» О. Громовий: «Ліквідація господарських судів не підвищить ефективності роботи української судової системи. Проблема корупції також не може бути вирішена шляхом ліквідації конкретної судової вертикалі, оскільки це проблема не судового органу, а персонально окремих суддів» [8].

Необхідно зазначити, що нині згідно з Конституцією України найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України, а відтак, позиція суддів найвищої судової інстанції має безперечно вагомий роль у реформуванні судової гілки влади.

Так, особливого розголосу в колах юристів набув виступ голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на виїзному засіданні Уряду, проведеному в приміщенні Верховного Суду України 13 жовтня 2014 року за участю його суддів. Відповідно до позиції Ярослава Романюка, Україна повинна перейти до триланкової судової системи з відмовою від спеціалізації судів як окремих установ на користь упровадження спеціалізації суддів.

З огляду на прагнення української спільноти та України вступити у Євросоюз, досвід європейських країн є пріоритетним у побудові системи правосуддя. А отже, доцільність запровадження спеціалізації суддів замість судів необхідно визначити через дослідження систем правосуддя інших країн Європи.

Наприклад, судова система Франції (фр. Organisation juridictionnelle en France) складається з трьох рівнів судів: суд першої інстанції (районний,

районний у місті, міський та міськрайонний суд, що має право винести судові рішення у справі), апеляційний суд і касаційний суд. Крім цього, існують спеціалізовані суди, які входять у трирівневу систему та розділені на кілька видів за типом спорів: комерційні спори, спори з соціальних питань, земельні спори. При цьому касаційний суд – це Верховний суд країни і заморських територій Франції. Він був створений у 1790 році і залишається хіба що «посередником» між народом та державою, маючи на меті охорону закону від невинуватих тлумачень та інших «зазіхань». Незважаючи на свою назву, цей суд не розглядається як інстанція, головною метою якої є перевірка рішень нижчих судів. Його завдання – забезпечити дотримання закону цими судами. Тому можна сказати, що Касаційний суд розглядає питання права. Підставами для його діяльності є порушення закону, перевищення влади, помилка в компетенції, недотримання форми рішення, суперечливість рішення [9].

Ще одним прикладом може стати судова система Австрії, яка складається з чотирьох рівнів. У цивільних справах у загальному випадку передбачено проходження трьох інстанцій, а в кримінальних справах – двох. Найвищою інстанцією в цивільних і кримінальних справах є Верховна судова палата у Відні (Верховний суд), де правосуддя здійснюють 57 суддів. Наступний організаційний рівень складають чотири Вищих земельних суди (апеляційні суди), в яких нині працюють 169 суддів. Третій організаційний рівень складає 21 судова палата першої інстанції (суди першої інстанції, окружні суди). Переважно їх називають земельними судами [10].

Якщо говорити про суди ФРН, то такими є суди федерації та земель. При цьому суди земель поділяються на: дільничі, земельні, Вищі (Верховні) суди земель ФРН та Об'єднаний сенат вищих федеральних судів. Причому всі вказані суди мають розширений поділ за спеціалізацією. Наприклад, дільничі суди розглядають цивільні справи (суд з питань виконання судових рішень, суд з питань заборгованості, суд з майнових питань, суд із сімейних справ) та кримінальні справи (суд шеффенів для дорослих, суд шеффенів для молоді, суд для дорослих, суд для молоді). Земельні суди, в свою чергу, поділяються на першу та апеляційну інстанції, які включають палати з майнових питань та з комерційних питань [11].

Як бачимо, країни Європи мають широко розгалужену систему саме судів різних спеціалізацій, а не спеціалізації суддів. Окрім цього, як вірно зазначає професор О. Белянєвич, принцип спеціалізації судів (а не суддів) закріплений у Конституції України, тому без внесення відповідних змін до Основного Закону обговорювати проблематику спеціалізації судів можна лише в порядку наукової дискусії. Крім того, науковець зазначає, що якщо говорити про довіру до судової влади, то її відновлення аж ніяк не вирішується ліквідацією системи господарських судів [4].

При цьому цікавим є те, що у вищеназваних розвинутих європейських

країнах касаційною інстанцією є відповідні Вищі суди, а не Верховний суд, що, як видається, є цілком виправдано.

У даному аспекті дозволимо собі не погодитись з позицією Ярослава Романюка щодо розширення повноважень Верховного Суду України, який зазначає, що існування чотирьохланкової системи, яка передбачає існування другої касації, є недоцільним.

На наше переконання, нівелювати подвійну касацію, яка існує тепер, необхідно не шляхом ліквідації Вищих спеціалізованих судів, а через реформування Верховного Суду України відповідно до європейських норм. Тобто Верховний Суд України повинен слугувати судом, який вирішує виняткові справи, пов'язані з порушенням норм права, які не пов'язані з повторним переглядом рішення, за винятком, різного застосування одних і тих же норм матеріального права (як зрештою, і є на сьогодні). В свою чергу, судами касаційної інстанції повинні слугувати Вищі спеціалізовані суди.

Однозначно судова реформа є необхідною, однак, очевидно, вона повинна бути спрямована на якість, доступність та продуктивність роботи судів. Адже, на превеликий жаль, нині саме в судах загальної юрисдикції громадяни очікують на розгляд своєї справи місяцями, а то й роками. Для прикладу, у зв'язку з інфляційними процесами виконання рішення зі стягнення грошових коштів через декілька років після виникнення боргу та подання позову до суду, очевидно, не буде для позивача рівнозначним його втраті. Такі ж проблеми щодо строків розгляду справ існують у іншій спеціалізованій ланці системи правосуддя – адміністративному суді, де для початку розгляду справи у касаційній інстанції з дати отримання касаційної скарги сторони чекають один рік і більше.

Однак у вказаних судах така проблема існує через перевантаження судів і вона виникла штучно, а саме після створення та початку діяльності адміністративних судів внаслідок невдалого розподілу справ за предметною підсудністю без належного правового та наукового обґрунтування. За різними даними, понад 70 % різних категорій спорів за такою підсудністю було підпорядковано саме адміністративним судам, які раніше успішно і без нарікань сторін розглядалися господарськими судами, і навіть у більшій кількості. При цьому необхідно звернути увагу на те, що незважаючи на кардинальне зменшення кількості справ, відповідний відтік професійних суддів із однієї спеціалізованої системи до іншої не відбувся, а якщо і були такі випадки, то вони носили поодинокий, несистематичний характер.

Про виникнення та існування проблеми навантаження свідчить і те, що редакція ст. 18 КАС України: «Предметна підсудність», з часу прийняття цього Кодексу у 2005 році змінювалася тричі: у 2008 році; у 2010 році двічі й рішенням Конституційного Суду України від 9 вересня 2010 року

№ 19-рп/2010 зміни у цій частині згідно із Законом України від 7 липня 2010 року № 2453-VI щодо передачі окремої категорії справ до юрисдикції адміністративних судів та вилучення із цивільної юрисдикції визнано неконституційними [12]. Такі зміни стосувалися підсудності адміністративних справ щодо спорів фізичних осіб із суб'єктами владних повноважень з приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг. Таким чином, у відповідності до останньої редакції вказаної норми цього Кодексу, найчисельніша категорія спорів «опинилася» у предметній підсудності місцевих судів, які за загальним принципом створення та діяльності будь-якого відношення не повинні мати до публічно-правових спорів.

За таких обставин епіцентр навантаження кількістю абсолютно типових та нескладних справ кардинально перемістився до місцевих судів, що не може бути принциповим чинником визначення коефіцієнта навантаження на одного суддю.

На відміну від зазначеної категорії соціальних спорів, є очевидним намагання Вищого адміністративного суду України впливати на правовідносини землекористування, де суб'єктами є фізичні та юридичні особи, з одного боку, та органи місцевого самоврядування, – з іншого. Зосередження названих спорів у адміністративних судах відбулося внаслідок прийняття Пленумом Вищого адміністративного суду України постанови № 8 від 20 травня 2013 року «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів», у якій зроблено висновок, на підставі рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2010 від 1 квітня 2010 року, що такі спори є публічно-правовими та відповідно підсудними адміністративним судам. При цьому Конституційний Суд України посилався лише на норми Цивільного та Господарського кодексів України, які регулюють особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Водночас існувала та продовжує існувати постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 6 від 17 травня 2011 року «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин», яка у п. 1.2.2 ці ж правовідносини із таким же предметом спору та за участю таких же сторін відносить до предметної підсудності господарського суду.

Підсумуємо зазначене. Беззаперечним є факт про дійсне існування проблеми нерівномірного навантаження суддів загальних та спеціалізованих судів, навіть при умові встановлення справедливої та об'єктивної формули визначення такого навантаження у співвідношенні кількості справ до

їх складності. Проте така проблема не повинна вирішуватися ліквідацією однієї спеціалізованої ланки правосуддя із приєднанням її повноважень до іншої або прийняттям роз'яснень рекомендаційного характеру вищими спеціалізованими судами щодо предметної підсудності, а може бути вирішена шляхом прийняття закону, який би чітко розмежував категорії спорів між двома спеціалізованими судами та одним загальним судом, з урахуванням навантаження на суддів, кількості справ та їх складності.

Необхідно також зазначити, що значне навантаження та відповідно складність спору, потреба використання численних нормативних та підзаконних нормативних актів, які регулюють спірні правовідносини, є основною причиною порушення строків розгляду справ.

Тому для нової судової реформи першочерговим завданням повинно бути створення такої судової системи, яка буде ефективно і якісно працювати з метою встановлення справедливості між сторонами судового процесу в найшвидші терміни.

Потрібно констатувати, що вищевказані проблеми щодо строків розгляду спорів найрідше зустрічаються у господарських судах. А тому не варто ламати ту налагоджену систему, яка існує і роками будувалася з метою якісного і належного здійснення правосуддя. Адже, наприклад, у випадку очікування юридичними особами розгляду спорів щодо повернення боржниками боргу їхня господарська діяльність може припинитись, що призведе до банкрутства підприємства.

На вказане питання звертає увагу і доктор юридичних наук, адвокат В. Кісіль: «Ідея ліквідації господарських судів не має під собою аргументації. Я не можу собі уявити, як суддя звичайного районного суду розглядатиме справу, пов'язану з цінними паперами, з банкрутством. І зовсім не можу уявити, як бізнес буде чекати рішень по 4–5 років. Адже сьогодні в господарському суді справа проходить повне коло за 7–8 місяців, а в суді загальної юрисдикції – за 4–5 років» [13].

А отже, передача господарських спорів на вирішення загальним судам та зосередження розгляду касаційних скарг у Верховному Суді України як суді єдиної касаційної інстанції не дозволить досягти основної мети судової реформи, а саме: належне, якісне та продуктивне судочинство в Україні.

Наполягаючи на ліквідації господарських судів, прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк, зокрема, наголошує про необхідність передачі функцій господарських судів судам загальної юрисдикції, оскільки завантаженість господарських судів нині становить 3 % від завантаженості судів загальної юрисдикції [14].

У цьому аспекті необхідно зазначити, що порівнювати навантаження судів можна лише тоді, коли останні є судами однієї юрисдикції, причому однієї інстанції. Натомість говорити про навантаження спеціалізованого

господарського суду в порівнянні із загальним судом є взагалі недоречним. Так, для прикладу, прийняття рішення у справі про адміністративні правопорушення чи розлучення за згодою сторін полягає у зміні в «шаблоні» процесуального документа учасників процесу та номера справи. Водночас для прийняття рішення господарським судом у справі про банкрутство чи, вирішуючи корпоративний спір, де справа може складатися з десятків томів, необхідно витратити не лише багато часу для вивчення та аналізу справи, але, як правило, використання Господарського, Цивільного, Земельного кодексів та безлічі інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів.

З огляду на проведений аналіз випливає, що твердження щодо необхідності ліквідації господарських судів у зв'язку зі незначною завантаженистю судів, порівняно із загальними судами, та корупцією у цих судах, є необ'єктивними та упередженими. Адже, як неодноразово зазначалось юристами-практиками та науковцями, для судді загального суду без наявності відповідних знань буде складно вирішити спір по суті у сфері господарського судочинства. А щодо корупції, то така проблема справді існує, але у всій державі. При цьому, мабуть, не зовсім етично політикам та журналістам зазначати, що «вся проблема корупції полягає у існуванні господарських судів», оскільки, якщо б ліквідація цієї судової системи допомогла викоринити її взагалі у державі, то це було б найлегшим вирішенням проблеми на загальнонаціональному рівні за всю історію незалежності України.

Таким чином, виходячи з розвитку ринкових відносин в Україні та європейської інтеграції країни, видається все ж таки доцільним здійснювати судову реформу шляхом адаптації українського законодавства до норм міжнародного права. А тому в умовах розвитку економічного життя країни, підтримання бізнесу та підприємництва в Україні спеціалізація судів є необхідною, зокрема, системи господарських судів, яка найбільш тісно пов'язана з вирішенням спорів у комерційній сфері. При цьому Україні необхідно запозичувати досвід інших європейських країн щодо розширення спеціалізованих судів.

А отже, для вирішення дійсних і названих вище проблем судової системи повинно послужити законодавче розмежування категорій справ на основі науково обґрунтованих висновків щодо поділу сфер правового регулювання (майнових, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні, податкових, бюджетних і т.д.), які захищатимуть загальні та спеціалізовані суди під час здійснення правосуддя.

Для рівномірного розподілу спорів із врахуванням спеціалізації необхідно повернути до повноважень господарських судів ті спори, які виникають із господарських і договірних правовідносин, і визнати, що публічно-правовий спір – це той спір, де загальнообов'язкові рішення органу держави

чи органу місцевого самоврядування впливають на поведінку усіх осіб незалежно від їх волі, які перебувають, проживають, зареєстровані в межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці, на територію якої поширюються повноваження такого органу. При цьому варто врахувати, що рішення такого органу не може носити загальнообов'язковий характер, якщо наслідком його виконання є цивільно-правовий чи господарський правочин, де відсутність згоди однієї із сторін унеможливорює чи припиняє праввідносини. В даному випадку відсутні відносини за участю суб'єкта владних повноважень. При цьому, повернувшись до повноважень адміністративного суду категорію спорів, яка то передавалася до загальних судів, то поверталася назад, до адміністративних, які за своєю очевидною суттю є саме адміністративними, можна розумно та рівномірно розподілити справи між усіма трьома ланками судової системи, не здійснюючи кардинальних, не прогнозованих і цілком не виправданих експериментів.

Список використаних джерел

1. Закон та бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/44832-likvidacii_gospodarskih_sudiv_ne_bude_-_fesenko.html.
2. Історія української культури : в 5 т. / гол. ред. Б.Є. Патон – К. : Наукова думка, 2001. – Т. 2
3. Законопроект «Про статус суддів та судоустрій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/print/103023-zakonoproekt_pro_vnesennya_zmin_do_zakonu_pro_sudoustriy_i_s.html.
4. Венгрияк Х. Господарські суди: ламати – не будувати / Х. Венгрияк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/publications/actual/gospodarski-sudi-lamati--ne-buduvati.html>.
5. Назаров І.В. Судові системи країн Європейського союзу та України: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І.В. Назаров. – Х., 2011. – 39 с.
6. Трофілов В. Піраміда судової корупції / В. Трофілов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kraina.name/articles/korrupciya/105986-piramida-sudovoi-korupcii/>.
7. Нове Закарпаття – інтернет-видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://novezakarpatya.com/uk/post/11280/>.
8. Громовий О. Ліквідація господарських судів: Де тепер судитимуться герої Forbes / О. Громовий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/opinions/1380805-likvidaciya-gospodarskih-sudiv-de-teper-suditimutsya-geroyi-forbes>.

9. Судова система Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Судова_система_Франції.

10. Андрощук А. Система судочинства в Австрії: загальні засади, професійна підготовка юристів / А. Андрощук // Юридичний журнал. — №3. — 2003. [Електронний ресурс] : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=21>.

11. Навчальні матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mobile.pidruchniki.com/1499052854477/pravo/sudoustriy_federativnoyi_respubliki_nimechchini.

12. Рішення Конституційного Суду України від 9 вересня 2010 року № 19-рп/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10>.

13. Українські новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukranews.com/uk/news/ukraine/2014/11/08/144263.ZMI-ozvuchena-Yatsenyukom-ideya-likvidatsii-gospodarskih-sudiv-ne-mae-pid-soboju-argumentatsii>.

14. Кабмін підтримав ліквідацію господарських судів – Юридична газета он-лайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/news/kabmin-pidtrymav-likvidatsiyu-hospodarskykh-sudiv.html>.

Матушак О.І., Михалюк О.В. Актуальність спеціалізації судів чи суддів?

У статті проведено аналіз історичного становлення господарського судочинства в Україні. Авторами досліджено судові системи європейських країн та наявність у них господарських судів. У статті особливу увагу приділено доцільності реформування судової системи шляхом розширення спеціалізації судів, а не суддів. Досліджено причини виникнення та існування проблем судочинства внаслідок нерівномірного навантаження на суддів та запропоновано шляхи їх вирішення. Авторами аргументовано необхідність існування господарських судів в Україні.

Ключові слова: судова система, господарський суд, спеціалізація судів, суддя, судові системи європейських країн, судова реформа.

Матушак О.И., Михалюк О.В. Актуальность специализации судов или судей?

В статье проведен анализ исторического становления хозяйственного судопроизводства в Украине. Авторами исследованы судебные системы европейских стран и наличие в них хозяйственных судов. В статье особое внимание уделено целесообразности реформирования судебной системы путем расширения специализации судов, а не судей. Исследованы причины возникновения и существования проблем судопроизводства вследствие

неравномерной нагрузки на судей и предложены пути их решения. Авторами аргументировано необходимость существования хозяйственных судов в Украине.

Ключевые слова: судебная система, хозяйственный суд, специализация судов, судья, судебные системы европейских стран, судебная реформа.

Matushchak O.I., Mykhalyuk O.V. Actuality of courts' specialization? Or judges?

The analysis of the historical formation of commercial justice in Ukraine is given in the article. The authors investigated the judicial systems of European countries and the existence of commercial courts therein. Considerable attention in the article is spared to feasibility reform of the judiciary by expanding specialization of courts, not judges. The causes and the problems due to uneven courts' load are researched in the article. It is offered the legal settlement of such problems. The authors argued the necessity of the commercial courts in Ukraine.

Key words: judicial system, the Commercial Court, the courts' specialization, judge, judicial systems of European countries, reform of the judiciary.

УДК 343.35

Володимир ГАНДЗЮК,
заступник голови Апеляційного суду
Івано-Франківської області

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО УРЕГУЛЮВАННЯ

З огляду на прийнятий Закон України «Про запобігання корупції» (введення в дію відбудеться 26 квітня 2015 року) [1], який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень, у правове врегулювання включено поняття реального чи потенційного конфлікту інтересів. До суб'єктів, у діяльності яких може виникнути конфлікт інтересів, окрім інших, належать також судді Конституційного Суду України та судді загальної юрисдикції.

На жаль, новий закон тільки вказав на створення Комісії з питань суддівської етики, яка діятиме на громадських засадах, та поклав на Ради суддів України повноваження щодо прийняття рішень про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності суддів, але не зазначив правового механізму реалізації таких повноважень, що створює передумови для довільного тлумачення норм на практиці.

До цього часу увагу правників-науковців привертала, як правило, загальні проблеми законодавчого врегулювання та шляхи запобігання конфлікту інтересів на публічній службі в цілому. Зокрема дослідження цих питань проводилось фахівцями Міністерства юстиції України із залученням Головних управлінь юстиції у Донецькій та Миколаївській облас-

тях спільно з Інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, якими 16 жовтня 2013 року були підготовлені Методичні рекомендації «Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування» [2]. На рівні ж окремих авторів такі дослідження здійснювалися М. І. Мельником, М. І. Хавронюком, О. В. Шамрай, А. В. Гайдуком, Д. Ковриженком та рядом інших авторів [3; 4; 5; 6]. Однак питанням запобігання конфлікту інтересів у діяльності судді у вітчизняній юридичній літературі не приділялось належної уваги.

Досить часто виникає потреба правильного розмежування державно-владних повноважень, якими наділені судді в системі процесуальних відносин, та зобов'язань, що впливають зі статусу судді. Іншими словами, існує необхідність вирішення питання про те, які відносини врегульовуються виключно процесуальним законодавством, а які загальним антикорупційним законодавством.

Разом з тим у практичній діяльності судів уже сьогодні виникають проблеми з віднесенням певних обставин до таких, що свідчать про конфлікт інтересів судді, а також з обранням способу його урегулювання.

Основною метою даної статті є дослідження практичних проблем застосування положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та нового Закону України «Про запобігання корупції» щодо випадків виникнення конфлікту інтересів у процесуальній і позапроцесуальній діяльності судді та вироблення пропозицій щодо способів його урегулювання.

Конфлікт інтересів у діяльності судді може виявлятися у різних сферах його діяльності: в системі процесуальних відносин, у зв'язку із статусом судді, а також у зв'язку з дотриманням встановлених законом обмежень (щодо одержання подарунків; щодо одержання неправомірної вигоди або подарунка; щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; щодо спільної роботи близьких осіб). Віднесення конфлікту інтересів до однієї з сфер надає можливість знайти правильний спосіб його урегулювання.

1. Конфлікт інтересів у системі процесуальних відносин (на прикладі кримінального провадження).

Судді, здійснюючи судові функції в межах приписів процесуального законодавства України за наявності обставин, зазначених у статтях 75–79 КПК України, зобов'язані керуватися порядком, встановленим статтями 80–82 КПК України, тобто заявити самовідвід. При цьому з аналізу вказаних норм випливає, що самовідвід, заявлений суддею, який розглядає справу одноособово, вирішується іншим суддею цього ж суду, який визначається автоматизованою системою документообігу згідно з ч. 3 ст. 35 КПК України. В інших випадках питання самовідводу вирішує суд, що здійснює

провадження колегіально [7].

Однак виникає питання – в якому порядку вирішується самовідвід судді-доповідача, який заявив його на стадії підготовки до апеляційного розгляду після отримання апеляційної скарги?

Враховуючи специфіку апеляційного перегляду, він здійснюється виключно колегіально, визначеним в порядку ст. 35 КПК України складом суддів. Одноособовий розгляд апеляції законом не передбачений.

Перевірку скарги на її відповідність вимогам ст. 396 КПК України, вирішення питання про залишення скарги без руху, її повернення, відкриття або відмову відкриття провадження здійснює суддя-доповідач хоч і одноособово, але в межах колегіального розгляду.

З урахуванням цього вирішення самовідводу іншим суддею, як це передбачено ч. 1 ст. 81 КПК України, є неможливим.

З іншого боку, призначення суддею-доповідачем провадження до розгляду в судовому засіданні суперечить вимогам антикорупційного законодавства, яке категорично забороняє судді у випадку виявлення конфлікту інтересів вчиняти будь-які процесуальні дії.

Так, відповідно до ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції» особи, зазначені у пунктах 1, 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону, в тому числі й професійні судді, зобов'язані:

- уживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного чи уявного конфлікту інтересів;

- повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника, уповноважений підрозділ, а у випадку перебування особи на посаді, яка не передбачає наявності у неї безпосереднього керівника або в колегіальному органі – Національну комісію чи інший визначений законом орган або колегіальний орган, під час виконання повноважень у якому виник конфлікт інтересів, відповідно;

- не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів [1].

Тому, отримавши апеляційну скаргу у кримінальному провадженні, суддя-доповідач, який виявив наявність підстав для самовідводу, не вправі вчиняти дії, зазначені в статтях 397–401 КПК України, оскільки вони суттєво можуть вплинути на подальший перебіг вирішення апеляції (залишення апеляції без руху, відмова у відкритті провадження та повернення апеляції апелянту чи призначення до розгляду).

У практиці Апеляційного суду Івано-Франківської області був випадок, коли суддя-доповідач змушений був вчиняти процесуальні дії для вирішення самовідводу. Зокрема суддя-доповідач під час отримання апеляційної скарги виявив, що остання стосується його знайомого і, відповідно, наявна

підстава для заявлення самовідводу. Однак для вирішення цього питання суддею-доповідачем було відкрито апеляційне провадження та призначено справу до судового розгляду лише для того, щоб колегіально вирішити питання самовідводу. При цьому апеляційна скарга не могла бути предметом розгляду по суті та призначатися до судового розгляду, оскільки апеляція була подана на таку ухвалу слідчого судді, оскарження якої ст. 309 КПК України не передбачено.

З огляду на новий антикорупційний закон, апеляційне провадження не могло б бути підготовленим та відкритим цим суддею, а вирішення питання про його самовідвід не регламентується процесуальним законом на цьому етапі провадження.

Усунути ці суперечності можна шляхом внесення змін до КПК України, залучивши до участі на етапі підготовки до апеляційного розгляду весь визначений для розгляду провадження склад суду.

Однак, на наш погляд, у випадку виникнення конфлікту інтересів повинні застосовуватися пункти 2 і 3 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції», так як суддя входить у перелік суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону (пункт «г» ч. 1 ст. 3) [1].

Таким чином, отримавши апеляційну скаргу, суддя-доповідач повинен буде не пізніше наступного дня письмовою заявою повідомити про наявний конфлікт інтересів чи підстави для самовідводу голову суду або керівника уповноваженого органу для організації заміни іншим суддею з числа суддів цього суду в порядку ст. 35 КПК України.

На нашу думку, слід доповнити п. 3.1.13 Положення про автоматизовану систему документообігу суду (затверджене рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30), поряд із випадком відводу (самовідводу), новою підставою для повторного розподілу матеріалів кримінального провадження – «повідомлення судді про конфлікт інтересів».

2. Конфлікт інтересів у зв'язку зі статусом судді.

Особа, яка обіймає посаду професійного судді, наділена особливим статусом, який визначений Конституцією України, спеціальним Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та іншими нормативними актами.

Разом з тим, цей статус супроводжується і високими вимогами до судді, певними обмеженнями і зобов'язаннями. У своїй діяльності суддя неухильно зобов'язаний дотримуватися, крім правових норм, ще й високих етичних стандартів у повсякденному житті поза межами його професійної діяльності.

Зобов'язання та обмеження для судді, які передбачені Законом України «Про запобігання корупції», є одними з тих, що визначають поведінку судді як суб'єкта, на якого поширюється дія антикорупційного законодавства.

Якщо в процесуальній діяльності суддя виступає як судовий орган, який вирішує цивільні, кримінальні справи чи справи про адміністративні пра-

вопорушення, які пов'язані із дією зазначеного Закону, то в у випадку його недотримання суддя сам стає суб'єктом відповідальності.

Таким чином, для судді – суб'єкта, на якого поширюється дія цього Закону, встановлені наступні обмеження, зокрема:

Обмеження щодо використання службового становища.

Стаття 22 Закону України «Про запобігання корупції» забороняє судді використовувати свої службові повноваження та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах.

Якщо суддя при здійсненні своїх професійних обов'язків вчиняє дії, які спрямовані на отримання від будь-якої сторони чи зацікавленої особи неправомірної вигоди – грошових коштів або іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, будь-яких інших вигод нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав, то в цьому випадку настає кримінальна відповідальність за вчинений злочин (статті 364–368 Кримінального Кодексу України [8]).

Водночас отримання такої вигоди можливе за межами процесуальної діяльності та за відсутності ознак кримінального правопорушення. Для прикладу, суддя, використовуючи свій статус, демонструючи його, отримує безплатні чи пільгові послуги, матеріальні блага та інше. Таке використання свого статусу може носити і пасивний погоджувальний характер, що свідчить про бажання незаконно отримати вигоду через факт зайняття посади судді.

Законом забороняється використовувати державне майно та засоби, які служать забезпеченню службової діяльності (службові автомобілі, засоби зв'язку, Інтернет-ресурси чи інше), для особистих цілей. Зокрема протиправним може визнаватися використання службового автомобіля для поїздок у вихідні дні та під час відпусток судді, для обслуговування членів сім'ї судді чи осіб, які не мають відношення до службової діяльності суду. Незаконним буде і використання службової пошти чи Інтернету для приватного листування.

Звання судді може використовуватися також з метою впливу на інших осіб як підлеглих, так і інших служб, в тій чи іншій мірі залежних від судової системи чи з потенційною залежністю від діяльності суддів (фіскальні, правоохоронні, виконавчі, місцеві самоврядні та інші). Результатом може бути незаконне сприяння у здійсненні підприємницької діяльності, отримання об'єктів приватизації, кредитів, дотацій, субвенцій, пільг, переваг при прийнятті рішень як для самого судді, так і для інших осіб.

Звання судді може давати можливість втручатися в діяльність інших органів. Наприклад, спонукання працівника міліції не фіксувати факти вчи-

нення протиправних діянь як самим суддею, так і іншою особою, звернення з проханням отримати певні послуги поза правилами черговості тощо.

Тому суддя повинен поводитися таким чином, щоб його посада не створювала додаткових переважних можливостей та пільг перед іншими громадянами чи службовцями в побуті.

Способом усунення потенційних ризиків порушення зазначеного зобов'язання є неухильне дотримання суддею правил поведінки та суддівської етики, а також утримання від фінансових і ділових зв'язків, які можуть вказувати про бажання будь-якого збагачення за рахунок посади, яку він обіймає.

Поряд з цим слід зауважити, що прийнятий 22 лютого 2013 року з'їздом суддів України Кодекс суддівської етики [9] у Розділі III «Позасудова поведінка судді» фактично не визначив правил поведінки судді при отриманні матеріальних та нематеріальних благ в побутовому житті. На нашу думку, є потреба внесення змін та доповнень в Кодекс у частині недопущення суддею конфлікту інтересів в позасудовій поведінці, а також щодо принципів його усунення.

Статус судді надає особі ряд законних переваг, що передбачені законодавством та спрямовані на забезпечення гарантій матеріальної незалежності судді. Такими перевагами, зокрема, є особливий порядок отримання матеріальної допомоги, житла, його охорони, пенсійного забезпечення. Використання вказаних переваг виключає корупційну складову, оскільки вони є законними.

У будь-якому випадку при вирішенні питань матеріального характеру, влаштування дитини в навчальний заклад, придбання квартири, машини та інших повсякденних проблем суддя повинен таким чином визначити обсяг своїх вимог, порядок поведінки, взаємодії і контактів, щоб не зашкодити авторитету судової влади і своєму статусу.

Обмеження щодо одержання подарунків та способи запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка.

Статтею 1 Закону України «Про запобігання корупції» визначено терміни «неправомірна вигода» та «подарунок», які мають спільні ознаки. Так, неправомірна вигода і подарунок – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової [1]. Вони відрізняються тим, що в першому випадку кошти обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав, а в другому – за умов дотримання певних правил законно (вручення подарунка все ж пов'язане із відповідною нагодою, певною подією, звичаєм або святом чи особистими стосунками людей, проявом співчуття, демонстрацією любові, дружби чи поваги).

Та за таких однакових ознак цих категорій стає можливою підміна їх з корупційною метою, у зв'язку з чим Законом України «Про запобігання

корупції» встановлені конкретні обмеження для подарунка. Серед таких обмежень повна заборона вимагати, просити та одержувати від юридичних або фізичних осіб подарунки:

1) у зв'язку зі здійсненням діяльності, пов'язаної із виконанням функцій судді;

2) якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи (ч. 1 ст. 23 зазначеного Закону).

В інших випадках судді можуть приймати подарунки, які відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність, якщо вартість таких подарунків не перевищує одну мінімальну заробітну плату, встановлену на день прийняття подарунка, одноразово, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих з одного джерела протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи станом на 1 січня поточного року.

Такі обмеження не стосуються близьких осіб та не застосовуються у випадку одержання загальнодоступних знижок на товари чи послуги, вигравів, призів, премій, бонусів (ч. 2 ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції»).

Якщо суддею було прийнято рішення на користь особи, від якої він чи його близькі особи отримали подарунок, то воно вважається таким, що прийнято в умовах конфлікту інтересів, і на це рішення розповсюджуються положення ст. 67 Закону України «Про запобігання корупції» (ч. 4 ст. 23 цього Закону). На відміну від подарунка, отримання неправомірної вигоди за будь-яких умов є протиправним і тягне за собою відповідальність згідно із законом.

За таких умов важливим є чітке розмежування категорій «неправомірна вигода» та «подарунок» та дотримання правил ст. 23 зазначеного Закону, які спрямовані на запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поведіння з ними.

Суддя у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, незважаючи на приватні інтереси, невідкладно повинен відмовитися від пропозиції, за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію, залучити свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа співробітників, та письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника суду або керівника відповідного органу установи чи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Такі ж дії слід вчинити і в тому випадку, коли суддя у своєму службовому приміщенні виявив або отримав майно, що може бути неправомірною вигодою або подарунком.

При цьому складається акт, який підписується особою, яка виявила неправомірну вигоду або подарунок, та її безпосереднім керівником або керівником відповідного органу, підприємства, установи, організації, пред-

ставником уповноваженого підрозділу (уповноваженою особою) [1].

Однак законом не передбачено порядку дій судді у випадку, коли він виявив залишення майна, що може бути неправомірною вигодою або подарунком за місцем проживання судді, його близьких осіб, в салоні автомобіля чи на прибудинковій території.

Передача коштів може відбуватися і шляхом відкриття особових рахунків на ім'я судді, переведення коштів на рахунки, поповнення їх чи рахунків на мобільні телефони, непогодженої оплати за надані судді послуги. На нашу думку, і в цих випадках суддя повинен невідкладно письмово повідомити про виявлений факт безпосереднього керівника суду або керівника відповідного органу установи чи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Згідно з ч. 5 ст. 24 Закону України «Про запобігання корупції» у випадку наявності в судді сумнівів щодо можливості одержання ним подарунка він має право письмово звернутися для одержання консультації з цього питання до уповноваженого підрозділу, який надає відповідне роз'яснення [1].

Враховуючи наведене, для прийняття подарунка навіть незначної вартості суддя повинен пересвідчитись, що він є виявом гостинності, доброзичливості, а не підкупом; не може вплинути на прийняття неупереджених рішень чи створити враження про це.

Треба мати на увазі, що може мати місце і завуальована форма надання неправомірної вигоди у вигляді подарунка, в тому числі і через посередництво близьких осіб чи знайомих. Тому за будь-якої найменшої підозри суддя повинен відмовитися від подарунка.

Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності.

Суддям заборонено займатися іншою оплачуваною, крім викладацької, наукової і творчої, діяльністю, входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. При цьому суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими дозволеними видами діяльності.

Ці заборони визначалися насамперед за статусом судді як представника держаної влади, який повинен старанно й неупереджено виконувати покладені на нього обов'язки щодо здійснення правосуддя і така функція для нього є визначальною в діяльності. З метою недопущення інших пріоритетів в діяльності судді його статус забезпечується рядом гарантій, в тому числі і соціальних. Це відображається в його гарантованій оплаті праці, побутовому та пенсійному забезпеченні. Додаткові гарантії для судді повинні забезпечити йому достойний рівень життя.

Заняття суддею іншою діяльністю та надання ним пріоритету такій діяльності може негативно вплинути на виконання функції судді, зумовити

його упередженість та певну залежність через окремі відносини з іншими органами.

Тобто фактично в діяльності судді виникає постійний реальний конфлікт інтересів (суперечність між приватним інтересом особи та її службовими повноваженнями, що впливає на об'єктивність та неупередженість прийняття судових рішень). Наявність постійного конфлікту інтересів тягне за собою необхідність його постійного вирішення, а тому законодавством визначено єдиний спосіб врегулювання такого конфлікту шляхом повної заборони займатися відповідною діяльністю.

Зайняття суддею дозволеним видом діяльності поряд із виконанням функцій судді повинно реалізовуватися в такий спосіб, щоб у жодному випадку не відбувалося використання статусу судді для отримання певних переваг та пільг. Зокрема суддя, який займається викладацькою діяльністю, не може мати переваги в зайнятті посад освітнього закладу, навантаженні, режимі та оплаті праці. Крім цього, в жодному разі така викладацька діяльність не може здійснюватися за рахунок робочого часу в суді, понад узгоджені з керівництвом суду години. Недотримання цих правил може перетворити суддю на викладача, який у вільний час займається судочинством.

Наукова діяльність судді також повинна бути спрямована на набуття і використання нових знань для покращення якості правосуддя.

Враховуючи те, що наукова діяльність передбачає ряд заходів (захист дисертацій чи написання наукових праць, опублікування їх, участь у наукових конференціях та засіданнях наукових рад), в тому числі й платних, то суддя не повинен використовувати свій статус судді для отримання переваг і пільг, а у випадку виникнення реального конфлікту інтересів має припинити свою участь у такій діяльності.

Творча діяльність судді може здійснюватись в різних формах, однак вона не повинна ставити під сумнів його високі моральні та професійні якості, дотримання ним поваги до людей незалежно від їх раси, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, стану здоров'я.

Суддя у своїй творчій діяльності не повинен давати певних категоричних оцінок вчинкам людей в правовідносинах, що в майбутньому можуть бути предметом судових розглядів цим суддею. Разом з тим суддя не повинен використовувати для творчості конкретні обставини, які стали йому відомі в процесі здійснення правосуддя та носять характер закритої інформації, або порочать честь та гідність учасників процесу.

Крім цього, у творах суддя не повинен коментувати чи висвітлювати в негативних формах діяльність та рішення суду, проявляти симпатії до певних політичних груп чи партій.

Творча діяльність в окремих випадках пов'язана з участю в творчих спілках, що є неприпустимим для статусу судді.

Також творча робота досить часто є оплачуваною і сума гонорарів залежить від рішень інших осіб. Наприклад розміщення творів у певних друкованих засобах, їх наклад, визначення розміру гонорару, реклами, вільного та пільгового доступу на телеканалах, виставкових чи концертних залах та інше. А в окремих видах творчості існують правила «шоу бізнесу», тобто концертна творчість перетворюється в підприємницьку діяльність, спрямовану на отримання доходу. В цих умовах може виникнути конфлікт інтересів, оскільки статус судді може надавати певні переваги та можливості.

Водночас на практиці є випадки, що чітко не віднесені до певного дозволеного виду діяльності. Насамперед це – оплачувана участь у певних проектах, конференціях, семінарах та доповідях. При цьому, як правило, такі заходи здійснюються у робочий час судді за основним місцем роботи.

Виступаючи на таких заходах, суддя здійснює доповідь з питань судочинства, шляхів його вдосконалення чи реформування, висвітлює певні проблеми практичного застосування законодавства тощо. Така діяльність спрямована на утвердження права в державі та підняття авторитету судової влади і не може бути забороненою, однак питання оплати за таку діяльність повинна підлягати чіткому нормативному врегулюванню, щоб не допускати конфлікту інтересів.

Усунення конфлікту інтересів у здійсненні суддею викладацької, наукової чи творчої оплачуваної діяльності здійснюється суддею шляхом її припинення або в порядку ст. 29 Закону України «Про запобігання корупції».

Обмеження спільної роботи близьких осіб.

Голові суду, його заступнику та судді тією чи іншою мірою підпорядковуються інші працівники суду. При цьому професійні судді не можуть мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам.

Поняття «пряме підпорядкування» визначене у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» і розуміється як відносини прямої організаційної або правової залежності підлеглої особи від її керівника, в тому числі через вирішення (участь у вирішенні) питань прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень тощо, контролю за їх виконанням.

Голова суду, крім обов'язків судді, наділений функціями, що мають організаційно-розпорядчий характер, а тому певні посади перебувають у його прямому підпорядкуванні. За посадами такими особами є: заступник голови в частині визначення його повноважень та завдань, контролю за здійсненням адміністративних обов'язків; суддя в частині організації його роботи, трудової дисципліни; помічник голови суду; інші працівники суду в частині застосування заохочень та загального контролю за виконанням службових обов'язків.

Заступнику голови суду, секретарю судової палати в межах наданих їм

повноважень підпорядковані ці ж особи. У постійному прямому підпорядкуванні судді перебуває помічник судді, а також в процесуальному підпорядкуванні – секретар судового засідання, консультант суду та судовий розпорядник.

Спільна робота в одному суді близьких осіб, визначених у абз. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», за ознаками прямого підпорядкування обмежена або прямо заборонена. Наприклад, не можуть працювати без виникнення реального конфлікту інтересів на посадах близькі особи голови суду – його заступник, секретар судової палати, помічник голови суду, суддя, керівник апарату.

Можуть працювати, однак тягнуть за собою потенційний конфлікт інтересів з головою суду інші працівники суду в частині вирішення питання їх відповідальності та заохочення. В таких випадках конфлікт може бути врегульований шляхом здійснення цих функцій іншими уповноваженими службовими особами суду.

Щодо процесуального підпорядкування, то конфлікт інтересів може врегульовуватися усуненням від спільної участі вказаних осіб у судовому провадженні.

Немає обмежень роботи близьких осіб судді в інших судах, у тому числі й судах вищої інстанції, чи органах, які беруть участь у судових процесах (слідчі органи, органи прокуратури, адвокати, експерти). Однак у випадку наявності підстав, що унеможливають розгляд справи цим суддею, останній, діючи в стані реального конфлікту інтересів, зобов'язаний заявити самовідвід чи врегулювати конфлікт шляхом звернення до Ради суддів України (ч. 6 ст. 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [10].

У разі виникнення обставин, які порушують вимоги щодо обмежень роботи близьких осіб, відповідні особи, близькі їм особи вживають заходів щодо усунення таких обставин у п'ятнадцятиденний строк. Якщо в зазначений строк ці обставини добровільно не усунуто, відповідні особи або близькі їм особи в місячний строк з моменту виникнення обставин підлягають переведенню в установленому порядку на іншу посаду, що виключає пряме підпорядкування. А в разі неможливості такого переведення особа, яка перебуває у підпорядкуванні, підлягає звільненню із займаної посади (ст. 27 Закону України «Про запобігання корупції»).

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що у зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про запобігання корупції» виникає потреба щодо узгодження з ним інших нормативних документів. Зокрема слід доповнити п. 3.1.13 Положення про автоматизовану систему документообігу суду, поряд із випадком відводу (самовідводу), новою підставою для повторного розподілу матеріалів кримінального провадження – «повідомлення судді про конфлікт інтересів».

Кодекс суддівської етики потребує внесення змін та доповнень у части-

ні недопущення суддею конфлікту інтересів у позасудовій поведінці при отриманні матеріальних та нематеріальних благ, а також щодо принципів його усунення.

Крім того, потребують усунення й окремі прогалини у самому Законі України «Про запобігання корупції». Так, ним не передбачено порядку дій судді у випадку, коли він виявив залишення майна, що може бути неправомірною вигодою або подарунком не у своєму службовому приміщенні: за місцем проживання судді, його близьких осіб, у салоні автомобіля чи на прибудинковій території. Також слід врахувати випадки передачі коштів шляхом відкриття особових рахунків на ім'я судді, переведення на рахунки, поповнення рахунків на мобільні телефони, непогодженої оплати за надані судді послуги тощо.

У цих випадках Закон повинен зобов'язати суддю невідкладно письмово повідомити про виявлений факт безпосереднього керівника суду або керівника відповідного органу установи чи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Також для недопущення конфлікту інтересів відповідного вирішення та чіткого нормативного врегулювання потребують питання оплати, яку отримує суддя за виконання іншої оплачуваної роботи (участь у певних науково-практичних проектах, конференціях, семінарах тощо).

Перелік використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-vii>.
2. Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування : Методичні рекомендації від 16 жовтня 2013 року, підготовлені Міністерством юстиції із залученням Головних управлінь юстиції у Донецькій та Миколаївській областях спільно з Інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-13>.
3. Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2011. – 424 с.
4. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» : станом на 1 січня 2012 року / О.М. Мельник, Ю.І. Руснак, О.В. Шамрай; за ред. Шамрая В.О. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2012. – 464 с.
5. Гайдук А.В. Запобігання конфлікту інтересів на публічній службі: про-

блеми законодавчого врегулювання / А.В. Гайдук // Вісник Академії адвокатури України. – К. : Видавничий центр Академії адвокатури України, 2013. – Число 1 (26). – С. 101–108.

6. Ковриженко Д. Запобігання конфлікту інтересів та корупції в депутатській діяльності: досвід країн ЄС та пропозиції для України / Денис Ковриженко // Парламент. – К., 2011. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/upload/docs/Conflict%20of%20interests.pdf>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25–26, ст. 131) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

9. Кодекс суддівської етики : затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).

10. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/print1382536174426226>.

ГАНДЗЮК В. Конфлікт інтересів в діяльності судді та шляхи його урегулювання.

У статті досліджуються практичні проблеми застосування положень КПК України та нового Закону України «Про запобігання корупції» щодо випадків виникнення конфлікту інтересів в процесуальній і позапроцесуальній діяльності судді. Автором вносяться окремі пропозиції щодо способів урегулювання конфлікту інтересів в діяльності судді.

Ключові слова: діяльність судді, конфлікт інтересів, реальний конфлікт, потенційний конфлікт, статус судді, обмеження, службове становище, позасудова поведінка, неправомірна вигода або подарунок, сумісництво та суміщення, спільна робота близьких осіб.

ГАНДЗЮК В. Конфликт интересов в деятельности судьи и пути его урегулирования.

В статье исследуются практические проблемы применения положений УПК Украины и нового Закона Украины «О предотвращении коррупции» в случаях возникновения конфликта интересов в процессуальной и внепроцессуальной деятельности судьи. Автором вносятся отдельные предложения относительно способов урегулирования конфликта интересов в

деяльності судьи.

Ключевые слова: деятельность судьи, конфликт интересов, реальный конфликт, потенциальный конфликт, статус судьи, ограничения, служебное положение, внесудебное поведение, неправомерная выгода или подарок, совместительство и совмещение, совместная работа близких лиц.

HANDZJUK V. The conflict of interest in the work of judges and the ways of its regulation.

In this article examines the practical problems of applying the provisions of the new CPC of Ukraine and the new Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» on cases of conflict of interest in procedural and non-procedural activities of judge. The author has made some suggestions on how to settle the conflict of interests in the activities of a judge.

Key words: an activities of judge, conflict of interest, real conflict, a potential conflict, Status of judge, limitation, an employment status, extra-judicial conduct, undue benefit or gift, moonlighting and alignment, teamwork of loved people.

УДК 808

Роман СЛОБОДЯН,
головний науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення
діяльності Вищої ради юстиції
Національної школи суддів України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СУДДІ

*«Езопа якось запитали, що є найпрекрасніше в світі:
– Мова, – відповів він. – Мовою ми вимовляємо слова
ніжності, вірності, любові, мовою ми проголошуємо мир,
мовою ми вимовляємо слово «свобода»».*

(Із притчі про мудрого Езопа, давньогрецького байкаря) [1]

Мова – це найважливіший засіб людського спілкування та інтелектуального розвитку особистості, а разом з тим визначальна ознака держави, безцінна і невичерпна скарбниця культурного надбання народу. Вона є важливим показником нашої національної ідентичності, була і досі залишається об'єктом державної підтримки та регулювання.

Згідно з Конституцією України як державоутворюючого акта Українського народу державною мовою в Україні є українська мова. Стаття 10 Конституції України гарантує забезпечення державою: всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; вільного розвитку, використання і захисту російської мови та інших мов національних меншин України; сприяння у вивченні мов міжнародного спілкування; застосування мов в Україні на підставі закону [2].

З огляду на останнє, мовою судочинства і діловодства відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є українська мова. Частина 3 тієї ж статті передбачає для суду обов'язок використовувати українську мову для ведення процесу та викладення процесуальних документів. На додаток до зазначеного, ми цілком підтримуємо думку експертів, що Рішення Конституційного Суду від 13 грудня 2011 року № 17-рп/2011 (Суд визнав конституційними положення Закону «Про судоустрій і статус суддів», які допускають використання в судах, поряд з державною, регіональних мов або мов меншин) не є дозволом для здійснення судочинства недержавною мовою [3].

Повертаючись дещо назад, зазначимо, що у 2005 році перед Консультативною радою європейських суддів (далі – КРЕС) було поставлено завдання взяти до уваги Комітету Міністрів Ради Європи Висновок з питання «Правосуддя та суспільство» (далі – Висновок). При підготовці цього Висновку КРЕС також розглянула «Варшавську декларацію», прийняту Третім самітом голів держав та урядів Ради Європи, що був проведений у Варшаві 16–17 травня 2005 року. У Декларації саміт підтвердив відданість «посиленню верховенства права на всьому континенті на основі потенціалу Ради Європи у встановленні стандартів», а голови держав та урядів підкреслили «роль незалежної та ефективної судової влади в державах-членах»[4].

Власне, Висновок КРЕС за номером 7 стосувався: (А) зв'язків судів з громадськістю з особливим наголосом на ролі судів у демократичному суспільстві; (Б) відносин судів з особами, що беруть участь в судовому процесі; (В) відносин судів із засобами масової інформації; (Г) доступності, простоти та зрозумілості мови, яка використовується судом під час судових проваджень та при формулюванні судових рішень. Маючи за мету зупинитися більш детально саме на останньому пункті, формулюємо гіпотезу про існування взаємозв'язку між голосом, брендом і голосом бренду українського суду, яку потрібно перевірити. Виходячи з цього, в межах статті буде розглянуто чотири дедуктивно взаємопов'язаних між собою частини. Для доведення істинності або хибності тої чи іншої тези наводитиметься думка КРЕС з приводу зазначеного.

I. Голос.

«Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос — більш нічого.

А серце б'ється — ожива,

Як їх почує!.. Знать, од бога

І голос той, і ті слова

Ідуть меж люди! ...»

(Т.Г. Шевченко, «Ну що б, здавалося, слова», уривок) [5]

Голос – звуки, які утворюються голосовим апаратом людини і забезпечують спілкування людей та передачу думок звуковим шляхом. Залежно від характеру роботи механізмів голосоутворення та використання, людський голос поділяється на мовлення (розмовний голос), спів та шепіт [6]. Щоразу, коли ми говоримо, наш голос безпосередньо залежить від аудиторії та мети звернення: до кого ми говоримо і чому. Він відрізняється, коли ми говоримо до наших батьків, домашніх тварин, керівника, сторони в залі судового засідання і поза її межами.

Водночас наш голос залежить і від наших цілей. У кабінеті Голови суду, наприклад, голос судді, який бажає відбутися у щорічну відпустку, дуже відрізнятиметься від голосу, яким той же суддя послуговуватиметься просто вітаючись зранку з очільником. Як бачимо, наша аудиторія і мета впливають на наше мовлення, дозволяючи відмежувати голос професії від побутового голосу.

Десь на шляху між навчанням у вузі й опануванням професії кожен з нас формує свій власний голос професії і надалі використовує його протягом життя. Більшість, напевне, вже давно знайомі зі своїм голосом професії. Він особливо помітний, коли несподівано виривається назовні в неподходячому контексті. Скажімо, на дозвіллі у вас запитують про щось, що безпосередньо пов'язане з вашими професійними знаннями. Не помічаючи того, ви вже проводите професійну консультацію. На ділі пробивається голос професії, хоч ви його і не викликали. Усвідомивши це, ми ніяковіємо, адже слова видаються не досить слухними. Друге, що ми помічаємо – замислену, із розгубленим виразом обличчя, людину навпроти, яка геть збита з пантелику, через те, що не зрозуміла й половини від почутого.

Люди пишаються своїм голосом професії, адже це додає їм впевненості: змушує відчувати себе справжніми фахівцями. На наш погляд, причина того, що правники (судді, зокрема) так звично і залюбки використовують свій голос професії криється в тому, що ми хочемо звучати, як справжні професіонали. І це досить зрозуміле й абсолютно переконливе бажання. Але що стосується професійності писемної форми мови, розташовуючи пальці над клавіатурою, інколи трапляється так, що ми забуваємо, наскільки невідповідним може бути голос професії до аудиторії і мети документа. Так, при листуванні переважна більшість правників автоматично застосовує свій голос професії незалежно від того, хто є адресатом листа.

Поміж суддями стиль викладу судового рішення теж різниться: в одних країнах вони пишуть стисло, як от у Франції, де конструкція судового рішення нерідко містить зв'язку *attendu que* («беручи до уваги, що...»); однією реченням *attendu que* висловлюється один з доказів у судовому рішенні [6]), а в інших країнах вдаються до більш розлогого викладу, побоюючись звинувачень на свою адресу на кшталт «суддя не приділив достатньо уваги обставинам справи». На нашу думку, використання другого варіанту

може перенавантажувати мозок читача (слухача), бо якщо текст викликає у останніх зайві запитання, вони змушені їх утримувати в своїй пам'яті. Проте як доводить незаперечна істина: людська пам'ять поступається обсягу пам'яті комп'ютера.

«57. КРЕС відзначає, що в деяких європейських країнах судді вважають, що дуже стислі рішення суду посилюють його авторитет; у деяких інших країнах судді відчують, що їхнім обов'язком є, або вони насправді зобов'язані за законом, чи в силу існуючої практики, надавати широкі письмові роз'яснення усіх аспектів своїх рішень»[4].

Виникає питання: як писати, щоб вимогливий громадянин повірив професійності судді? На нашу думку, треба відповісти ще на одне запитання: чи ми вважаємо, що писати формально і традиційно є рівнозначним професійності?

Мусимо Вас розчарувати, але формально плюс традиційно не дорівнює професійно. Це радше дорівнює зарозуміло і застаріло. Таке письмове мовлення зазвичай досить складне, громіздке, обтяжливе та безособове, і, на наш погляд, є незбутнім анахронізмом із кам'яного віку. Можна написати теплий лист (документ), а разом з тим суспільний і зрозумілий, грамотний та доброзичливий, і при цьому він й досі буде цілком професійним.

Аналогічно й суддівська мова: для зрозумілості письмових обґрунтувань всіма громадянами, судові рішення повинні писатися якомога простішою, дохідливою мовою; а для виразності звучання її голосу необхідно використовувати логічні і психологічні паузи, тому що в дійсності без перших мовлення є безграмотне, а без других – неживе. Вияв тенденції до мовної економії, а також прагнення автора до зрозумілості викладу своїх суджень як при написанні тексту судового рішення, так і під час його проголошення в судовому засіданні, привертає увагу читача (слухача), робить правосуддя доступнішим і сприяє підвищенню авторитету судової влади.

Кинувши промінь світла на питання голосу, давайте тепер поміркуємо на тему бренду.

II. Бренд.

У наш час комунікацій реноме установи виражається через чітко окреслений бренд. Суд як установа теж є брендом.

Можливо, найкращий спосіб, аби зрозуміти концепцію бренду – це уявити, як хтось пропонує вам обрати автівку з-поміж трьох провідних моделей різних виробників. Річ у тім, що транспортний засіб необхідно вибрати виключно на основі його характеристик і технічних специфікацій, не маючи можливості побачити на власні очі. Безперечно, ви мали б клопіт з вибором, доки б ми вас не сповістили, що модель А була ЗАЗ, модель Б була Шкода, а модель В, для прикладу, Опель. Вже лишень з цієї інформації, більшість з нас обрали б одну з автівок одразу – кого хвилює зчеплення з дорогою, крутний момент, приріст потужності, підвіска, вага машини та

інші вражаючі показники? Якими б критеріями ми не керувалися при виборі, але як тільки ми знаємо назви виробників, з'являється абсолютно нематеріальна річ, яка впливає на наше рішення набагато більше, ніж будь-які характеристики.

Розуміючи концепцію бренду, поміркуємо про бренд «український суд». У кожному судовому процесі існують дві сторони, кожна з яких намагається довести, що саме вона права. Багато хто з вас справедливо зазначить: «Але ж правою може бути тільки одна із сторін!». Тобто один правий, інший — ні. Це породжує соціальний стереотип, відповідно до якого люди у власних невдачах звинувачують не себе, а суддю. Ми ж, маючи за мету викорчувати вкорінену в українській свідомості догму, переконані, що для дійсно впливового і непохитного бренду «український суд» суддям треба докласти всіх зусиль, аби написати таке судове рішення, щоб навіть та сторона, яка програла, теж була певною мірою задоволена. Ми свідомо не будемо вдаватися у подробиці того, як саме писати такі судові рішення, оскільки на цю тему Національна школа суддів України має вже не один посібник (детальніше про це дивіться на офіційному веб-сайті Національної школи суддів України в розділі «Наукові праці, видання»).

Головною умовою побудови бренду і його подальшої підтримки є узгодження. Ця точка зору була висловлена компанією «Маккінсі та партнери» — лідером серед міжнародних консалтингових компаній в світі: «Назва стає брендом тоді, коли споживачі починають її асоціювати в своїй свідомості з набором матеріальних або нематеріальних благ, які вони отримують від певних продуктів або послуг. Для побудови власного бренду компанії потрібно зробити дві речі: по-перше, увиразнити свій продукт від інших на ринку; по-друге, узгодити те, що говорить про бренд реклама і маркетинг, з тим, що пропонується насправді.»[9].

Інакше кажучи, ключем до успішного бренду є такий стан, коли очікування клієнта збігаються з реальною послугою. Знов-таки, проводячи паралелі з судовою владою, вважаємо: судам як державним установам потрібно узгодити (вирівняти) те, що говориться про них на офіційному веб-порталі «Судова влада України», а також безпосередньо на прес-конференціях з тим, що такі установи насправді пропонують.

КРЄС вважає, що у випадках «45. ... Коли йдеться про справи, в яких порушуються широкі соціальні або вагомні юридичні питання, ... виклад обґрунтування на основі детального дослідження розглянутих питань права слід готувати з особливою ретельністю з тим, щоб воно відповідало очікуванням сторін та суспільства» [7].

Як зазначає суддя Верховного адміністративного суду Литви Віргіліус Валанчус, коли він був головою суду, його робочий день розпочинався з філіжанки кави у компанії з прес-секретарем. Під час ранкової розмови вони обговорювали актуальні питання щодо того, як подати ту чи іншу інфор-

мацію, про які події розповісти громадськості. «Прес-секретар – це права рука голови суду», – наголошує В. Валанчус. З огляду на це, назріла необхідність запровадження в кожному суді посади прес-секретаря.

У контексті зазначеного пропонуємо вам пригадати деякі вагомні події в житті судової системи. Рішенням XI з'їзду суддів України від 22 лютого 2013 року було запропоновано запровадити в судах посаду прес-секретаря. Пізніше це прагнення відобразилось в пункті 7.2 Стратегічного плану розвитку судової влади на 2013—2015 роки. Разом з тим пунктом 4.3 Концепції інформаційно-комунікаційної стратегії діяльності Ради суддів України передбачалось створення прес-центру судової влади. На виконання цих рішень Державна судова адміністрація України запропонувала судам розглянути питання щодо передбачення з 1 січня 2014 року в структурі і штатних розписах апаратів апеляційних, окружних адміністративних, місцевих господарських, а також у місцевих загальних судах, де кількість суддів понад десять осіб, посади головного спеціаліста із забезпечення зв'язків із засобами масової інформації (прес-секретаря). У тих судах, де чисельність суддів менша, передбачалося покласти обов'язки прес-секретаря на помічника голови або на заступника керівника апарату з унесенням відповідних поправок до їхніх посадових інструкцій.

Нині при Раді суддів України вже створено Прес-центр судової влади та Громадську раду. Перші паростки введення у судах посади прес-секретаря також мають місце. Переважно до обов'язків прес-секретаря віднесено висвітлення роботи суду в засобах масової інформації через співпрацю з профільними виданнями регіонального та всеукраїнського значення – співпраця з інформаційними агенціями, телевізійними студіями, провідними інтернет-виданнями.

Здебільшого судді вважають, що їхня справа – ухвалити рішення і все. Але сьогодні суди не можуть «говорити» лише за допомогою рішень. Аби рішення, які ухвалює суд, були зрозумілими як для журналістів, так і для громадськості, одним із завдань прес-секретарів має стати «трансформація сухої правничої мови рішень».

«59. КРЕС вважає, що судова мова повинна бути лаконічною та простою, повинна уникати, крім випадків, коли це необхідно, формулювань латиною або іншими мовами, які важко зрозуміти широкому загалу. Юридичні поняття та норми можуть бути вичерпно пояснені цитуванням законодавства або судових рішень» [4].

Іншим аспектом функціонування українського суду, який необхідно висвітлити, є документація, тому що у сукупності із прес-секретарями ці дві речі формують голос бренду.

III. Голос бренду.

Законодавство має бути голосом розуму, а суддя – голосом закону.

(Піфагор) [10]

Для більшості менеджерів і їх компаній голос бренду не має жодного значення. Взяти, наприклад, виробників джинсів: нам усе одно, які мовні засоби використовують подвигники Леві Штрауса – аби одяг виробляли гарний та якісний. Водночас для деякого голос бренду має життєво важливе значення. Візьмімо радіостанції: якщо нам не подобається голос радіомовця, ми з вами ніколи не будемо слухати цю радіохвилю. Отже, якщо уявити спектр, який ілюструє відносну важливість голосу бренду в компанії, то каліфорнійський лейбл ми могли б поставити в одному кінці, а радіостанцію в протилежному.

У тому ж кінці спектру, де голос бренду є життєво важливим, поряд з нашою радіостанцією знаходяться також юридичні фірми, аптеки, фінансові установи, більшість державних органів (у т.ч. суди) та багато-багато інших структур, які забезпечують своїх співробітників чи то користувачів набором інструкцій або настанов з експлуатації виробу тощо. Для них голос бренду є не просто важливим, а принципово важливим компонентом успіху.

Отже, пропонуємо вам поміркувати про важливість голосу бренду «український суд». Момент істини настає, коли суддя зачитує стороні текст винесеного рішення. Будьте певні, в цей момент людині байдуже, наскільки блискучим правником є автор тексту, чи те, як приємно з ним мати справу – важливо лише те, наскільки легко вона може зрозуміти зміст цього документа для прийняття в подальшому рішень стосовно її підприємства чи навіть життя.

Необхідно усвідомлювати, що момент істини для сторін є дійсно важливим, оскільки судові рішення має для них значення. Якби це було не так, то вони просто не слухали б його, та й взагалі не звертались до суду за допомогою. Спробуємо розглянути цю ситуацію крізь призму попередньої частини цієї статті (II. Бренд). Так, для бренду «український суд» момент ознайомлення сторони з судовим рішенням може бути як конструктивним, так і руйнівним. Пояснюючи вам цю точку зору і остаточно розвіюючи тим усі сумніви, що мова, якою користуються суди в ході слухань та в судових рішеннях, є одним із ключових аспектів функціонування суду, звертаємо вашу увагу на таке: з великою імовірністю на підставі ясності та зрозумілості від почутого, сторона зробить висновки про роботу не лише одного конкретного судді, а й усієї судової системи України, а, можливо, і законодавства. Тому якщо рівень окремого процесуального документа опуститься нижче заявленої планки, то, вважайте, згаданий бренд пошкоджений. А втім, якщо рівень документа і гарантований в державі рівень якості правосуддя співмірні, то момент ознайомлення з текстом є одночасно і моментом підсилення бренду: особа, скориставшись послугами суду, сплативши судовий збір, з великою вірогідністю відчуватиме себе задоволеною, за потреби звернеться й наступного разу до цього суду, і, разом з тим, позитивно

відгукнеться про нього своїм знайомим. А це ніщо інше як підвищення довіри громадян до судової влади в Україні.

КРЄС вважає, що «56. Мова, якою користуються суди в ході слухань та в судових рішеннях, є не лише потужним інструментом, який вони можуть застосовувати для виконання своєї просвітницької ролі, але вона очевидно є насамперед «правом на практиці» для конкретних сторін судових справ. Таким чином, доступність, простота та ясність мови судів є бажаними» [4].

Як бачите, такі моменти істини дійсно мають велике значення для суду як установи, ефективна комунікація з суспільством якої багато в чому залежить від мовлення і документів. З іншого боку, проста та ясна суддівська мова дозволяє людям виразно уявляти себе як суб'єктів права, відчувати перебування в обставинах, яких стосується Закон. Ця здатність – уявляти або ставити себе в рамки закону є важливою відмінністю між системою правосуддя та режимом насильницького порядку.

«58. ... КРЄС вважає, що проста та ясна суддівська мова є корисною, оскільки вона посилює доступність та передбачуваність верховенства права для громадян, якщо необхідно, за допомоги експерта-юриста, як передбачає практика Європейського суду з прав людини» [4].

Ми переконані, що рішення не лише демонструють громадськості результати конкретної справи як новину, а й сприяють обізнаності громадян про позицію закону щодо певного питання. Якщо справа має суттєве значення, засоби масової інформації цілком можуть зацікавитися нею і розповісти про неї широкому загалу в публікаціях, в етері радіо або телебачення, а віднедавна і в мережі Інтернет, тим паче, що це гарантовано Законом України «Про доступ до судових рішень». Ясність та стислість, однак, не повинні бути абсолютною метою.

На думку КРЄС «61. Важливим аспектом доступності права, що втілюється в судових рішеннях, є їхня доступність для громадськості...» [4].

IV. Зразкове мовлення як екзистенційний вибір кожного судді

«Вільно володію українською мовою!», – гордо запевняє багато хто, зокрема ті, хто вкраїнською воліє не говорити. Ніхто мовою не володіє! То мова вільно володіє тими з нас, хто є гідний такого володіння. Таких службників надто мало, більшина перебуває в кріпацтві або й рабстві в мови»

(С. Саржевський, український перекладач) [11]

Згідно з лінгвістичною теорією німецького філолога Вільгельма фон Гумбольдта, «інтелектуальна діяльність людини і мова – єдині і невід'ємні одна від одної» [12]. Майстри слова – поети, прозаїки, публіцисти – зробили і роблять чимало для функціонування і розвитку української мови. Однак їм не до снаги освоїти всі сфери функціонування мови, особливо

в тих ділянках, де домінують голоси професії. Звідси велика відповідальність за українську мову та її майбутнє покладається і на суддів, адже українство покладається на суддів, як Мойсей на своїх перших заступників. Свого часу він судив як суддя самим Богом настановлений. Але тягар справ надмірно зріс, тому Мойсей мусив призначити собі в цьому подвигів заступників – перших з найгідніших. Далі ті й собі заходилися вправнювати менших мудрістю й дрібніших духовно. Кожну велику справу вони несли до Мойсея, а кожну малу – розсуджували самі. І так порозросталася перша судова влада [13].

Не випадково і Основний Закон однією із кваліфікаційних вимог до суддів висуває володіння державною мовою. На наш погляд, культура усного й писемного літературного мовлення судді є не лише відображенням його вихованості, інтелігентності, чистоти помислів та вчинків, а й визначає його культуру праці й культуру взаємин у щоденному спілкуванні в різноманітних сферах діяльності (як вже згадувалося на початку цієї статті: від приватного спілкування – до спілкування на державному рівні). Та, на жаль, рівень володіння державною мовою при доборі суддів не перевіряється. У результаті чи не кожне друге судове рішення грішить мовними помилками. Трапляються навіть комічні випадки: «З представлених матеріалів вбачається, що дружини ОСОБи 1 з 1967 року полягали у зареєстрованому шлюбі. В період знаходження подружжя у шлюбі, ОСОБА 1 придбала психічне захворювання» [14].

Аби не припускатися аналогічних промахів, пропонуємо Вашій увазі

Так уживають	Так радимо
«... являється однією і тією ж самою особою...» (№ 2-о-220\07).	«...є однією і тією ж особою...».
«...з іншої сторони , з метою врегулювання спору...» (№ 8/006-08/13/19).	«...з іншого боку , з метою врегулювання спору...».
«...суд приходять до висновку, що слідчим, в порушення вимог ч. 1 ст. 98 КПК України...» (№ 4-129/2007).	«...суд приходять до висновку, що слідчий, порушуючи вимоги ч. 1 ст. 98 КПК України...».
«...на підтвердження своїх доводів ...» (№ 3/17/5494).	«...на підтвердження своїх доказів ...».
« Дані обставини не оспарювали і підтвердили в судовому засіданні свідки...» (№ 2-4916).	« Ці обставини не оскаржували і підтвердили в судовому засіданні свідки...».
«...що є обов'язковим у відповідності до Закону України...» (№ 0908/3903/2012).	«...що є обов'язковим відповідно до Закону України...».

ПРОФЕСІЯ СУДДІ

« Виходячи з того , що позовні вимоги підлягають задоволенню частково, суд вважає...» (№ 2119/793/12).	« Зважаючи на те , що позовні вимоги підлягають задоволенню частково, суд вважає...».
«Суд вважає, що слід визнати...» (№ 2-200/12).	«Суд вважає, що треба визнати...».
«При цьому позивач суду повідомив, що приймав міри для...» (№ 21/47/12).	«При цьому суду позивач повідомив, що вживав заходів для...».

кілька поширених лексичних помилок, які ми виявили в результаті аналізу судових рішень з Єдиного реєстру судових рішень:

Порушення мовних норм у наведених прикладах викликані впливом російської мови, а також використанням своєрідного мовного покруча – суржика. Цікавий факт. Василь Іванишин та Ярослав Радевич-Винницький у своїй праці «Мова і нація» [15] вважають, що деякі люди не тільки розмовляють суржиком, а й навіть думають ним. Звертаємо вашу увагу на те, що суржик для суддівської мови – як рак з метастазами для пацієнта, неадекватна мішанина залишків рідної мови із чужими мовами, що нівелює особистість і мовну свідомість.

Доволі поширеними серед укладачів судових рішень є також такі помилки:

1. *Розщеплення присудка*, зумовлене «термінологічною грою», коли автор прагне надати словам більшої ваги (наприклад: «здійснювати преміювання» замість правильного «преміювати» або «здійснити організацію» замість «організувати»).

2. *Плутання у використанні слів-синонімів*. Наприклад: спростовувати-суперечити-перечити. Перше означає «не погоджуватись з чим-небудь, наводити власні аргументи», друге – «стверджувати щось протилежне», а третє – «говорити всупереч, тобто внаслідок упертості». Не кожен розрізняє слова «питання» і «запитання» та що з ними робити – «ставити» чи «задавати»? [16]

3. *Застосування плеоназмів*, себто словосполучень, у складі яких є зайві, однозначні слова чи вирази. Таких помилок припускаються через незнання значень слів або невміння висловлювати думки точно і лаконічно. Непотрібними, на нашу думку, є підкреслені слова у таких реченнях:

Фрагмент речення	Обґрунтування
«...при видачі паспортів громадян України їх прізвище було записано у різних <u>варіантах</u> » (№ 0805/3550/2012).	Варіант є різновидом (різним видом) чого-небудь. Тому треба було вжити: «записано по-різному» або «записано у двох варіантах».

«Її онук ОСОБА_4 має <u>дуже хороші</u> успіхи в Академії митної служби України, де він навчається» (№2-603/06).	Успіх – це позитивний наслідок роботи і не може бути негативним явищем.
«Суд не може <u>наперед</u> передбачити, чи будуть у майбутньому порушені права заявника та ким» (№ 1805/5969/2012).	Передбачити означає бачити, припускати що-небудь наперед.
«... також проведено поточний ремонт <u>вже існуючих</u> приміщень...» (№2 -735/2009).	Ремонт неможливо провести в неіснуючому приміщенні.

З іншого боку, треба дбати про те, аби «непрохані гості» не потрапили і в усне мовлення, адже порушення орфоепічних (належна вимова звуків і звукосполучень) і акцентуаційних норм (правильне наголошення слів) також знижує загальний рівень спілкування. З цього погляду варто зазначити, що окремі слова дуже часто вживають з помилковим наголосом, тому складні випадки їхнього наголошення у фаховій лексиці суддів пропонуємо вам запам'ятати або перевіряти за словником: *вексель* – *векселі*; *інспектор* – *інспекторі*; *позивач* – *позивачі*; *але*: *пóзов* – *пóзови*; *проміжок* – *проміжки*.

Наголос безперечно має вагу в збереженні питомих ознак нашої мови й у розрізненні слів за значенням. Разом з тим правильне наголошення слів й досі лишається одними з найбільш проблемних питань в українській мові, адже тут взагалі не спрацьовує принцип «як собі відчуваю – так і правильно».

Щоб кожен суддя міг правильно вимовити й наголосити слова під час виголошення судового рішення, потрібно опанувати норми літературної мови. Саме нормативність, тобто послідовна підпорядкованість установленим правилам є головною ознакою літературної мови, що відрізняє її від діалектної, жаргонної та інших різновидів загальнонародної мови. Тому, в разі потреби, не полінуйтесь перевірити наголос слова за словником. Праця судді над своїм мовленням викликає повагу і, далекі, дає результати. Шляхів вдосконалення є безліч, а процес триває усе життя. Кажуть ж старі люди: «Чужу мову можна вивчити за півроку, а свою треба вчити ціле життя».

На нашу думку, суддівська мова, що володіє всіма зазначеними КРЕС якостями, сприймається як впливова. Тільки за цієї умови вона може виконати свою високу суспільну функцію. Бажаючи привернути увагу наших читачів, перш за все суддів, до деяких питань їх фахового мовлення, лишаємо за собою «ниточку знань», аби кожен з вас власноруч міг дійти до відповідного «клубка навичок». Тому, з огляду на все вищезазначене, нижче

наводимо звичайні практичні поради тим, хто хоче виглядати і діяти краще на дорозі справедливості:

1. СЛУХАЙТЕ

1.1. Коли Ви когось слухаєте, перестаньте говорити. Ви не можете слухати, розмовляючи.

1.2. Будьте уважними до мови співрозмовника, слідкуйте за виразом його обличчя, очима.

1.3. Відгукуйтеся. Якщо Ви розумієте, про що йдеться, підтверджуйте це знаками активного слухання.

1.4. Уникайте мовної агресії, не висловлюйте оціночних суджень та вчіться стримувати емоції. Неконтрольовані емоції заважають розуміти.

2. ГОВОРІТЬ

2.1. Стежте за власною мовою:

- контролюйте слововживання;
- не піддавайтеся впливам «модних» тенденцій, прикрашаючи мовлення екзотичним чужомовним словом (натомість, використовуйте українські відповідники);
- не намагайтеся «демократизувати» мовлення жаргонізмом;
- робіть паузи;
- не «ковтайте» слова.

2.2. Удосконалюйте свій голос професії:

- вивчайте мовлення майстрів слова;
- читайте фахову літературу («Слово Національної школи суддів України, вісники судочинства» тощо).

2.3. Виробіть звичку читати «з олівцем у руках» – жоден цікавий і вартісний вираз не повинен бути для вас втрачений.

2.4. Практикуйте публічні виступи із фахової тематики (використовуйте кожну нагоду виступити з доповіддю на заходах).

3. ПИШІТЬ

3.1. Оволодівайте жанрами та видами писемного мовлення, зокрема, ділового. Треба однаково добре вміти написати судове рішення, електронне повідомлення, вітальну листівку.

3.2. Аналізуйте своє письмове мовлення (частіше заглядайте у словник, правопис, посібники зі стилістики).

I, нарешті, останнє за рахунком, але не за важливістю.

4. СПРИЙМАЙТЕ мову як свою людинолюбну сутність, як порадника і помічника в суспільному житті.

Таким чином, для встановлення істинності висунутої на початку статті гіпотези нами було розглянуто поняття голосу, бренду, процитовано думки Консультативної ради європейських суддів. У підсумку теорію про те, що документи, які виходять від органу або посадової особи (що діють у сфері судової юрисдикції держави та відповідні прес-конференції) формують го-

лос бренду «український суд», доведено.

Сучасний суддя, як ніхто інший, повинен не тільки володіти ґрунтовними знаннями, а й виявляти високий рівень мовної культури. Зразкове мовлення, теоретичні знання, уміння правильно застосувати правові норми на практиці у сукупності складають професіоналізм судді. Кожен суддя має це розуміти. Гарантією володіння кандидатами на посаду судді державною мовою, згідно з ч. 3 ст. 127 Конституції України, має стати перевірка спроможності чітко, послідовно і безпомилково формулювати свої думки як усно, так і письмово, послуговуючись при цьому найширшим словниковим запасом та різноманітними мовними засобами.

Перелік використаних джерел

1. Липецкий М.Л. Внушение и мы. / М.Л. Липецкий. – М. : Знание, 1983. – 96 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України : офіційний веб-портал . – К., 1994–2014. – (Законодавство України). – Загол. з титул. екрану. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>, вільний. – Текст на екрані : укр. мовою.
3. Рішення Конституційного Суду не є дозволом для здійснення судочинства недержавною мовою [Електронний ресурс] : Центр політико-правових реформ / Куйбіда Р. – К., 2004—201 . – Загол. з титул. екрану. – Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua>, вільний. – Текст на екрані : укр. мовою.
4. *Opinion no 7 (2005) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers on “justice and society”* [Electronic resource] : Strasbourg, 25 November 2005 / Council of Europe : COE portal . – Brussels, 2014 . – Title from the homescreen . – Access: <http://www.coe.int>, free . – Available in : Bulgarian, Croatian, French, German, Estonian, Lithuanian, Macedonian, Romanian, Slovak, Spanish.
5. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів : у 12 т. — Т. 2 : Поезія 1847—1861 / Редкол. М.Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2001. – 775 с.
6. Карпович Е.В. Аргументационная техника французского Кассационного суда: история и современность / Е.В. Карпович, Н.С. Цыганков // Труды молодых исследователей по сравнительному праву. – 2013. —№ 1—2 (16—17). – С. 3—6.
7. *Opinion no 11 (2008) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers on “ the quality of judicial decisions”* [Electronic resource] : Strasbourg, 25 November 2005 / Council of Europe : COE portal . – Brussels, 2014 . Title from the homescreen . – Access: <http://www.coe.int>, free . – Available in : Bulgarian, Croatian, Dutch, Estonian, French, Georgian, German, Italian, Lithuanian, Macedonian, Montenegrin, Polish, Romanian, Slovak, Spanish.
8. Словник-довідник музичних термінів за книгами Ю.Є. Юцевича [Електро-

ний ресурс] : онлайн-версія, 2009. – Загол. з титул. екрану. – Режим доступу: <http://term.in.ua>, вільний. – Текст на екрані : укр. мовою.

9. Thomas L. Friedman. *The Lexus and the Olive Tree* / Thomas L. Friedman . – New York: Farrar, Straus Giroux, 1999. – 518 p. – ISBN 0-385-72015-7.

10. Афоризмы со всего мира. Энциклопедия мудрости [Электронный ресурс] : Афоризмы и цитаты, подобранные по авторам / Пифагор. – [Россия, между 1999 и 2011]. – Загол. с титул. экрана. – Режим доступа : <http://www.foxdesign.ru>, свободный. – Текст на экране : на русском языке.

11. На твалт б'ючи [Электронный ресурс] : Блог Сергія Саржевського / Саржевський С. – Україна : Технології Blogger, 2012. – Загол. з титул. екрану. – Режим доступу : <http://ssarzhovsky.blogspot.com>, вільний. – Текст на екрані : укр. мовою.

12. Лингвистическая теория Гумбольдта [Электронный ресурс] : Сто великих научных открытий / Самин Д. – [Россия, между 2006 и 2014]. – Загол. с титул. экрана. – Режим доступа : <http://bibliotekar.ru>, свободный. – Текст на экране : на русском языке.

13. Біблія (українська, переклад митрополита Іларіона (Івана Огієнка) [Електронний ресурс] : «Наша Парафія», Парафія святого Архистратига Михаїла. – К., 2006—2014. – Загол. з титул. екрану. – Режим доступу : <http://www.parafia.org.ua>, вільний. – Текст на екрані : укр. мовою.

14. Куйбіда Р. Посібник із написання судових рішень / Р. Куйбіда, Сироїд О. – К. : «Дрім Арт», 2013. – 224 с.

15. Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1994. – 218 с.

16. Запитання не задають, а ставлять [Електронний ресурс] : Уроки державної мови / Рогоза Б.; газета «Хрещатик». – К., 2000—2014. – Загол. з титул. екрану. – Режим доступу : <http://mova.kreschatik.kiev.ua>, вільний. – Текст на екрані : укр. мовою.

СЛОБОДЯН Р. Деякі питання фахового мовлення професійного судді.

У статті розглядаються питання доступності, простоти та зрозумілості мови, яка використовується судом під час судових проваджень та при формуванні судових рішень.

За допомогою дедуктивних міркувань автор доводить гіпотезу існування взаємозв'язку між голосом, брендом і голосом бренду українського суду. На доказ істинності суджень автор цитує думки Консультативної ради європейських суддів.

Також на основі вибраних судових рішень та матеріалів сучасних словників аналізуються складні випадки слововживання та наголошування вузькоспеціальних юридичних термінів.

Ключові слова: голос, бренд, голос бренду, суддівська мова.

СЛОБОДЯН Р. Некоторые вопросы профессиональной речи судьи.

В статье рассматриваются вопросы доступности, простоты и понятности языка, используемого судом во время судебных производств и при формулировке судебных решений.

С помощью дедуктивных рассуждений автор доказывает гипотезу существования взаимосвязи между голосом, брендом и голосом бренда украинского суда. В доказательство истинности суждений автор цитирует мнения Консультативного совета европейских судей.

Также на основе выбранных судебных решений и материалов современных словарей анализируются сложные случаи словоупотребления и ударения узкоспециальных юридических терминов.

Ключевые слова: голос, бренд, голос бренда, судейская речь.

SLOBODYAN R. Some issues of the professional language of judges.

This article highlights accessibility, simplification and clarity of the language used by the courts in proceedings and decisions.

With deductive arguments the author proves the hypothesis of the relationship between the voice, the voice of the brand and the brand of the Ukrainian court. The author quotes the Opinions of the Consultative Council of European Judges as evidences of his rightness.

On the ground of selected court cases and materials of the modern dictionaries some word difficulties and strictly specialized law terms are analyzed.

Keywords: voice, brand, voice of brand, language of judges.

Культура правосуддя шляхом удосконалення підготовки суддів

19 листопада 2014 року в Національній школі суддів України відбулася зустріч з представниками Міжнародної організації з розвитку права – спеціальним посланником Уіяльмом Пейтоном і регіональним менеджером по Східній Європі та Середній Азії Маргаритою Міліх.

Міжнародна організація з розвитку права працює над утвердженням верховенства права, її зусилля спрямовані на те, щоб правосуддя та робота інститутів права здійснювались для людей. Як повідомили її представники, ця міжнародна організація прагне досягти культури правосуддя шляхом правового навчання, конституційних реформ, розвитку сектора правосуддя.

Під час зустрічі були широко обговорені питання довіри організаціям правового сектора, зміцнення правової незалежності, конституційної реформи в галузі поділу влади, а також перспективи майбутньої співпраці.

Доброчесність як основа захисту суддівської незалежності

20 листопада 2014 року проректор Національної школи суддів України Володимир Мазурок і начальник відділу міжнародних зв'язків Тетяна Пустовойтова взяли участь в експертних консультаціях з виконання Стамбульського плану дій з боротьби проти корупції. Консультації відбулися в рамках моніторингового візиту експертів Антикорупційної мережі Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Стамбульський план дій є міжурядовою угодою, яка передбачає здійснення сторонами низки заходів щодо запобігання й протидії корупції. Механізм реалізації Плану дій передбачає надання відповідних рекомендацій країнам-учасникам та здійснення експертного моніторингу їх виконання.

Під час зустрічі були обговорені питання виконання Україною рекомендацій, наданих у рамках попереднього моніторингу, зокрема, у сфері судової влади. Найважливіші з них – виконання Україною рекомендацій щодо механізмів призначення і звільнення суддів, безстрокового перебування на

посаді, складу Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. У зв'язку з цим проаналізовано законодавчі ініціативи, спрямовані на приведення положень національного законодавства про судову владу у відповідність до європейських стандартів.

Окрема увага була приділена питанням вдосконалення законодавчих положень щодо дисциплінарного провадження, розкриття інформації про майновий стан суддів, звільнення та відводу суддів з тим, щоб гарантувати їхню безсторонність і захист суддівської незалежності. Також обговорювалися питання забезпечення достатнього та прозорого фінансування судової влади, оплати праці суддів.

За підсумками моніторингового візиту експерти, оцінивши зусилля України у сфері антикорупційної політики, готують проміжний звіт про прогрес у реформах. Також Секретаріат Антикорупційної мережі ОЕСР ухвалить рішення та визначить у разі потреби нові рекомендації.

Участь у цій представницькій зустрічі узяли судді, працівники органів Кабінету Міністрів, Уповноваженого з прав людини, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України.

Робота над удосконаленням тестових завдань триває

25–26 листопада 2014 року Національна школа суддів України спільно з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та проектом USAID “Справедливе правосуддя” провела тренінг “Якість тестових завдань: методологія, етапи, контроль”.

Мета заходу – підготовка групи суддів-експертів до роботи з оцінки якості тестових завдань, які використовуються під час проведення анонімного тестування кандидатів на посаду судді, шляхом ознайомлення їх з методологією та етапами створення тестових питань, оцінки їх якості та вдосконалення.

Тренінг відкрив ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук. Він зазначив, що рецензування має бути складовою системи підготовки й оцінювання тестових матеріалів, а ідея зовнішнього рецензування тестів пулом експертів є продуктивною. Ректор розповів, що паралельно з ініціативою проекту “Справедливе правосуддя” Національна школа суддів України ще у грудні 2013 року внесла зміни до Порядку підготовки тестових запитань і модельних судових справ, передбачивши в системі підготовки тестових матеріалів такий етап, як зовнішнє рецензування.

Механізм зовнішнього рецензування використовувався у 2014 році при підготовці оновленої Програми анонімного тестування кандидатів на посаду судді на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права. Микола Оніщук висловив переконання, що оцінку тестів належить здійснювати групі суддів-рецензентів, і ця оцінка в своїй основі повинна мати змінний характер. Перша частина тренінгу була присвячена теоретичним засадам підготовки тестових завдань та вимог до їх оцінки. Зокрема був представлений досвід Національної школи суддів України в розробці тестових завдань і обговоренні проблем, які постають перед розробниками тестів. Також була презентована практика Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у проведенні тестування кандидатів на посаду судді. Значну

увагу в ході тренінгу приділено питанням стандартів професійного екзаменування, показників якості тесту, його статистичних індикаторів. Обговорювалися роль судді-рецензента, практичні правила оцінювання тестів, кроки ефективного екзаменування.

Друга частина тренінгу була присвячена формуванню навичок аналізу якості тестових завдань.

За результатами тренінгу його учасники мали змогу отримати знання щодо вітчизняних і міжнародних стандартів професійного екзаменування, базових показників якості тесту, структури процесу планування й розробки тесту та набути практичних навичок і вмінь ідентифікації проблеми якості тестових завдань та коригування недоліків тестових завдань.

Суддівська освіта як елемент політичної інтеграції держави

27 листопада 2014 року в Національній школі суддів України відбулася зустріч з експертами, які оцінюють виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. Предметом обговорення була освітня діяльність Національної школи суддів України у сфері міжнародного співробітництва в рамках кримінального провадження після прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України.

Ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук розповів європейським експертам про особливості суддівської освіти в Україні, її стан, форми та організацію. Він констатував, що тема міжна-

родного співробітництва під час кримінального процесу є складовою навчального процесу – як первинної підготовки кандидатів на посаду судді, так і підвищення кваліфікації суддів. Загальні засади, обсяг та порядок здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження відображені у типових навчальних планах та спеціалізованих курсах. Ректор повідомив, що Національною школою суддів України проведено також ґрунтовну підготовку 60 суддів-викладачів з питань практичного застосування положень КПК України, зокрема, міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Для кращого розуміння слухачами нових для України положень КПК запрошувалися провідні світові експерти. Ці викладачі далі були залучені до серії тренінгів з питань КПК та міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні для суддів, адвокатів, прокурорів, слідчих, слідчих-суддів, представників пенітенціарної служби. Тож наразі відповідне навчання пройшли практично всі судді, які розглядають кримінальні справи, резюмував ректор.

Експерти від делегації Європейського Союзу Альберто Пердука й Овідій-Віорель Нафтанаіля відзначили зусилля, яких докладає Національна школа суддів України задля розбудови суддівської освіти і вдосконалення системи правосуддя. Експерти позитивно оцінили той факт, що питання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні постійно перебувають у полі зору суддівської освіти та отримали у ній належне відображення.

Також під час зустрічі обговорювалися зміст і структура курсів щодо міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні для суддів. Головний науковий співробітник Національної школи суддів України Наталія Ахтирська докладно розповіла про напрацювання та досвід установи в цьому напрямі. Крім того, були представлені науково-методичні напрацювання науковців установи з питань міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні для суддів, зокрема, навчальні посібники та наукові дослідження.

Сторони констатували, що становлення високоякісної суддівської освіти – це першооснова реформ у судовій та правоохоронній сферах, які розпочалися у нашій державі.

Інституційна перебудова – крок у становленні суддівської освіти

1–3 грудня 2014 року в місті Києві відбувся методологічний семінар з інституційного розвитку Національної школи суддів України, проведений у рамках українсько-канадського проекту “Освіта суддів – для економічного розвитку”. У семінарі взяли участь судді-викладачі, керівники відділів та представники регіональних відділень, наукові співробітники Національної школи суддів України.

Мета семінару – визначення необхідних заходів, зокрема, інституційних перетворень, необхідних для впровадження стандартизованого двотижневого навчального курсу для новопризначених суддів України.

Досвід Національного суддівського інституту Канади на семінарі представляли старший директор Джордж Томсон і директор із юридичних та освітніх питань Дональд Чіассон. Джордж Томсон поділився досвідом створення Національного суддівського інституту Канади, завданням якого є професійна підготовка суддів.

Ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук, відкриваючи захід, відзначив його особливу актуальність і висловив сподівання, що він дасть змогу оцінити напрацювання щодо інституційної перебудови установи, які будуть прийняті найближчим часом. Досвід організації, підходи до суддівської освіти та її рівень у Канаді є орієнтиром для Національної школи суддів України, зазначив ректор. Тому думка канадських колег щодо запропонованих напрямів руху вітчизняної суддівської освіти є надзвичайно цінними.

Ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук презентував доповідь про стан і завдання суддівської освіти в Україні. Необхідність на-

лежної організації навчального процесу, втілення нових стандартів, виклики, що стоять перед установою, – все це чинники, які зумовлюють потребу структурної реорганізації Національної школи суддів України. Ці зміни мають сприяти підвищенню інституційної спроможності установи, зокрема, за напрямками спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та науково-методичного забезпечення судової системи, наголосив ректор.

Керівництвом української та канадської установ суддівської освіти під час фахового обговорення проаналізовано питання формування двотижневої навчальної програми для новопризначених суддів. Зокрема розглядалися питання інтеграції до програми окремих модулів, їх обсяг та порядок для того, щоб уся програма функціонувала як єдине ціле. Також окрему увагу було приділено питанням формування в Національній школі суддів України структурних елементів, відповідальних за забезпечення проведення навчальних заходів у форматі розвитку навичок, підготовки викладачів тощо.

Обговорення дало змогу сформувати бачення щодо плану організаційних, програмних і кадрових змін у Національній школі суддів України, необхідних для доопрацювання та запровадження стандартизованого двотижневого навчального курсу для новопризначених суддів.

Досвід канадських менеджерів суддівської освіти засвідчує, що успішне втілення такого курсу є локомотивом для вдосконалення всієї системи навчання суддів і, відповідно, підвищення якості правосуддя. Такий досвід має бути втілений в Україні, переконані в Національній школі суддів України.

Підвищення кваліфікації суддів у режимі відеоконференції

5 грудня 2014 року Національна школа суддів України вперше спільно з Верховним Судом України провела періодичне навчання суддів адміністративної юрисдикції з метою підвищення рівня кваліфікації в режимі відеоконференції на семінарі з деяких питань адміністративного судочинства. Тема навчання була присвячена сплаті податкових зборів.

Учасниками відеомосту стали проректор Національної школи суддів України Анатолій Костенко, заступник Голови Верховного Суду України – секретар Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України Віктор Кривенко, судді Судової палати в адміністративних справах України Верховного Суду України, судді Вінницького, Дніпропетровського, Львівського апеляційних, адміністративних судів та

судді деяких окружних адміністративних судів, на які поширюється юрисдикція зазначених апеляційних судів.

У режимі онлайн судді змогли обговорити положення правових позицій, висловлених Судовою палатою в адміністративних справах Верховного Суду України щодо податкових спорів.

Національна школа суддів України планує продовжувати проведення заходів з підготовки суддів у режимі відеоконференцій з метою одночасного охоплення значної кількості суддів у різних регіонах країни для підвищення їх кваліфікації.

Доопрацювання курсу для суддів щодо застосування Конвенції та практики Європейського суду з прав людини

9–11 грудня 2014 року на Чернівецьчині відбулася друга зустріч робочої групи з розробки одноденного навчального курсу щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини для стандартизованої двотижневої програми підготовки суддів адміністративної юстиції, призначених на посаду судді вперше.

Захід організовано Національною школою суддів України у співпраці з Верховним Судом України і Вищим адміністративним судом України в рамках проекту “Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя”, що реалізується Координатором проектів ОБСЄ в Україні за фінансової підтримки уряду Канади.

Мета зустрічі – обговорення й коригування навчальних програм і матеріалів, напрацювання нотаток для викладачів та фасилітаторів, обговорення змісту й структури роздаткових матеріалів для майбутніх слухачів курсу та підготовки для цього курсу викладачів Національної школи суддів України.

Роботу групи відкрили проректор Національної школи суддів України Володимир Мазурок, національний спеціаліст проектів Координатора проектів ОБСЄ в Україні Надія Скрипка, суддя Вищого адміністративного суду України Тетяна Стрелець.

У роботі групи взяли участь експерт Координатора проектів ОБСЄ в Україні Назар Кульчицький, національний менеджер проектів Координатора проектів ОБСЄ в Україні Наталія Ступницька та національний спеціаліст цих проектів Олена Лунгол. Зазначений курс готують судді Віталій Брагар, Людмила Волкова, Людмила Єресько, Елла Катаєва, Роксолана Качур, Сергій Уханенко, Тетяна Стрелець, начальник відділу міжнародно-правового співробітництва Вищого адміністративного суду України Світлана Пилипець. Керує роботою цієї групи начальник відділу наукових досліджень проблем судочинства та його удосконалення Національної школи суддів України Тетяна Фулей.

Перша зустріч робочої групи відбулася 3–5 вересня 2014 року, під час якої було напрацьовано програму одноденного курсу, а також обговорено структуру та зміст роздаткових матеріалів.

Важливість інвестицій у суддівську освіту

10 грудня 2014 року в Національній школі суддів України відбулася зустріч ректора Миколи Оніщука із представниками Світового банку з питань надання допомоги Україні у реформуванні судочинства. Метою зустрічі було обговорення пріоритетів судової реформи і можливостей для співпраці Світового банку та Національної школи суддів України в рамках цієї реформи.

Ректор Микола Оніщук розповів про сучасний стан судової системи і стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів, яка наразі розробляється.

Микола Оніщук зазначив, що в державі створені інституційні елементи, які мають забезпечувати незалежність суду від політичних впливів, займатись питаннями суддівської кар'єри та відповідальності. Водночас ці органи судового управління мали дефіцит добросесних практик у своїй діяльності, що негативно відобразилося на якості правосуддя. Нині в державі практич-

но випала з поля зору проблема кваліфікаційної спроможності суддівського корпусу. Кваліфікація судді, по суті, перестала бути чинником судової кар'єри, просування по службі, критерієм якості судочинства.

Ректор звернув увагу, що стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів має на меті першочергово розв'язати проблеми перевантаженості судів справами, запровадити нові підходи в питаннях дисциплінарної відповідальності суддів, їх кваліфікації та освіти.

Микола Оніщук також поінформував представників Світового банку про інституційну розбудову Національної школи суддів України та заходи, яких вживає керівництво установи для її зміцнення, покращення системи суддівської освіти, переходу до дистанційних форм та запровадження нових методик викладання, заснованих на передачі навичок.

Ректор зазначив, що у міжнародних організацій є розуміння того, що професіоналізм судді та суддівська освіта є одним із ключових елементів якісних перетворень правосуддя в Україні, та розповів, як діяльність і прагнення Національної школи суддів України підтримуються міжнародними проектами технічної допомоги.

У свою чергу, провідний спеціаліст з питань державного управління Світового банку Амітахба Мукхерджі висловив переконання, що побудова ефективного правосуддя дійсно має ґрунтуватися на високій кваліфікаційній спроможності суддівського корпусу та сучасній суддівській освіті. Водночас побудувати таку систему освіти, фінансуючи її за залишковим принципом, нереально, підкреслив Амітахба Мукхерджі.

Пан Мукхерджі, який керував проектами і програмами Світового банку, спрямованими на підтримку судових реформ у низці країн, запевнив, що створення системи суддівської освіти, адаптованої до вимог та викликів XXI століття, – завдання непросте, але реальне. Інвестиція в освіту суддів задля забезпечення справедливого судочинства для будь-якої країни є виправданою, зазначив фахівець Світового банку.

Сторони домовилися проаналізувати усю необхідну інформацію щодо інституційної спроможності, потреб і завдань Національної школи суддів України з метою визначення подальших кроків та подальшої співпраці.

Підсумки року в суддівській освіті: правильний рух за оптимістичної динаміки

19 грудня 2014 року з нагоди четвертої річниці діяльності Національної школи суддів України відбулися урочистості та підбиття підсумків діяльності за 2014 рік. Виступаючи перед колективом, ректор Микола Оніщук відзначив досягнення установи та її працівників на ниві становлення суддівської освіти. Таких досягнень, попри напружену соціально-політичну ситуацію в країні, об'єктивно чимало.

Зокрема у суддівському середовищі з'явилося розуміння вагомості місця та ролі суддівської освіти у становленні справедливого правосуддя. Підходи і бачення Національної школи суддів України, зокрема, щодо збільшення терміну підготовки кандидатів на посаду судді, зосередження такої підготовки безпосередньо в Національній школі можуть бути вже незабаром імплементовані в законодавство.

Уперше в цьому році підготовку та періодичне навчання пройшли судді касаційного рівня.

Визначальним в історії суддівської освіти в Україні є те, що для організації підготовки суддівських кадрів на системній, стандартизованій і науково обґрунтованій основі Національною школою підготовлено Концепцію національних стандартів суддівської освіти.

Окремим пріоритетом року, що минає, перспективи в науково-методичній діяльності установи стало створення стандартизованої двотижневої програми для суддів, призначених на посаду судді вперше.

З метою приведення понятійного і дефініційного апарату й термінології судової діяльності та правосуддя до сучасних стандартів здійснюється підготовка фундаментальної праці – Енциклопедії правосуддя, яка побачить світ у недалекому майбутньому.

Ще одне вагоме досягнення – підвищення статусу журналу “Слово Національної школи суддів України”, який включено до переліку наукових фахових видань України, і відтепер у ньому можуть публікуватися результати досліджень на здобуття наукового ступеня.

Ректор зазначив, що вимогою часу є здійснення в Національній школі суддів України професійної психологічної підготовки кандидатів на посаду судді та діючих суддів. З цією метою установа провела міжнародну науково-практичну конференцію “Національні стандарти суддівської освіти”.

ти: професійна психологічна підготовка”. Практика проведення таких заходів буде постійною.

В іншій надзвичайно важливій складовій судового освітнього процесу – підготовці та тренінгу викладачів – теж є помітні успіхи. За 2014 рік Національною школою суддів України підготовлено близько 100 суддів-викладачів.

Окремої уваги заслуговує впровадження в процес підготовки дистанційної форми навчання – відбувся випуск першого набору слухачів дистанційного курсу “Суддівська етика”, нові випуски та курси – на підході.

Серед новел, які активно розвиваються, – створення інформаційно-комунікативної системи “Електронна школа суддів”, покликаної забезпечити автоматизацію навчального процесу, підвищити доступність навчальних матеріалів та формування позитивного іміджу судової системи загалом. Розробці й впровадженню новітніх методик викладання в Національній школі суддів України сприяють міжнародні контакти, які є засобом виконання завдань щодо використання систем та методик суддівської освіти, апробованих у країнах Європейського Союзу, Північній Америці. Співпраця з програмами і проектами міжнародної технічної допомоги відчутно поглибилася та розширилася в поточному році, констатував Микола Оніщук.

Тісна співпраця із судовою гілкою влади разом із готовністю колективу установи до кардинальних змін має стати запорукою її здатності готувати для судової системи якісне поповнення. А всі здобутки суддівської освіти та Національної школи суддів України є результатом відповідальної, сумлінної та натхненної праці її колективу, переконаний ректор.

Науково-дослідна робота у сфері правосуддя: координація та рух по висхідній

23 грудня 2014 року в Національній школі суддів України відбулося засідання Науково-методичної ради. На її засідання в оновленому складі зібралися працівники установи, знані вчені, які представляють провідні вищі юридичні навчальні заклади, а також досвідчені судді-практики. На ньому були присутні Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Сергій Козьяков та член цієї комісії Михайло Макачук.

Ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук привітав очільника Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з обранням і активізацією роботи важливого органу суддівського управління.

Сергій Козьяков у свою чергу висловив сподівання, що невдовзі буде підвищено наочність співпраці між установами. На сьогодні обговорено підходи та бачення розвитку судової системи й суддівської освіти та встановлено, що цілі, завдання

та прагнення у цих питаннях є суголосними в обох установах, зазначив він. Реформування суддівської освіти та підвищення кваліфікованості суддів – безумовний пріоритет, тому важливо, щоб Національна школа суддів України зберігала динаміку та розвивалася по висхідній, підсумував Сергій Козьяков.

Ректор Микола Оніщук запропонував розглянути питання порядку денного, а саме: про Концепцію національних стандартів суддівської освіти; про Типові плани підготовки суддів та працівників апаратів судів на 2015 рік; про виконання плану науково-дослідної роботи Національної школи суддів у 2014 році та план її науково-дослідної роботи на 2015 рік; про роботу Науково-методичної ради Національної школи суддів України у 2014 році та план її роботи на 2015 рік.

Презентуючи Концепцію національних стандартів суддівської освіти, ректор зазначив, що вони відображають бачення Національної школи суддів України щодо того, якою має бути суддівська освіта. Документ визначає систему стандартів змісту і методик викладання, базованих на формуванні суддівських навичок, та має метою організацію підготовки суддівських кадрів на системній, стандартизованій і науково обґрунтованій основі. Як зауважив Микола Оніщук, документ готувався за підтримки програм і проектів міжнародної технічної допомоги, позитивно оцінений міжнародним експертним середовищем і є унікальним для більшості систем суддівської освіти. Водночас розробка стандартів – лише початок, адже підготовка програм, курсів і викладачів надалі має узгоджуватись із національними стандартами. Запровадження стандартів є складовою та орієнтиром реформування суддівської освіти, їх імплементація в систему підготовки можлива вже у 2015–2016 роках, підсумував ректор.

Під час обговорення Концепції відзначались новаторські підходи в написанні документа, відповідність його європейським стандартам, актуальність для суддівської освіти. Оскільки документ отримав позитивні відгуки, було прийнято рішення його схвалити.

Науково-методична рада далі зосередилася на розгляді типових планів

підготовки суддів та працівників апаратів судів на 2015 рік. Зазначені документи представив проректор з підготовки кадрів для судових органів Анатолій Костенко. Основною базою для розробки Типового плану на 2015 рік стали попередні типові плани з урахуванням побажань слухачів, які пройшли підготовку і висловили свої враження про сильні й слабкі сторони в процесі підготовки та його тематик, зазначив проректор.

Незважаючи на суттєві досягнення в упровадженні нових інтерактивних методів і форм навчання, значення типових планів наразі не можна недооцінювати. Вони є визначальними як для викладачів, так і для слухачів, адже містять теми занять, опанування яких дасть змогу в результаті отримати міцні знання, наголосив Анатолій Костенко.

Члени Науково-методичної ради, обговорюючи типові плани, висловилися за необхідність закладення в них можливості впровадження нових актуальних тем. Констатувалась потреба в поглибленні тем виборчого, податкового законодавства, тлумачення правових актів. Було відзначено високий рівень підготовки типових планів, їх глибину й конкретику, визначальну роль для освітнього процесу суддів та досягнуто домовленості, що висловлені до типових планів побажання та зауваження будуть систематизовані для подальшого втілення.

Наступним пунктом порядку денного було обговорення виконання плану науково-дослідної роботи Національної школи суддів України у 2014 році та відповідного плану на 2015 рік.

Проректор з науково-дослідної роботи Наталія Шукліна розповіла про здійснення науково-дослідної діяльності в Національній школі як складової Стратегічного плану розвитку установи на 2014–2018 роки. Констатувалось, що науково-дослідна робота була спрямована на одержання та використання нових знань у сфері підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи, наукового забезпечення діяльності судів та інших органів системи судоустрою шляхом здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-дослідної та науково-методичної роботи

згідно із завданнями Національної школи суддів України.

Науковцям установи вдалося розробити нові програми і курси. Зокрема поглиблено фундаментальні курси, які становлять зміст стандартизованої програми підготовки суддів першого року призначення. Упродовж року активно розвивалась ініціатива щодо підготовки Енциклопедії правосуддя, роботу над якою планується завершити вже у 2015 році. Ще одним важливим напрямом наукової роботи є підготовка колективної монографії, присвяченої теоретико-методологічним проблемам перегляду судових рішень в Україні. Успіхом року стало також включення науково-практичного та науково-методичного журналу “Слово Національної школи суддів України” до переліку наукових фахових видань, підкреслила Наталія Шукліна.

Плани науково-дослідної роботи Національної школи суддів України та роботи Науково-методичної ради на 2015 рік після обговорення були схвалені.

Підсумовуючи, ректор Микола Оніщук наголосив, що координація здійснення сучасних кваліфікованих наукових досліджень з питань судоустрою, судочинства та правосуддя є завданням, яке держава поклала на Національну школу суддів України. Національна школа суддів України демонструє спроможність і бажання ці завдання виконувати, підкреслив ректор і запросив представників суддівського та наукового співтовариств до активної співпраці.

Започатковано співпрацю з Інститутом педагогіки Національної академії педагогічних наук України

4 лютого 2015 року підписано договір про співпрацю між Національною школою суддів України та Інститутом педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

На зустрічі, яка передувала підписанню угоди, Національну школу суддів України представляли ректор Микола Оніщук, проректори Наталія Шукліна та Володимир Мазурок, керівник апарату Олег Сухоруков та керівники відділів. Інститут педагогіки представляли директор Олег Топузов, заступник директора Микола Головка, в.о. завідувачки Лабораторії суспільствознавчої освіти Тетяна Ремех.

Керівники установ відзначили важливість процесу формування високпрофесійного суддівського корпусу для здійснення справедливого пра-

восуддя. Цей процес неможливий без забезпечення суддівської освіти науково-викладацькими кадрами, удосконалення науково-методичної та педагогічної діяльності.

Тому спільна наукова та освітня діяльність установ є необхідністю. Укладений договір має на меті закріпити регулювання спільної діяльності, її напрямки та форми.

Так, основними напрямками співробітництва між Національною школою суддів України та Інститутом педагогіки НАПНУ визначено:

- підготовку висококваліфікованих фахівців і науково-викладацьких кадрів для судової системи;
- розроблення методологічних засад змісту та якості суддівської освіти, теорії, методики та практики навчального процесу для осіб з вищою освітою, впровадження новітніх освітніх технологій;
- проведення наукових досліджень з теоретичних і прикладних проблем розвитку та впровадження стандартів суддівської освіти, науково-методичного забезпечення діяльності Національної школи суддів України.

План спільної діяльності установ на 2015 рік переважно орієнтований на розвиток інтерактивних методів навчання, які допоможуть вдосконалити освітній процес у відповідності до Концепції національних стандартів суддівської освіти. Інтерактивні методи – робота в малих групах, дебатування, мозковий штурм, рольова гра дозволяють суддям набути та розвинути необхідні навички.

Саме тому спільна діяльність установ у найближчій перспективі передбачає розробку для викладачів навчальних курсів – “Застосування інтерактивних методів навчання в підготовці суддів” та “Методика розробки та викладання дистанційних курсів для судових кадрів”. Підготовлені курси ляжуть в основу відповідного навчання викладачів.

Також установи спільно мають підготувати навчальний посібник “Інтерактивні методи навчання в підготовці суддів”.

Науковий погляд на перегляд судових рішень в Україні

5 лютого 2015 року в Національній школі суддів України відбулося засідання авторського колективу монографії “Перегляд судових рішень в Україні: теоретико-методологічні проблеми”.

Ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук, як керівник авторського колективу, повідомив його членів, що підготовка монографії – один з пріоритетних проектів у науково-методологічній діяльності установи. Ректор відмітив, що тема дослідження – правові засади апеляційного перегляду та касаційного оскарження судових рішень у національній правовій доктрині майже не досліджена вітчизняною правовою наукою. Це, у свою чергу, є причиною існуючих проблем у питаннях інстанційності, доступності правосуддя, правової визначеності та сталості.

Саме з метою теоретико-методологічного дослідження сутності та завдань апеляційного та касаційного перегляду судових рішень в Україні Національна школа суддів України розпочала роботу над монографією. Микола Оніщук наголосив, що, враховуючи актуальність, з метою забезпечення комплексності дослідження, для роботи над виданням запрошено провідних фахівців, які ідентифікують себе із проблематикою перегляду судових рішень.

Співавтори монографії подискутували щодо актуальних питань методології конституційно-правового та законодавчого регулювання відносин щодо перегляду судових рішень в Україні та погодили авторство за розділа-

ми монографії. Під час обговорення наголошувалось, що результатом роботи має бути праця, яка дасть змогу сформувати в суспільстві новий рівень розуміння сутності касації. А це, у свою чергу, має допомогти у вирішенні ряду компетенційних та процесуальних проблем сьогодення.

Очікується, що робота над монографією буде завершена до кінця 2015 року.

Орієнтація на потреби суддівської освіти

6 лютого 2015 року в Національній школі суддів України відбулася зустріч ректора Миколи Оніщука з Послом, Координатором проектів ОБСЄ в Україні Вайдотасом Вербою. Під час зустрічі були обговорені результати спільної діяльності Національної школи суддів України та Координатора проектів ОБСЄ в Україні за 2014 рік та перспективи подальшої співпраці у 2015 році.

Звернувшись до історії співробітництва між Національною школою суддів України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні, ректор Микола Оніщук високо оцінив рівень співпраці. Він відзначив, що вона завжди втілювалась у проектах, які відповідали вимогам часу та потребам суддівської освіти. Микола Оніщук розповів також про стан та перспективи розвитку системи підготовки судових кадрів в Україні.

Ректор відзначив, що для виконання своїх завдань Національна школа суддів України потребує підтримки з боку міжнародних проектів технічної допомоги. Грунт попередньої співпраці дозволяє сподіватись, що Координатор проектів ОБСЄ в Україні надалі буде сприяти суддівській освіті в Україні. Зокрема Микола Оніщук висловив сподівання на допомогу

в залученні провідних європейських експертів для підготовки суддів Верховного Суду України, яка планується у травні-червні цього року. Зважаючи на запровадження нового антикорупційного законодавства, актуальною була б також спільна діяльність щодо підготовки суддів з питань боротьби з корупцією. Національна школа суддів України також сподівається на підтримку Координатора проектів ОБСЄ в Україні щодо розробки та видання “Енциклопедії правосуддя”. Необхідним для нас є і вивчення міжнародного досвіду в питаннях підготовки суддів та кандидатів на посаду судді.

У свою чергу, Координатор проектів ОБСЄ в Україні Вайдотас Верба теж відмітив ефективність співпраці з Національною школою суддів України, позитивно оцінив напрацювання та наміри установи, запевнив у підтримці прагнень до вдосконалення системи підготовки суддівських кадрів. Рух Національної школи суддів України в напрямку забезпечення судів якісно підготовленими кадрами цілком підтримується Координатором проектів ОБСЄ в Україні.

Учасниками зустрічі були проректори Наталія Шукліна та Володимир Мазурок, начальник відділу міжнародних зв'язків Тетяна Пустовойтова, старший програмний менеджер Джефф Ерліх та національний менеджер проектів Наталія Ступницька.

Сторони домовилися про продовження роботи над деталізацією спільного плану проектної діяльності.

Результати діяльності Національної школи суддів України у 2014 році

У Національній школі суддів України з метою підвищення рівня публічності та вдосконалення аналітичної роботи було підготовлено Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Національної школи суддів України у 2014 році.

Інформаційно-аналітичний звіт містить узагальнену інформацію щодо діяльності Національної школи суддів України за напрямками:

- спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді;
- підготовка суддів та працівників апаратів судів;
- науково-дослідна і науково-методична діяльність;
- міжнародні зв'язки;
- фінансова дисципліна.

Із повним змістом Інформаційно-аналітичного звіту про діяльність Національної школи суддів України у 2014 році можна ознайомитись далі.

Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Національної школи суддів України у 2014 році

I. Вступ до звіту: визначення і реалізація пріоритетних завдань

Підсумки трирічної діяльності Національної школи суддів України (НШСУ) були підведені на міжнародній науково-практичній конференції “Стандарти підготовки суддів: міжнародний досвід, завдання для України” 19 грудня 2013 р.

Як зазначив у своїй доповіді доктор юридичних наук, міністр юстиції України у 2007–2010 роках Микола Оніщук, який напередодні конференції вступив на посаду ректора НШСУ, – це був період становлення Школи, що продемонстрував здатність реалізовувати покладену на неї Законом України “Про судоустрій і статус суддів” місію – готувати висококваліфіковані кадри для судової системи України. За той час у головному офісі в Києві та восьми регіональних відділеннях було підготовлено 7 тис. 333 судді, підвищили рівень кваліфікації в рамках періодичного навчання 15 тис. 323 судді, а в 2013 р. у співпраці з провідними навчальними закладами Києва, Харкова, Одеси і Львова вперше пройшли спеціальну підготовку 630 кандидатів на посаду судді.

Аналіз, зроблений у доповіді ректора, довів необхідність глибокого реформування суддівської освіти з тим, щоб через законодавчі зміни, організаційну і науково-методичну діяльність Школи, взаємодію з усіма зацікавленими установами **створити таку систему підготовки суддів, яка б відповідала європейським стандартам.**

Таке реформування, з огляду на кращі напрацювання українських фахівців і поради міжнародних експертів, передбачало, насамперед, **інституційне укріплення НШСУ, запровадження національних стандартів суддівської освіти**, що вимагало кардинальних змін у змісті і методах навчання, організації процесу підготовки суддів. **Саме ці завдання, як пріоритетні, були покладені в основу діяльності Школи у 2014 р.**

Перш за все, НШСУ мала стати провідним елементом в системі доступу до суддівської професії, а головним її завданням – підготовка майбутніх суддів (чим опікуються подібні установи в багатьох інших країнах, зокрема, континентальної Європи). Зважаючи на це, протягом 2014 р. були **підготовлені законодавчі пропозиції до Закону України “Про судоустрій і статус суддів”**, які в першу чергу стосувались:

- збільшення строку спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді з

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НШСУ У 2014 РОЦІ

6 до 18 місяців (у країнах ЄС – не менше 24–30 місяців);

- припинення системи заочного навчання майбутніх суддів як такої, що не відповідає завданням спеціальної підготовки;
- проведення спеціальної підготовки лише на базі Школи, у Києві, що дозволить суттєво покращити її якість та контроль;
- внесення кардинальних змін у програму і методики підготовки кандидатів на посади судді;
- уведення оцінювання знань слухачів безпосередньо в Школі у рамках навчального процесу через впровадження європейської практики накопичувальної системи оцінювання та підсумкового іспиту.

У 2014 р. спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді не проводилась, що дало можливість **суттєво оновити Програму спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді**, передбачивши розширення практичної частини підготовки до трьох чвертей усього навчального часу.

При цьому **Програма включала такі новації**, як: ознайомлення з роботою установ пенітенціарної системи, органів досудового розслідування, органів прокуратури, адвокатських контор і об'єднань, що давало можливість розширити юридичні знання і навички майбутніх суддів.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НШСУ У 2014 РОЦІ

Крім того, були напрацьовані проекти документів: Положення про порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, Навчальний план спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, Графік спеціальної підготовки (нова редакція), Положення про відрядження судді для роботи в НШСУ, Положення про порядок та умови відрахування кандидатів на посаду судді тощо.

У наступному 2015 р. розпочнеться робота зі створення стандартизованої Програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, впровадження якої заплановано на 2016 р.

Європейський вектор державотворення, обраний Україною, обумовлює гостру потребу в адаптації законодавства України у секторі юстиції до *acquis communautaire* ЄС, зокрема, в частині запровадження стандартів суддівської освіти як важливої складової покращання якості та ефективності національного судочинства, підвищення довіри громадськості до правосуддя.

З цією метою у 2014 р. у рамках проекту Ради Європи “Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні” за підтримки Уряду Швеції Національна школа суддів України **розробила Концепцію національних стандартів суддівської освіти**, яка обговорювалась на засіданні круглого столу за участі міжнародних експертів, на міжнародній науково-практичній конференції “Національні стандарти суддівської освіти: професійна психологічна підготовка” та була затверджена наприкінці року на засіданні Науково-методичної ради НШСУ.

Відповідно до Концепції ключовою цінністю є розуміння суддівської освіти як системи стандартів змісту та методики викладання юридичних дисциплін, базованих на формуванні суддівських (процесуальних) навичок, обізнаності щодо питань суддівської етики, розумінні фундаментальної ролі судді в утвердженні верховенства права через захист прав людини і основоположних свобод.

Концепція національних стандартів суддівської освіти
Зміст та форма суддівської освіти мають ґрунтуватися на:

потребах цільової аудиторії слухачів

створенні стандартизованих програм підготовки

запровадженні інтерактивних методів навчання, які базуються на суддівських навичках

розробці навчальних матеріалів для всіх компонентів суддівської освіти

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НШСУ У 2014 РОЦІ

належному відборі та підготовці викладачів (тренерів, фасилітаторів, модераторів)

використанні переваг дистанційної освіти

проведенні моніторингу якості навчальних заходів з метою врахування його результатів для підвищення рівня розробки та викладання навчальних курсів

Зазначені стандарти творяться і реалізуються вже сьогодні. Цій меті підпорядковано організацію навчального, наукового і науково-методичного процесів в НШСУ. Так, у 2014 р. був затверджений і здійснюється проект з розробки та впровадження в процес підготовки "Двотижневої стандартизованої програми для суддів, призначених на посаду вперше" (один рік роботи на посаді), розрахований на період до 2016 р. включно. До зазначеної програми увійшли 10 навчальних курсів як окремі модулі.

Зміст

Двотижневої стандартизованої програми для суддів, призначених на посаду вперше

Суддівська етика

Застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя

Управління залом судового засідання

Управління часом у суддівській діяльності

Докази і доказування у кримінальному судочинстві

Призначення покарання у кримінальних справах

Тлумачення нормативно-правових актів

Написання судових рішень

Дисциплінарна відповідальність судді

Професійна психологічна адаптація до суддівської діяльності

Частина цих курсів вже пройшла апробацію і застосовується у навчальному процесі. Поетапне впровадження інших заплановано на 2015 р.

Окремим пріоритетом науково-методичної діяльності НШСУ у 2014 р. стало впровадження у навчальний процес НШСУ **дистанційної форми підготовки**, зокрема, дистанційного навчального курсу для суддів "Суддівська етика" (спільно з експертами проекту USAID "Справедливе правосуд-

дя”) та дистанційного навчального курсу для керівників апаратів судів та їх заступників “Судове адміністрування”.

Враховуючи пілотний характер курсу, методом випадкового комп’ютерного відбору було визначено 126 суддів з 450 бажаючих, які були зараховані слухачами для проходження навчання. Викладачами дистанційного курсу “Суддівська етика” стали шестеро суддів, що пройшли спеціальну підготовку на окремих семінарах з методики дистанційного викладання, проведених НШСУ. За відгуками слухачів, дистанційне навчання надало можливість вчитися у зручному режимі, обговорювати з колегами в інтерактивному форумі дискусійні питання, опрацьовувати доступні для завантаження міні-лекції та презентації, виконувати ситуативні завдання, створені на підставі реальних історій, швидко знаходити порушення принципів суддівської етики і тренуватись у вирішенні етичних дилем, набувати навичок для уникнення ситуацій, які можуть у майбутньому призвести до порушення Кодексу суддівської етики.

Серед інших пріоритетних новацій НШСУ – **створення інформаційно-комунікативної системи “Електронна школа суддів”**, покликаної забезпечити: автоматизацію навчального процесу, впровадження інтерактивних методів навчання, розробку електронних баз навчальних матеріалів, доступність до них користувачів, прозорість і відкритість у діяльності Школи в цілому. У рамках названого пріоритету у 2014 р. здійснений аналіз рівня інформатизації головного офісу Школи та її філіалів, підготовлені і передані канадській стороні необхідні матеріали для визначення можливостей закупівлі обладнання та програмного забезпечення, організовано відрядження спеціаліста НШСУ для вивчення досвіду Національного суддівського інституту Канади щодо впровадження ІТ-технологій у навчальний процес. На початку 2015 р. очікується прибуття делегації канадських експертів з метою оцінки та остаточного узгодження потреб Школи у реалізації зазначеного проекту.

У 2014 р. НШСУ розпочала попередню роботу щодо **здійснення професійної психологічної підготовки кандидатів на посаду судді, діючих суддів**. Розроблено і затверджено Концепцію та Програму підготовки, які передбачають, зокрема, розвиток і поглиблення професійно важливих моральних, етичних та ділових якостей суддів, забезпечення психологічної готовності майбутніх суддів до суддівської діяльності, а також профілактику їх професійної деформації і недопущення розвитку синдрому професійного вигорання. У наступному році передбачається створення в НШСУ відповідного структурного підрозділу, апробація курсів лекцій і практичних занять, проведення наукових досліджень за вказаною тематикою.

Реалізація зазначених пріоритетних завдань є неможливою без підвищення ефективності організаційно-статутної діяльності Школи. Саме для цього у 2014 р. були **підготовлені проекти Регламенту (нова редакція)**

та організаційної структури НШСУ, що передбачають оптимізацію управлінських структур, спрощення бюрократичних процедур, скасування близько 50-ти внутрішніх нормативно-розпорядчих актів.

II. Підготовка, періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації та підготовка працівників апаратів судів

Одним із завдань, покладених Законом України “Про судоустрій і статус суддів” на Національну школу суддів України, є підготовка і періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації та підготовка працівників апаратів судів.

Уперше у 2014 р. було **організовано і проведено підготовку суддів Вищого адміністративного суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду України** (усього 273 судді).

За цей же період здійснені заходи з підготовки та періодичного навчання суддів місцевих та апеляційних адміністративних, загальних і господарських судів, голів і заступників голів місцевих та апеляційних судів загальної юрисдикції, працівників апаратів судів усіх юрисдикцій та інстанцій. Для проведення лекцій і практичних занять були залучені Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, судді Конституційного Суду України, Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів України, видатні вчені-правознавці та відомі практикуючі юристи.

Всього заходами з підготовки та навчання впродовж 2014 р. було охоплено 11 тис. 550 суддів і працівників апаратів судів, з них 9 тис. 900 осіб (85,71 % від загальної кількості) – за рахунок коштів Державного бюджету України, 1 тис. 650 осіб (14,29 %) – за кошти міжнародних організацій.

Проведено підготовку:

- 1 тис. 774 суддів, призначених на посаду судді вперше;
- 1 тис. 412 суддів, обраних на посаду судді безстроково;
- 283 суддів, призначених/обраних на адміністративні посади;
- 4 тис. 194 працівників апаратів судів.

Періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації пройшли: 3 тис. 887 суддів.

Порівняння показників проходження підготовки слухачами НШСУ у 2011-2014 рр.

У 2014 р. НШСУ здійснила перегляд програм підготовки і підвищення рівня кваліфікації суддів з метою включення до них навчальних курсів з найбільш актуальних питань правозастосовчої практики щодо реалізації принципів верховенства права під час захисту та забезпечення основоположних прав і свобод людини. Для цього, крім іншого, регулярно здійснювалось анкетування суддів, які проходили підготовку в Школі.

Особливо важливе значення для проведення підготовки суддівських кадрів має наявність високопрофесійного викладацького складу, зорієнтованого на застосування сучасних тренерських методик. У 2014 р. навчальні заходи проводили 341 суддя, 22 працівники Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь, 22 штатні працівники НШСУ, 178 інших фахівців.

У питаннях підбору викладачів Школа виходила з того, що теоретичні знання високоосвічених науковців не можуть замінити практичного досвіду суддів. Це одне з провідних положень стандартів суддівської освіти. Адже відповідальність і завдання, які стоять саме перед викладачами НШСУ, набагато складніші, ніж у вищих навчальних закладах, оскільки йдеться про підготовку майбутнього судді.

Протягом 2014 р. спільно та за фінансової підтримки міжнародних організацій було проведено 16 семінарів-тренінгів, практикумів та інших освітніх заходів для викладачів. В результаті було підготовлено 180 осіб, у тому числі 175 суддів-тренерів, 2 працівники апаратів судів та 3 представники НШСУ. Це надзвичайно важлива складова суддівського освітнього процесу¹.

III. Здійснення науково-дослідної діяльності

У 2014 р. НШСУ ініціювала створення і приступила до підготовки «Енциклопедії правосуддя», яка покликана привести термінологію, понятійно-дефініційний апарат правосуддя до реалій і вимог сьогодення. Народження проекту зумовлено, крім іншого, відсутністю в країні енциклопедичного видання з тематики судової діяльності.

Готується до друку колективна монографія «Перегляд судових рі-

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НШСУ У 2014 РОЦІ

шень в Україні: теоретико-методологічні проблеми”. До участі в авторському колективі запрошені відомі судді-практики та провідні науковці. Дослідження присвячено актуальним питанням методології конституційно-правового та законодавчого регулювання відносин щодо перегляду судових рішень в Україні. Видання скеровано на новачі у підходах до розуміння конституційно-правового змісту касаційного оскарження та апеляційного перегляду справ як важливих гарантій захисту прав людини при розгляді справ у судах.

Відповідно до Плану науково-дослідної роботи на 2014 рік НШСУ підготувала п'ять публікацій і розпочала роботу з підготовки чотирьох публікацій (посібники, підручники, монографії)².

Для забезпечення навчального процесу кандидатів на посаду судді, суддів та працівників апаратів судів **розроблено п'ять стандартизованих навчальних курсів**, зокрема: “Докази і доказування в кримінальному судочинстві”, “Управління залом судових засідань”, “Написання судових рі-

шень” (з кримінального та цивільного судочинства), “Застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя в адміністративному судочинстві”, “Сучасні міжнародні стандарти захисту прав людини в контексті міграції та притулку”.

З метою науково-методичного забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у 2014 р.:

- проведено моніторинг тестової бази (50 тестових запитань) на відповідність чинному законодавству тестових запитань для кваліфікаційного іспиту при переведенні судді;
- розроблено 40 практичних завдань (ситуативних вправ) для кваліфікаційного іспиту при переведенні судді до суду іншої спеціалізації з цивільного, кримінального, адміністративного та господарського судочинства;
- прорецензовано Програму анонімного тестування (іспиту) кандидатів на посаду судді на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права.

Опрацьовано 36 законопроектів за запитами Верховного Суду України, Конституційного Суду України та народних депутатів України, підготовлені зауваження і пропозиції щодо проектів Законів України, а також правові позиції до чинних Законів України.

Якісно оновилося загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання “Слово Національної школи суддів України”, три номери якого вийшли у світ в 2014 р.

**Включене
до Переліку наукових фахових видань,
що затверджує ВАК України
наказом Міністерства освіти і науки України
від 29 вересня 2014 року № 1081**

Тепер у журналі публікуються результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. **У 2014 р. науковими співробітниками НШСУ опубліковано 38 наукових статей.**⁴

Моніторинг наукової бази доводить, що у державі відчувається гострий брак сучасних наукових досліджень з питань судоустрою, судочинства та правосуддя в цілому. Більше того, з боку держави відсутня належна координація здійснення таких досліджень. Не випадково, що останній З'їзд суддів, який відбувся у 2014 р., виявив стурбованість з цього приводу.

З огляду на те, що відповідно до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” Національна школа суддів є єдиною державною установою зі спеціальним статусом, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для судової системи та здійснює науково-дослідну діяльність, яка активно формує суспільну думку, що саме на неї має бути покладено координацію у цій важливій сфері.

IV. Міжнародне співробітництво, вивчення міжнародного досвіду

У 2014 р. діяльність НШСУ з питань міжнародного співробітництва була підпорядкована завданням перетворення Національної школи суддів України в заклад суддівської освіти, який відповідає міжнародним стандартам і національним потребам у кадровому забезпеченні судів, що було задекларовано у Стратегічному плані розвитку НШСУ на 2014–2018 роки.

НШСУ вже має усталені стосунки та є одним із учасників низки програм і проектів міжнародної технічної допомоги Україні (МТД) за підтримки Європейського Союзу (ЄС) та Ради Європи (РЄ), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Уряду Канади. Для подальшого розвитку напрямків співробітництва, планування та погодження спільних заходів щодо обміну інформацією, вивчення і застосування досвіду провідних навчальних закладів країн Європи та Канади керівництвом НШСУ у 2014 р. проведено 35 зустрічей із представниками та експертами міжнародних організацій, програм і проектів МТД. З метою координації та концентрації зусиль різних проектів МТД на досягнення необхідного результату було організовано дев'ять спільних робочих зустрічей за участі ректора і проректорів Школи.

Загалом у 2014 р. **Національна школа суддів України була долучена до реалізації 14 програм і проектів міжнародної технічної допомоги Україні в юридичній сфері.** При цьому в українсько-канадському проекті “Освіта суддів – для економічного розвитку”, проектах ОБСЄ “Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя” та “Зміцнення спроможності суддів щодо написання судових рішень” Школа посідає ключове місце з огляду на ступінь залучення. У цих проектах є чітко виражена конкретна тематика, за якою готуються програми та проводяться окремі навчальні заходи для суддів. У проектах USAID “Справедливе правосуддя”, РЄ “Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму системи правосуддя в Україні” НШСУ є основним партнером у реалізації певних компонентів проектів, спрямованих на розвиток інституційної спроможності Школи щодо виконання головної функції – професійної підготовки кадрів для судових органів.

Загалом у співпраці з програмами та проектами МТД у 2014 р. було проведено: Міжнародну науково-практичну конференцію “Національ-

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НШСУ У 2014 РОЦІ

ні стандарти суддівської освіти: професійна психологічна підготовка”, два круглих столи, 27 тематичних навчальних семінарів для суддів різних юрисдикцій, 14 методологічних семінарів для суддів-викладачів і розробників навчальних курсів, 22 засідання груп розробників навчальних курсів. Забезпечено участь 32 представників НШСУ у 21 міжнародному заході (конференції, семінари, круглі столи, навчальні візити) з актуальних питань судочинства та суддівської освіти.

V. Фінансові показники

У 2014 р. для забезпечення діяльності Національної школи суддів України Законом України “Про Державний бюджет України на 2014 рік” були відкриті асигнування в сумі 27 437,6 тис. грн. У тому числі:

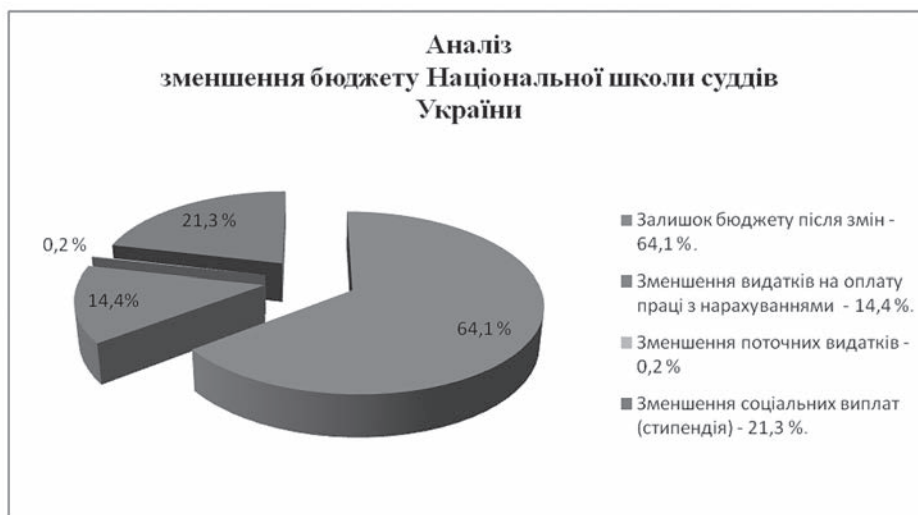
- оплата праці з нарахуваннями – 20 084,5 тис. грн.;
- видатки на товари і послуги – 586,7 тис. грн.;
- видатки на відрядження – 160,0 тис. грн.;
- видатки на оплату комунальних послуг – 760,0 тис. грн.;
- соціальні виплати (стипендія) – 5 846,4 тис. грн.

Законами України від 27.03.2014 та 31.07.2014 “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2014 рік” зменшено видатки Національній школі суддів України на 2014 р. на загальну суму 9 707,7 тис. грн., що становить 35,9 % загального бюджету Національної школи суддів України на 2014 р. У тому числі:

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НШСУ У 2014 РОЦІ

оплата праці з нарахуваннями – 3 808,4 тис. грн.;
поточні видатки – 51,4 тис. грн.;
соціальні виплати (стипендія) – 5 846,4 тис. грн.

У межах затверджених асигнувань забезпечено своєчасну оплату праці працівників Національної школи суддів України, суддів-викладачів та інших осіб, які залучались до науково-викладацької діяльності протягом 2014 р. Для погодинної оплати праці викладачів витрачено 639 тис. грн. з бюджету НШСУ.

Для забезпечення діяльності НШСУ було придбано комп'ютерну та оргтехніку, канцелярське приладдя та господарські матеріали, сплачено за послуги оренди, зв'язку, комунальні та інші послуги, а також здійснена оплата накладів загальнодержавного науково-практичного та науково-методичного юридичного видання "Слово Національної школи суддів України".

З метою ефективного використання бюджетних коштів загального фонду в листопаді 2014 р. були перерозподілені бюджетні призначення шляхом зменшення видатків на комунальні послуги та збільшення видатків на використання товарів і послуг на суму 203,3 тис. грн. За рахунок зазначеної суми було додатково у грудні 2014 р. придбано оргтехніку, канцелярське приладдя, господарські матеріали, а також бланки сертифікатів.

Станом на 1 січня 2015 р. дебіторська заборгованість відсутня. Кредиторська заборгованість за загальним фондом державного бюджету за КПКВ 0501110 становить 179,0 тис. грн. Зазначена заборгованість утворилася за поточними видатками на придбання товарів у сумі 150 126,76 грн., надання послуг (крім комунальних) – 24 817,53 грн. та на відрядження – 4 070,77 грн. у зв'язку з простроченням платежів Державною казначейською службою.

¹ Проведення семінарів-тренінгів, практикумів та інших освітніх заходів для викладачів спільно та за фінансової підтримки міжнародних організацій, зокрема:

- *За фінансової підтримки Проекту USAID “Справедливе правосуддя”* – шість семінарів (36 суддів-тренерів, два працівники апаратів судів та три представники НШСУ):

19–21 березня в м. Києві – підготовка розробників, викладачів та ІТ-адміністраторів курсу дистанційного навчання для суддів “Суддівська етика”;

9–10 вересня в м. Києві – семінар-практикум для розробників програми в рамках стандартизованого навчального курсу “Суддівська етика” для суддів, які працюють перший рік;

11–12 вересня в м. Києві – семінар-практикум для розробників, викладачів та адміністраторів дистанційного курсу “Суддівська етика”;

22–23 жовтня в м. Києві – семінар-практикум для розробників, викладачів, модераторів та адміністраторів за результатами пілотування курсу “Суддівська етика” в режимі он-лайн;

18–20 листопада в м. Львові – семінар-практикум для суддів-тренерів на тему: “Верховенство права та права людини у світлі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод”;

19–20 листопада в м. Львові – тренінг для викладачів курсу “Судове адміністрування” із сучасних методик навчання дорослих (спільно з Державною судовою адміністрацією України).

- *За фінансової підтримки українсько-канадського проекту “Освіта суддів – для економічного розвитку”* – чотири семінари (42 судді-тренери):

12–13 травня в м. Києві – методологічний семінар з підвищення кваліфікації суддів-тренерів;

14–15 травня – методологічний семінар з розробки курсу “Докази і доказування” (у кримінальному процесі);

10–13 червня – методологічний семінар з розробки курсу “Управління залогом судового засідання”;

16–17 грудня в м. Києві – семінар для розробників і викладачів стандартизованої навчальної програми з методики, заснованої на формуванні суддівських навичок.

- *За фінансової підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні в рамках проекту “Дотримання гарантування прав людини при здійсненні правосуддя”* спільно з Верховним Судом України, Вищим адміністративним судом України – два семінари (39 суддів-тренерів):

26–29 серпня в м. Львові вперше для суддів проведено методологічну літню школу з питань застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини;

22–24 грудня в м. Львові – методологічний семінар з питань застосуван-

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НШСУ У 2014 РОЦІ

ня Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

- *За фінансової підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні в рамках проекту “Зміцнення спроможності суддів щодо написання судових рішень”:*

29 вересня – 1 жовтня у м. Одесі – методологічний семінар на тему: “Написання судових рішень у кримінальному та цивільному судочинстві” (26 суддів–тренерів).

- *За фінансової підтримки Всеукраїнської Благодійної Фундації “Право на захист”, громадської спілки “Українська Гельсінська спілка з прав людини”:*

17–18 вересня у Київській області проведено першу навчальну сесію семінару для викладачів дворічного Проекту “Адвокація та підвищення спроможності Уряду у сфері міграції” (дев'ять суддів).

- *За фінансової підтримки Регіонального представництва Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців у Білорусі, Молдові, Україні:*

11 грудня в м. Києві проведено семінар для суддів-тренерів адміністративних судів на теми: “Особливості розгляду справ, пов’язаних із статусом біженця та додаткового захисту” і “Розгляд справ про примусове видворення” (13 суддів).

- *За фінансової підтримки громадських організацій “Регіональний центр захисту прав людини”, “Української Гельсінської спілки з прав людини” в рамках проекту Ради Європи “Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні” спільно з Національною Асоціацією Адвокатів України за підтримки уряду Швеції:*

11–12 грудня в м. Києві проведено тренінг для тренерів з питань ефективного застосування судьями та адвокатами Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у судових справах на національному рівні (10 суддів).

² Підготовлено п'ять публікацій (посібники та підручники):

- ▶ навчальний посібник “Процесуальні документи кримінального провадження” (у співавторстві з кафедрою правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

- ▶ підручник “Судоустрій України” (у співавторстві з кафедрою правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

- ▶ науково-практичний посібник “Пряме реальне оподаткування. Права сутність та адміністрування” (у співавторстві з кафедрою фінансового права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

- ▶ практично-методичний посібник “Міжнародні та європейські стандарти у сфері міграції: примусове видворення та екстрадиція”;

► практично-методичний посібник “Особливості розгляду справ, пов’язаних із статусом біженця та додатковим захистом”.

Розпочата робота з підготовки чотирьох публікацій (посібники, підручники, монографії):

- “Енциклопедія правосуддя”;
- монографія “Перегляд судових рішень в Україні: теоретико-методологічні проблеми”;
- підручник “Кримінальний процес України”;
- навчальний посібник “Написання судових рішень (з кримінального та цивільного судочинства)”.

³ Опрацьовано 36 законопроектів за запитами Верховного Суду України, Конституційного Суду України та народних депутатів України, підготовлені зауваження і пропозиції щодо проектів Законів України, а також правові позиції до чинних Законів України:

- щодо проекту Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” стосовно заходів правового захисту адвокатів;
- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо особливостей провадження у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб’єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності)”;
- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України” щодо оскарження рішень органів місцевого самоврядування;
- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо складових суддівської винагороди”;
- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо членства у Вищій раді юстиції та Вищій кваліфікаційній комісії суддів України)”;
- щодо проекту Закону України “Про Державну службу протидії корупції”;
- щодо проекту Закону України “Про Національне бюро антикорупційних розслідувань”;
- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування амністії в Україні”;
- щодо проекту Закону України “Про судоустрій і статус суддів”;
- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку звільнення від відбування покарання”;
- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про судовий збір” щодо об’єктів справляння судового збору”;
- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Закону Украї-

ни “Про судовий збір” щодо звільнення від сплати судового збору органів сільськогосподарської інспекції”;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про судовий збір” щодо звільнення від сплати судового збору позивачів за подання позовів про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення”;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Цивільного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України щодо поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною”;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права особи на доступ до суду у зв’язку з визнанням її недієздатною чи обмежено дієздатною або поновленням її цивільної дієздатності”;

- щодо проекту Закону України “Про офіційний статус російської мови в Україні”;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення касаційного провадження та перегляду судових рішень Верховним Судом України)”;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запровадження посесорного (володільницького) захисту права власності та права володіння”;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (щодо підсудності справ про позбавлення батьківських прав)”;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України”;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини та міжнародних судових установ, юрисдикція яких визнана Україною”;

- щодо проекту Закону України “Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань”;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» (щодо особливостей виконання судових рішень при поданні апеляційної скарги)”;

- про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за невиконання суддею загальних обов’язків щодо захисту прав людини та (або) невизнання істотними порушення прав людини і основоположних свобод;

- щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законо-

давчих актів України щодо забезпечення прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні”;

■ щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав”;

■ щодо проекту Закону України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку звільнення від відбування покарання”;

■ щодо проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення ефективного виконання судових рішень)”;

■ щодо відповідності Конституції України окремих положень Закону України “Про відновлення довіри до судової влади в Україні”;

■ проекту Закону України “Про відновлення довіри до судової влади в Україні”;

■ положення частини другої статті 171² Кодексу адміністративного судочинства України;

■ щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 155 Кодексу адміністративного судочинства України у взаємозв’язку із положеннями частини першої, другої статті 55, пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України та положень статті 158, частини другої статті 171², частини другої статті 185 Кодексу адміністративного судочинства України.

4 Науковими співробітниками НШСУ у 2014 р. опубліковано 38 наукових статей, зокрема:

○ Ахтирська Н. М. Ефективність норм кримінального процесуального законодавства щодо врегулювання питань міжнародного співробітництва: теорія та практика / Н. М. Ахтирська // Судова апеляція. – 2014. – № 1;

○ Ахтирська Н. М. Міжнародні стандарти та співробітництво в кримінальному провадженні щодо терористичної діяльності // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”. Випуск 28, 2014 р.;

○ Ахтирська Н. Трансформація міжнародного співробітництва щодо пошуку доходів, одержаних злочинним шляхом: виклик і потреба часу / Н. Ахтирська // Віче, № 18, 2014;

○ Ахтирська Н. До питання про ратифікацію Римського статуту: співвідношення з національним законодавством / Н. М. Ахтирська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Юридичні науки”. Випуск 4, 2014 р.;

○ Ахтирська Н. М. Міжнародне співробітництво під час визнання і виконання вироків судів іноземних держав в Україні / Н. М. Ахтирська // Збірник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького

“Держава і право”. Випуск 65, 2014.;

○ Ахтирська Н. М. Судовий контроль за екстрадиційним арештом // Н. М. Ахтирська // Бюлетень міністерства юстиції України, № 10, 2014 р.;

○ Ахтирська Н. М. Розгляд судом питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України // Судова апеляція, № 3, 2014 р.;

○ Ахтирська Н. М. Європейські стандарти щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення // Бюлетень міністерства юстиції України, № 12, 2014;

○ Бахарева Г. М. Порухення правил суддівської етики як підстава для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності // Слово Національної школи суддів України, 2014;

○ Земляной В. В., Козубенко О. М. Проблемні питання розробки тестових запитань для проведення анонімного тестування кандидатів на посаду судді // Слово Національної школи суддів України. – 2014. – № 2 (7);

○ Іщенко О. Здійснення державних видатків на суддівську освіту // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2014. – № 1;

○ Іщенко О., Кучерук Н. Проблемні питання виходу учасника з господарського товариства // Слово Національної школи суддів України. – 2014. – № 2 (7);

○ Кучерук Н. Актуальні питання визнання договору недійсним за ініціативою господарською суду // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2014. – № 1;

○ Кучерук Н. До питання щодо мирової угоди у господарському процесі // Карпатський правничий часопис. – 2014. – № 5;

○ Кучерук Н. Проблемні питання зупинення провадження у господарській справі до вирішення пов’язаної з нею справи // Карпатський правничий часопис. – 2014. – № 7;

○ Кучерук Н. Поняття ділової репутації у цивільному праві // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2014. – № 1 (6);

○ Кучерук Н. Актуальні питання преюдиційності судових актів у господарському процесуальному законодавстві України // Вісник господарського судочинства України. – 2014. – № 4;

○ Кучерук Н. Інститут омбудсмана в системі захисту прав людини і громадянина // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2014. – № 2 (7);

○ Самофал М. Досвід первинної підготовки кандидатів на посаду судді та новопризначених суддів у країнах ЄС // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2014. – № 2;

○ Кузьменко В. П. (у співавторстві). Положення нового антикорупційного законодавства в дії // Слово Національної школи суддів України, 2014. – № 1 (6);

- Кузьменко В. П. Визначення поняття та витоків корупції як одна із умов її запобігання // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні питання протидії корупції: стан, проблеми та перспективи на майбутнє”. – Дніпропетровськ, 2014;
- Кучинська О. П. Угоди у кримінальному процесі України та Сполучених Штатів Америки / О. П. Кучинська, К. Ю. Артюхова // Юридичний вісник. – 2014. – № 2. – С. 301–306;
- Кучинська О. П., Черниченко І. В. Окремі праксеологічні аспекти застосування режиму відеоконференції у кримінальному провадженні в Україні // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 5 (20). – С. 41–49;
- Кучинська О. П. Правові питання імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – С. 57–61;
- Кучинська О. П. Правові питання імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство // Часопис цивільного і кримінального судочинства 1 (16). 2014. – С. 57–61;
- Оніщук М. В. Бікамералізм як вимога часу // Слово Національної школи суддів України. – 2014, № 2 (7). – С. 6–17;
- Оніщук М. В. Атестація суддів: як це розуміють у Європі // Слово Національної школи суддів України. – 2014, № 4 (9);
- Оніщук М. В. Роль Національної школи суддів України у підготовці кадрів для судової системи: реалії та перспективи // Слово Національної школи суддів України. – 2014, № 1 (6). – С. 100–105;
- Погорецький Н. А. О соотношении розыска, дознания и следствия по Уставу уголовного судопроизводства 1864 г. – Н.А. Погорецький // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – № 9 (46). – С. 1972–1979;
- Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. Погорецький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12–25;
- Погорецький М. А., Куршнерик Ю. А. Процесуальне керівництво провадженням слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування грабежів та розбоїв // Право і громадянське суспільство. – 2014. – №1 (6) С. 79–90;
- Погорецький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. Часопис Національного університету “Острозька академія”. Серія “Право”. – 2014. – № 2 (10). С. 1–23;
- Слободян Р. В. Деякі питання фахового мовлення професійного судді // “Слово Національної школи суддів України”. – № 4 (9). – 2014;
- Фулей Т. І. Управління залом судового засідання: гендерні аспекти //

Слово Національної школи суддів України, 2014. – № 2 (7);

○ Шамрай О. В. (у співавторстві). Управлінська та судова форми адміністративного процесу // фаховий науковий збірник “Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України” (серія: Право та державне управління), № 4 (11). – 2014;

○ Шукліна Н. Г., Шамрай О. В. Стратегічне планування діяльності установи як запорука її успішного розвитку // “Слово Національної школи суддів України”. – № 1 (6), 2014;

○ Шамрай О. В. Організаційно-правові основи написання судових рішень // “Слово Національної школи суддів України”. – № 2 (7), 2014;

○ Шамрай О. В. Електронний суд в українському судочинстві: нормативне врегулювання та перші практичні здобутки // “Університетські наукові записки”. – № 51, Хмельницького університету управління та права;

○ Шепелева Н. В. Про практику застосування судами ст. 22 Кодексу України про адміністративні правопорушення // Слово Національної школи суддів України. – 2014. – № 2 (7).

⁵ Основні заходи та досягнуті результати у співпраці з програмами і проектами міжнародної технічної допомоги Україні в юридичній сфері:

1. У рамках проекту “Освіта суддів – для економічного розвитку” за підтримки Уряду Канади налагоджено тісну співпрацю з Національним суддівським інститутом Канади (НСІ), з яким НШСУ підписаний Меморандум про взаєморозуміння. Співпраця проводиться за наступними напрямками:

1) Інституційний розвиток Національної школи суддів України:

- для продовження роботи над “Двотижневою стандартизованою програмою для суддів, призначених на посаду вперше” (один рік роботи на посаді) та опрацювання організаційних дій для завершення розробки, апробації і впровадження курсів та програми в цілому проведено два семінари за участі канадських експертів, керівництва та співробітників наукових підрозділів і відділів підготовки НШСУ. За результатами прийнято ряд управлінських рішень для забезпечення реалізації програми та перегляду організаційної структури НШСУ;

- для підвищення рівня інформатизації, покращання форм і методів підготовки кадрів для судової системи та забезпечення реалізації проекту “Електронна школа” підготовлені і передані канадській стороні необхідні матеріали для визначення можливостей закупівлі обладнання та програмного забезпечення для НШСУ; в рамках проекту “Електронна школа” організовано відрядження представника НШСУ до Канади для вивчення досвіду НСІ щодо впровадження ІТ-технологій;

- організовано дві навчальні поїздки делегацій НШСУ до Канади для

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НШСУ У 2014 РОЦІ

ознайомлення з досвідом НСІ та участі в навчальних семінарах за програмою підготовки новопризначених суддів і в спеціалізованому семінарі щодо доказів у кримінальних справах.

2) Розширення спроможності НШСУ в розробці та запровадженні навчальних програм для суддів, заснованих на формуванні суддівських навичок:

- триває робота над навчальними курсами для суддів: “Докази і доказування в кримінальних справах”; “Призначення покарання у кримінальних справах”; “Дисциплінарна відповідальність”; “Управління залом судових засідань”; “Розгляд земельних спорів”. Для підготовки програм та розробки матеріалів навчальних курсів спільно з проектом організовано п'ять методологічних семінарів, 12 засідань робочих груп розробників навчальних курсів та круглий стіл з обговорення змін до курсу щодо методології тлумачення законодавства;

- проведені зйомки 15 навчальних відеороликів (рольові ігри) за участі суддів-розробників навчальних курсів та колективу НШСУ для подальшого використання у процесі викладання;

- для розробників та викладачів курсів проведено два семінари з методики.

2. З проектом USAID “Справедливе правосуддя” співпраця відбувалася за такими напрямками:

- розробка двох навчальних курсів: а) дистанційного курсу “Суддівська етика” – три семінари для розробників, суддів-викладачів, ІТ-спеціалістів та пілотне впровадження курсу; б) організовано засідання групи розробників програми та матеріалів курсу “Суддівська етика” як складової частини стандартизованої програми для суддів першого року призначення на посаді;

- досягнуто домовленості про підтримку Проектом запровадження в НШСУ дистанційного курсу з питань судового адміністрування;

- для впровадження навчальної програми з питань верховенства права в контексті ЄКПЛ організовано тренінг для суддів-викладачів;

- закуплено та передано НШСУ 10 ноутбуків і сервер.

3. У рамках проекту РЄ “Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні” за підтримки Уряду Швеції:

- налагоджено співпрацю НШСУ та Проекту в розробці Концепції національних стандартів суддівської освіти: залучено іспанського експерта проекту для спільної роботи з робочою групою НШСУ, проведено Міжнародну науково-практичну конференцію “Національні стандарти суддівської освіти: професійна психологічна підготовка” та експертне обговорення Концепції національних стандартів суддівської освіти в рамках круглого столу за участі міжнародних експертів;

- на запит НШСУ експертом Ради Європи проведено аналіз стану ін-

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НШСУ У 2014 РОЦІ

ституційного розвитку НШСУ та надано експертний висновок і рекомендації;

- у співпраці з Проектом та Національною асоціацією адвокатів України проведено два спільні тренінги для суддів та адвокатів і тренінг для підготовки тренерів за програмою “Застосування судьями та адвокатами ЄКПЛ в судових справах на національному рівні”;

- здійснений навчальний візит делегації НШСУ до Іспанії для вивчення досвіду організації підготовки кандидатів на посаду судді та суддів;

- участь співробітників НШСУ в чотирьох круглих столах, організованих Проектом, з обговорення: законопроектів щодо відновлення довіри до судової системи України та їх відповідності європейським стандартам; реформи української системи дисциплінарної відповідальності судді; оцінки гендерної рівності в судовій системі України; оцінки роботи суддів та суддівської незалежності: Висновок 17 Консультативної ради європейських суддів.

4. У рамках проекту ОБСЄ “Зміцнення спроможності суддів щодо написання судових рішень” розроблено навчальний курс “Написання судових рішень у кримінальному та цивільному судочинстві” і проект навчально-методичного посібника, проведено тренінг для суддів-викладачів курсу та чотири пілотні семінари для суддів у регіонах.

5. У рамках проекту ОБСЄ “Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя” за підтримки Уряду Канади:

- розроблено два стандартизовані навчальні курси для суддів загальних та адміністративних судів щодо застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ;

- проведено дві методологічні школи для суддів-викладачів з питань застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ, а також чотири семінари для суддів загальних судів і два – для суддів адміністративних судів на тему: “Застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя”;

- забезпечено участь представників НШСУ у щорічній Конференції ОБСЄ з питань людського виміру, III Міжнародному форумі з практики ЄКПЛ, навчальному візиті до Європейського суду з прав людини.

6. У рамках проекту РЄ “Підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні” за фінансування Уряду Данії проведено три семінари для суддів місцевих загальних судів щодо актуальних питань застосування в судовій практиці Кримінального процесуального кодексу України (КПК), налагоджено взаємодію з експертами РЄ у форматі “фокус групи” з метою оцінки ефективності застосування положень КПК України, забезпечено участь фахівців НШСУ у круглому столі щодо реформування органів прокуратури у відповідності до стандартів РЄ.

7. Спільно з Регіональним представництвом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Білорусі, Молдові та Україні

(УВКБ ООН) розроблено дві навчальні програми і проекти посібників для кандидатів на посаду судді, суддів адміністративних судів, проведено два тренінги для суддів-викладачів: “Міжнародні та європейські стандарти у сфері міграції та надання притулку: Застосування в українській правовій системі (судовий компонент)”, “Особливості розгляду справ, пов’язаних із статусом біженця та додатковим захистом”.

8. У рамках програми РЄ “Європейська програма освіти в галузі прав людини для юристів (HELP)” організовано участь ректора в конференції програми “Від належного навчання до хороших судових рішень. Виклики, методології та перспективи” та участь судді-викладача у тренінгу для тренерів з питань застосування ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ при розгляді справ у суді. Забезпечено оперативне розміщення регіональним представником Програми (співробітник НШСУ) інформації про заходи стосовно обговорення, вивчення та застосування ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

До друку в журналі приймаються раніше не опубліковані наукові статті загальним обсягом до 15 сторінок (Times New Roman; кегль 14; інтервал 1.5; поля справа, знизу та вгорі – 15 мм, зліва – 30 мм), які містять усі обов'язкові елементи у такій послідовності:

1. Індекс УДК (Універсальної десятикової класифікації).
2. Інформація про автора або двох співавторів (ім'я, прізвище, посада, науковий ступінь, вчене звання, почесне звання України).
3. Назва (заголовними літерами).
4. Вріз (перший абзац) українською та англійською мовами.
5. Текст, що супроводжується посиланнями на використані джерела (порядковий номер із зазначенням сторінки в квадратних дужках) і містить:
 - постановку проблеми та її зв'язок із наукою чи практикою;
 - аналіз останніх досліджень, в яких започатковано її розв'язання;
 - виділення невирішених раніше частин;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів;
 - висновки з дослідження і перспективи подальшого наукового пошуку.
6. Перелік використаних джерел (до 20; в порядку появи у тексті посилань; згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006).
7. Анотації до статті трьома мовами (українською, російською та англійською), кожна із яких супроводжується ключовими словами (до десяти), ім'ям та прізвищем автора, темою відповідною мовою. Орієнтовний обсяг анотації англійською мовою – 2000 друкованих знаків, а українською та російською мовами – по 500 кожна.

УДК 341.231.14

Ганна ЮДКІВСЬКА,

суддя Європейського суду з прав людини,
кандидат юридичних наук

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ ЯК ОДНА З ГАРАНТІЙ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ВІДПОВІДНО ДО СТ. 6 ЄКПЛ

[ВРІЗ] Ще у 1963 році, у справі *Austria v. Italy* (no. 788/60, Commission's report, Yearbook VI, p. 116), Суд визначив, що якщо обвинуваченого було піддано будь-якій формі жорстокого поводження з метою отримати від нього зізнання, а суд потім прийняв таке зізнання в якості доказу, це буде беззаперечним порушенням презумпції невинуватості.

[PULL-QUOTE] Back in 1963, in the case of *Austria v. Italy* (no. 788/60, Commission's report, Yearbook VI, p. 116), the Court held that if the accused had been subjected to any form of ill-treatment in order to obtain a confession, and after that the court considered this evidence admissible – it is an indisputable violation of the presumption of innocence.

Справедливість судового розгляду в цілому, як критерій можливості використовувати докази, отримані незаконним шляхом, ставить Європейський суд у більш вигідне положення стосовно до

національних судів – він може оцінювати події, які вже відбулися, коли процес вже завершено, та визначити, які саме докази вплинули на рішення по справі. Національні суди позбавлені такої можливості, а тому зобов'язані реагувати на порушення прав людини на самому ранньому етапі [1, с. 162].

Перелік використаних джерел

1. Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. / Stefan Trechsel. – N.Y.: Oxford University Press. - 2005. – 611 p.

ЮДКІВСЬКА Г. Допустимість доказів як одна з гарантій справедливого судового процесу відповідно до ст. 6 ЄКПЛ.

У статті аналізується практика Європейського суду з прав людини щодо використання доказів, отриманих незаконним шляхом, зокрема, з порушенням статей 8 та 3 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини, та доказів, отриманих із допомогою провокації.

Ключові слова: допустимість доказів, докази, отримані незаконним шляхом, процесуальні гарантії, справедливий судовий процес.

ЮДКОВСКАЯ А. Допустимость доказательств как одна из гарантий справедливого судебного процесса в соответствии со ст. 6 ЕКПЧ

В статье анализируется практика Европейского суда по правам человека в отношении использования доказательств, полученных незаконным путем, а именно с нарушением статей 8 и 3 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод, и доказательств, полученных с использованием провокации.

Ключевые слова: допустимость доказательств, доказательства, полученные незаконным путем, процессуальные гарантии, справедливый судебный процесс.

YUDKIVSKA G. Admissibility of evidence as a guarantee of a fair trial under Art. 6 of the ECHR

Розширена анотація на 2000 друкованих знаків.

Key words: admissibility of evidence, illegally obtained evidence, procedural guarantees, fair trial.

Стаття, яка не відповідає вищезазначеним вимогам, до друку НЕ приймається.

Автор несе персональну відповідальність за додержання ним при підготовці статті норм чинного законодавства (зокрема щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності), достовірність викладених відомостей (у тому числі імен і найменувань згаданих у статті фізичних та юридичних осіб), цитат і посилань на літературні джерела та норми актів законодавства, перекладів анотацій та ключових слів до статті.

Шановні читачі!

Національна школа суддів України запрошує бажаних опублікувати власну наукову статтю у фаховому загальнодержавному науково-практичному та науково-методичному юридичному виданні «Слово Національної школи суддів України».

Цільовою аудиторією журналу є кандидати на посаду судді, судді, працівники органів судової влади, прокуратури, практикуючі юристи, викладачі та студенти юридичних факультетів вищих навчальних закладів. До друку приймаються статті, що мають наукову і практичну цінність, висвітлюють актуальні питання правозастосовної практики, містять новітні загальнотеоретичні та галузеві правові дослідження, пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства. Публікація статей безкоштовна!

Для опублікування статті на адресу відповідального секретаря редакційної колегії направляються такі матеріали:

- роздрукований примірник наукової статті;
 - електронний примірник статті у форматі *doc і файл з фотографією автора (співавторів) у форматі *jpg або *tif (не менше 600 dpi);
 - відомості про авторів – ім'я та прізвище (повністю), посада та місце роботи, у разі наявності – науковий ступінь, вчене звання, класний чин, а також контактний телефон і електронна адреса;
 - витяг із протоколу засідання вченої ради факультету, кафедри про рекомендування статті до друку (для аспірантів, ад'юнктів, докторантів).
- У статтях можуть бути висловлені погляди їхніх авторів, які можуть не збігатися з поглядами членів редакційної колегії. Редакційна колегія залишає за собою право рецензування, редагування, скорочення та відхилення статей.

Контактна інформація:

Поштова адреса: 01032, м. Київ, вул. Жилинська, буд. 120 А

E-mail: metod.vrj@ukr.net

тел.: (044) 597-09-28 – відповідальний секретар редакційної колегії, начальник відділу Національної школи суддів України, кандидат юридичних наук Оксана Шамрай

Заснований

3 травня 2012 року

Реєстраційне свідоцтво
серія KB № 19048-7838P

Включений до переліку наукових фахових видань України

Наказом Міністерства освіти і науки
України від 29 вересня 2014 року
№ 1081

Засновник
НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ
УКРАЇНИ

Адреса засновника

вул. Жилинська, 120-а, м. Київ, 01032
тел.: (044) 597-09-28
e-mail: info@nsj.gov.ua

© Національна школа суддів України

Видається

чотири рази на рік

Головний редактор

Микола Оніщук

Заступники

головного редактора

Віктор Ковальський
Наталія Шукліна

Відповідальний за випуск

Оксана Шамрай

Редактори

Лариса Атаманчук
Федір Ілляк

Дизайн та верстка

Андрій Жарий

Видавець

ТОВ «Юрінком Інтер».

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного
реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції –
серія ДК № 3954 від 13.01.2011 р.

Адреса видавця

04209, м. Київ,
вул. Героїв Дніпра, 31-б.
Тел. 411-69-08, 412-04-75.
Факс 413-81-44.
<http://www.yuricom.com.ua>.

Надруковано

ПАТ «Віпол»,
03151, Київ-151,
вул. Волинська, 60

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України
(протокол № 1 від 15.04.2015 року)

Підписано до друку 15.04.2015 року. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Тираж 390 прим. Зам. №